Снежана Алексић

Окамењена ћирилица

ишчитавана између и преко редова

Снежана Алексић

ОКАМЕЊЕНА ЋИРИЛИЦА

Ишчитавана између и преко редова

Прилог за изучавање културне баштине похрањене на територији

Града Београда - општине Сурчин

Београд, 2017.

Фотографија на корицама:

Детаљ натписа камена међаша Златни крст

Аутор фотографије С. Алексић, 2015.

Издато захваљујући подршци Града Београда
СЕКРЕТАРИЈАТ ЗА КУЛТУРУ

Сва права задржава аутор

Садржај:

1. ПРЕДГОВОР 4
2. УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ 9
3. НАТАЛОЖЕНИ ВЕКОВИ У НЕДРИМА РАВНИЦЕ 12
3.1. Праисторијски и антички Срем 12
3.2. Средњи век 14
3.3. Средњовековне тврђаве и догађаји у вези са њима 14
4. ОКАМЕЊЕНА ЋИРИЛИЦА МАНАСТИРА ФЕНЕК 31
4.1. Стара фенечка црква 32
4.2. Нова црква манастира Фенека 34
4.3. Епиграфска грађа манастира Фенека 36
4.4. Заборављени гроб Илије Новића у цркви манастира Фенек 40
4.5. Окамењена ћирилица Фенека у слову и броју 42
4.6. Монашко гробље 43
4.7. Слово о ктиторима и оснивачима манастира Фенека 44
4.8. Окамењена ћирилица у капели манастира Фенек 48
4.9. Кладенац целитељни 49
4.10. Сабор манастира Фенека 50
4.11. Ходочашћа ка Фенеку 56
5. ЗЛАТНИ КРСТ 57
5.1. Порекло имена Златни крст 61
5.2 Догађаји у вези са Аустро-турским ратом 62
5.3. Догађаји у вези са сломом Првог српског устанка 65
5.4. Гостионица манастира Фенек 71
5.5. Прњавор манастира Фенек 77

6. СЕОСКЕ ЦРКВЕ И ГРОБЉА 81
6.1. Сурчин 83
6.2. Петровчић 86
6.3 Бољевци 88
7. БОЉЕВАЧКО ГРОБЉЕ 91
7.1. 1848/49. година 103
8. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА 108
9. ПРИЛОГ 1: 109
10. ПРИЛОГ 2: 144
11. ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ: 150

1. ПРЕДГОВОР

Под насловом *Окамењена ћирилица ишчитавана између и преко редова (Прилог за изучавање баштине затечене на територији сурчинске општине)* Снежана Алексић сабира сазнања предочена у научним и пригодним текстовима, којима додаје своја лична о збивањима и појавама на територији југоисточног Срема, на његовом делу територије Града Београда којим данас администрира сурчинска општина. Докторант економије, бавећи се темом докторске тезе о привређивању и токовима добара и новца на реченом подручју, неминовно је наилазила и на питања која остају изван тезом заданих оквира. Њена наклоњеност, и од раније, питањима у вези са повесницом роднога краја повела ју је на подухват да успутна сазнања, која излазе изван оквира економије, предочи у тексту горе наведеног наслова. Свој рад је осмислила као прилог проучавању културног и историјског наслеђа. По уводном разматрању прелази на сазнања којима одређује наслов *Наталожени векови у недрима равнице*. Одмах прелази на сазнања о праисторијском и античком Срему прилажући фотографију римске Аре из сурчинске цркве Св. Петке која је, по њеном суду, изреченом даље у тексту, била стуб часне трпезе старе сурчинске цркве од плетера, пре подизања данашње. У вези с остацима из римског периода упућује на много већу римску Ару, која је на манастирском гробљу у Фенеку послужила као надгробни споменик. Подразумева се да о окамењеној ћирилици у то доба нема говора, пошто је иста обликована пет-шест векова доцније.

Одељак о средњем веку, времену кад је ћирилица стварана, потом и устаљена као писмо словенског рода под утицајем византијског хришћанског учења и обреда, прилика је да о пределу којем посвећује пажњу изложи текст насловљен са *Средњовековне тврђаве и догађаји у вези са њима*. Ослањајући се на приказе старих географских карата, и понешто саопштено у стручној литератури, показује које утврде су постојале на посматраном уземљу. Истиче да на подручју данашњих Бољеваца постоје две мање тврђаве-Buzias и Барич.

Прва, мађарски читана као Бузиаш, а српски изговарана, највероватније, као Буђац, поменута је у вези са догађајима из 1071. године, а припадала је пределу жупана Вида, како је поменуто у *Илустрованој бечкој хроници* угарског краљевства. Друга, Барич, сачувана је у бледим траговима под земљом. Своје име пренела је на насеље на супротној обали Саве. Пошто материјална култура није једино што Алексићеву занима, посебну пажњу посвећује историјским личностима које су боравиле или биле у вези са овим пространством Срема. Кастел Купиник и манастир Св. Петке београдске или српске, у Фенеку, неминовно је упућују на деспота Стефана Лазаревића и породицу његових рођака и наследника – Бранковиће. Као подручје утврђеног града Београда и овај предео Срема делио је, умногоме, његову судбину. Тако и у вези са најездама Турака и њихових потоњих освајања. Пажња је посвећена и добу турске доминације. Све ово је ишчитавано преко и мимо редова окамењене ћирилице.

Окамењена ћирилица манастира Фенека јесте следећи одељак текста Снежане Алексић. Репродукованом фотографијом показује пример опеке из фенечке циглане на којој је отиснуто ћириличко М Ф (= манастир Фенек) и испод година 1794. Да приметим, постоје опеке припремане за градњу манастирских конака са отисцима годишта деценију пре ове, као и из двадесетих година XX века, печених за становништво околних села. Потом ауторка прелази на приказ старе фенечке цркве па на нову цркву манастира Фенека. На и у њој налази доста окамењене ћирилице, епиграфских садржаја који су повод да читаоца подробније упозна са личностима које се помињу и са догађајима у којима су учествовали. То, неминовно, ствара прилику да помене и друге личности тешње или, тек узгред, повезане са њима. Посебну пажњу, под насловом *Заборављени гроб Илије Новића у цркви манастира Фенека,* посвећује реченом Новићу и његовом брату Јефти, оба родом из Крчедина, помињући њихово службовање у Јакову и Бољевцима. Указује и на њихове контакте са Милошем Обреновићем. Потом помиње монашко гробље.

Слово о ктиторима и оснивачима манастира Фенека јесте наслов под којим ауторка предочава сазнања о историји настанка и трајања манастира, ослањајући се на објављене научне радове.

На посебан начин се осврће на параклис подигнут уз целитељни кладенац Свете Петке, познат под називом фенечка капела, која је из неразумевања и својевоље проглашена гробљанском капелом.

Сабор манастира Фенека јесте наслов над текстом који приказује велико празновање у манастиру, 8. августа, по новом, у славу преноса моштију Свете Петке у Србију, старањем кнегиње Милице, потом у Београд, у Фенек, подвигом сина јој деспота Стефана. Ту Алексићева преноси текст из "Правде" који описује догађаје о манастирској слави 1937. године. Приказује и слављење по Другом светском рату. Посебно се осврће на судбину фенечке капеле и укидање целитељног кладенца.

Златни крст је камени споменик са ћириличким записом из 1747. године, постављен на тромеђи манастирског поседа и међа села Бољевци и Јакова. Коју реч посвећује и пореклу имена Златни крст.

Преко редова окамењене ћирилице сагледани су Догађаји *у вези са Аустро-турским ратом* и *Догађаји у вези са сломом Првог српског устанка*. Послуживши се цитатима из грађе објављене у научним радовима, Алексићева предочава широј јавности, другачије речено обичном читаоцу, сазнања запретена међу корицама научних часописа и књига. Посебно је драгоцено упознавање са постојањем контумаца на Преком путу, насупрот Забрежја, и чињеницом да је карантин провођен на усидреним пловилима, без права ступања на сремачку аустријску обалу. Приложен је исечак из војне карте који показује контумацки уред (ContumazAmt).

Гостиона манастира Фенека, важан члан манастирске економије, још од средњег века добила је своје место. Уз детаљан историјат приложена је фотографија гостионе.

Прњавор манастира фенека, такође важан извор манастирских прихода, обрађен је под овим насловом. Пренет је попис породица настањених у њему, сходно попису из 1753. године. Говори о његовом расељавању.

Сеоске цркве и гробља наслов је под којим су, по том питању, обрађена села Сурчин, Петровчић и Бољевци. Ту је ауторка на пољу окамењене ћирилице. Њој у камену уклесано постаје повод да сажетим приказом помене личности и догађања повезане са забелешком. У сурчинској цркви је споменик Недељка Милошевог, у Петровчићу Обрада Прокопљевића, а на цркви у Бољевцима је велика надгробна плоча од ружичастог кречњака, фрушкогорског, Бисеније Симић. О свакој личности са надгробног споменика преноси сазнања до којих је доспела наука или су очувани поуздани подаци у сеоској традицији. Тако о Бисенији Симић, о којој ни бољевачки Симићи нису знали ко је, преноси да је мати угледне браће Симића, најпре сарадника кнеза Милоша у Београду, а потом уставобранитељских поборника са Томом Вучићем Перишићем, и учесника у јавном и културном животу Кнежевине.

Бољевачко гробље приказано је скупом очуваних, старих и већ неоправдано девастираних споменика. Највише пажње посвећује породици Радичевић, из које потиче славни српски песник Бранко Радичевић. Како које породично име са споменика помене повеже га са кућном нумером из Домовног протокола бољевачког.

1848/49. година јесте наслов под којим следи важан део текста Снежане Алексић, текста који се заснива на необјављеној архивској грађи за овај део Срема у време револуционарних, заправо, за Србе и ратних година са Мађарима. Истиче да су ти ратни дани били праћени епидемијом колере која је изазвала велику смртност. Преноси текст заветног записа Бољевчана, на ђаконском ормару, да ће 9. јуна литијом славити празник спаса од пошасти колере.

Револуционарне године, а пре тога родољубиви занос код омладине, обележио је и лик проте Стаматовића, родом из Јакова. Преноси једну анегдоту о њему, из ратних дана. Потом, у факсимилу, доноси спискове за оружје способних мушкараца из околних села. На крају, с посебним пијететом према проти Павлу Стаматовићу, цитира два текста. Један поводом његове смрти а други поводом четврте године од упокојења.

Прилаже списак стручне литературе и коришћене архивске грађе.

Текст Снежане Алексић јесте велики допринос познавању историје и просопографије села која су данас под административно-политичком управом сурчинске општине Града Београда. Историја сеоских општина је позната у основним потезима, као уклопљена у опште историјске догађаје. Претежна већина поменутих личности, осим Симића и Стаматовића, нису изучавани у оквирима српске просопографије. Своја сазнања ауторка је црпела са картографског материјала, обилазака терена, ишчитавања записа по споменицима сеоских гробаља, из архивске грађе, стручних и научних радова. Њен текст, писан лапидарно, готово стилом окамењене ћирилице, послужиће радозналцима а и људима из струке да се упознају са оним што је трудољубиво сабрала више између и преко редова него из самих редова окамењене ћирилице.

Новембар, 2017. године J. Магловски[1]

[1] Институт за историју уметности, Филозофски факултет у Београду; Члан редакције часописа Зограф - научни часопис за средњовековну уметност; Сарадник на пројекту Министарства за науку и технолошки развој "Српска и византијска уметност у позном средњем веку".

2. УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

Рад је конципиран као прилог проучавању културног и историјског наслеђа похрањеног на територији Града Београда -општине Сурчин.

Простор којим данас администрира Градска општина Сурчин и који чине насеља: Бољевци, Бечмен, Добановци, Јаково, Петровчић, Прогар и Сурчин, нераскидиви је део територије Београда, сасвим поуздано, још од времена деспота Стефана Лазаревића.

Историјска догађања дају јасну информацију о томе да су се на овом простору смењивали владари и управе, а оно што је током свих прохујалих векова остало исто јесте етничка група - народ који је ту у континуитету обитавао, узидавши свој идентитет у мозаик овог предела, који се данас јасно уочава кроз материјалну и нематеријалну баштину, а која није систематски проучена као засебна тема. Богатство културног наслеђа похрањеног на територији Градске општине Сурчин у претходним временима углавном је посматрано у оквиру других целина, најчешће у оквиру територије у којој се посебним значајем издваја Земун. Податак не изненађује, јер током више векова Земун је био централни део овог простора - у времену османске управе када је постојао као Земунска нахија, а потом као Котар у оквиру Сријемске жупаније, те потоњим Југославијама...

"Окамењена ћирилица", као наслов, упућује на епиграфске натписе и записе изведене у чврстом материјалу – камену. За простор на коме су до XVIII века и сакрални објекти били грађени од земље, камен као изузетно редак материјал присутан је тек у мери која је задовољавала потребу човека да у материјалу који није трошан сачува памћење на одређене догађаје. Углавном, од XVIII века камен је присутан као надгробњак, али и као међаш, а што епиграфски материјал на споменицима потврђује. Натписи су на тим каменим сведоцима уклесани на српском језику, ћирилицом, у верзијама

црквенословенског писма и правописа, а након реформе Вука Стефановића Караџића савременим писмом и правописом.

Записи и натписи у камену, као и они у другим материјалима, а који су у већини ситуирани при парохијским храмовима и у манастиру Фенеку, до сада су били предмет пажње истраживача. Ризница епиграфског материјала која се налази на сеоским гробљима није била предмет истраживачког рада. Сматрам неоправдано. Данас се на сеоским гробљима могу уочити оскрнављени надгробњаци, сломљени, бачени, заборављени, иако исти јесу део баштине овог простора која се, нажалост, под теретом незнања и пуким немаром затире.

На простору општине Сурчин значајна су и она места која у себи не садрже натписе и записе. Камен, од кога су тајанствена здања била саздана, уочавамо у остацима темеља који недвосмислено говоре у прилог томе да су се ту некада налазили изузетно важни објекти, чије датовање сеже у средњи век. Реч је о тврђавама Барич и Бантц (Бузиас), а које су се налазиле на простору атара данашњих Бољеваца, на некада изузетно важној раскрсници средњовековних (и античких) путева који су повезивали исток са западом, север са југом...

Окамењена ћирилица – ишчитавана између и преко редова, дотакла је тек један део баштине похрањене на територији Градске општине Сурчин. Сваки од наслова у овом раду јесте врло комплексна целина, о којој су овде дате основне информације. Свакако, исте заслужују далеко више пажње, а што у овом раду, због обима тема, није било могуће учинити.

Теме које су обрађене могу се разврстати на оне које су већ проучене и публиковане, и на оне које се овде тек помињу, као и на оне теме које до сада нису биле истраживане. О њима нема публикованих радова, и на њих је у овом раду стављен акценат. Окамењена ћирилица на местима где је има, и где је нема, овде је између и преко редова ишчитавана помоћу стручне историјске

литературе и објављене архивске грађе, као и посебно значајне - необјављене архивске грађе.

Архивска грађа похрањена је у Храму Преп. мат. Параскеве у Бољевцима, где се као изузетно значајан документ издваја Домовни протокол[2], који је до сада тек једним својим делом обелодањен[3]. Један део података из Домовног протокола у овом раду раније није публикован. Такође, изузетно значајна документа која су откривена[4] у Архиву САНУ у Сремским Карловцима[5] била су кључ за ишитавање "између и преко редова" одређеног броја надгробних споменика, а којима је заједнички именитељ 1848. година.

Како се предметна документа директно односе на становништво Бољеваца, Јакова, Прогара и Петровчића, а у вези са значајним догађајима из 1848. године који су изузетно важан чинилац националне историје - Револуције и проглашења Српског Војводства - иста су у прилогу овог рада публикована у факсимилу, уз краћи коментар, са циљем да њихово објављивање подстакне истраживаче да своју пажњу усмере ка овој недовољно проученој теми.

[2] Домовни протокол православног српског парохијског звања у Бољевцима за год 1913**,** сачинио Димитрије Рајковић парох**,** Архив цркве Преподобне матере Параскеве – Св. Петке у Бољевцима

[3] Упореди: Алексић С., Српске православне цркве у Доњем Срему, 305-320**,** Надгробњаци у Доњем Срему, 505, Бољевачка гробља, 913-916, Зборник радова КИД ПЧЕСА Сеоске цркве и гробља, Едиција културно-историјска баштина Војводине, књ. 15, Матица Српска, Нови Сад, 2000.

[4] Садржај кутије 1 у Архиву открио је покојни Ратко Рацковић из Руме, и из исте објавио податке који се односе на Руму и места око ње. Подаци који се односе на села Бољевце, Јаково, Петровчић и Прогар до сада нису цитирани ,нити на било који други начин публиковани. Податке који се односе на Сурчин обрадио је и делимично објавио С.Гогић, *Сурчин кроз векове, Сурчин, 2010*

[5] Архив у Сремским Карловцима под управом САНУ – Београд, Кутија 1, бр.15, бр.23, бр.129, и без бр. Српски покрет у Војводини 1848-1849– даље: АСАНУК,СНП 1848-1849, кут.1, бр.

3. НАТАЛОЖЕНИ ВЕКОВИ У НЕДРИМА РАВНИЦЕ

Наталожени векови у недрима равнице, у делу југоисточног Срема којим данас администрира Градска општина Сурчин, недвосмислено потврђују то да је на овим просторима човек обитавао од постанка света.

3.1 Праисторијски и антички Срем

Наука је на овом простору на више локалитета потврдила винчанску културу, а као најзначајнији издваја се локалитет Кормандин код Јакова[6]. Древна винчанска цивилизација потврђена је у Бољевцима на локалитету Село[7], и у Прогару испод слоја датованог у римски период пронађени су остаци значајно старије Винче[8]. Захваљујући откривеним остацима винчанске културе сасвим поуздано можемо тврдити да су побројана места древне насеобине на којима је човек у континитету дугом миленијумима бивствовао[9]. Ако оставимо по страни до сада јасно не потврђене научне хипотезе, које нису без основа, и које се односе на то да серија знакова откривених на керамичким налазима винчанских локалитета представља праписмо[10], без полемисања о томе да ли је исто примерено звати винчанским писмом, србицом или прађирилицом, у потрази за првим јасно доказаним траговима писмености на простору Срема, односно, данашње територије општине Сурчин, можемо закључити да је прва

[6] Упор: Булатовић А., Капуран А., Стругар Н., Неолитски стратум на локалитету Кормадин у Јакову сондажно ископавање 2008. године; Годишњак града Београда, Књ. LX, 2010; Музеј града Београда; Праисторија; доступно на http://www.mgb.org.rs/zbirke/arheologija/praistorija приступљено 01.11.2017.

[7] Мркобрад Д., Сладић М., Резултати истраживања вишеслојног насеља на налазишту Село у Бољевцима током 1986, Гласник друштва конзерватора Србије, 11, Београд, 1987.

[8] Упор. Црнобрња А., Античка насеља, фортификације и комуникације у југоисточном делу доње Панониje, Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2015.

[9] Све потоње цивилизације такође су оставиле свој траг на истом простору, а што је наука јасно потврдила

[10] Више видети: Пешић Р., Винчанско писмо и други граматолошки огледи, Београд, 1995.

присутна[11] писменост везана за древни Рим и латинско писмо. На простору који посматрамо археолошки је потврђено 17 насеобина датованих у Римску епоху[12], од којих се као најзначајније може издвојити "*насеље на локалитету Прогарски виногради. Данас се налази на обали баре Живаче, која је некада, а по свој прилици и у римско време, била пловни рукавац Саве. На овоме локалитету, поред трагова насеља II-IV века, истражене су и цигларске пећи у којима је пронађен велики број опека са различитим варијантама жигова Панонске флоте (Classis Flavia Pannonica).*"[13] Управо ови жигови Панонске флоте (CFP) јесу један од трагова најстарије писмености на овом простору. Камени сведок из исте епохе данас се може уочити у оквиру имања манастира Фенека, на старом монашком гробљу, где је римска Ара секунда употребљена као надгробни споменик 1785-1786. године.[14] Још један сведок античког Рима, са јасно очуваним латинским натписом, налази се на месту где се најмање могло очекивати – у унутрашњости Храма преподобне матере наше Свете Петке Српске у Сурчину.

Слика 1: Римски споменик у СПЦ у Сурчину

Аутор фотографије: С. Алексић, 2017.

[11] Потврђена артефактима у оквиру испитаних археолошких налазишта именоване територије
[12] Црнобрња А., нав. дело, 329-343
[13] Исто, 196-197
[14] Вујовић Б., Манастир Фенек, Београд, 1995, 124

3.2 Средњи век

Средњи век, такође јасно читљив у археолошком наслеђу равнице, оставио је доказе о томе да је човек у континуитету опстајао на овом простору.*"На Београдском подручју најранија словенска материјална култура откривена* <је> *у равничарском пределу источног дела Срема, у атару села Бољеваца*".[15] Нажалост, праочеви нам у оквиру испитиваног налазишта нису оставили јасан траг писмености. Међутим, оно што читаву причу из перспективе "окамењене ћирилице" употпуњује јесте део словенске митологије према којој *"камен је предмет који има посебне моћи јер се верује да између душе и камена постоји уска и нераскидива веза. Камен је жив јер има душу. Душа умрлог задржава се у камену и за такав камен се каже да је сеновит. Отуда, вероватно, потиче обичај да се на гроб поставља надгробни камен или споменик. Његова функција је да прими покојникову душу ако покуша да се врати на овај свет*."[16] Управо зато не треба да чуди што је услед недостатка камена као материјала камен из античког периода коришћен током средњег века као надгробњак, белег. Познато је да је исти коришћен и као грађевински материјал.

3.3 Средњовековне тврђаве и догађаји у вези са њима

Током XV века у Срему, на обалама реке Дунава и реке Саве, у пограничном појасу, постојао је низ средњовековних утврђења која су у првом реду имала одбрамбену улогу[17]. Данас не знамо поуздано када су утврђења сазидана, као што не знамо ко су им били неимари. На основу очуваног археолошког материјала знамо да су ова здања била начињена од ломљеног камена и опеке, који су коришћени као основни грађевински материјал. Извесно је да је грађевинског материјала за устројство тврђава, које су за то време биле изузетно монументални објекти, било потребно у великим количинама. У Доњем Срему, земљи без камена, највероватније да су неимари за градњу утврђења у највећој мери користили грађевински материјал који је потицао са оближњих античких рушевина, којима је Срем тада обиловао.

---

[15] Калић Ј., Прилог методологији проучавања Српског средњевековног друштва, Историјски часопис XXXV, Београд, 1988.

[16] Упор. Гајић Н.,Словенска Митологија, Лагуна, Београд, 2011.

[17] У Срему се утврђења могу разврстати на она која су била мањег габарита и имала одбрамбену намену, и већа утврђења – градове, у којима се уз одбрамбену функцију одвијао привредни и политички живот. Три најзначајнија утврђења (града) била су: Земун, Купиново и Митровица – Више видети: Поповић Ј.Д.,Срби у Војводини, књ1, Матица Српска, Нови Сад, 1990.

Тврђаве које су током средњег века постојале у непосредној близини обале реке Саве, на простору који је данас под административном управом општине Сурчин биле су Барич и Бантц (могуће и Бузиаш[18]), обе на простору атара данашњих Бољеваца.

Слика 2: "Sclavonia, Croatia, Bosnia, CVM Dalmatie Parte" катрта из 1589. год. - детаљ

Извор:http://www.oldmapsonline.org/map/unibern/001267064

Познато је да је читав овај крај после 1404.године краљ Сигизмунд, да би појачао одбрану земље према Турцима, уступио деспоту Стефану

[18] Убицирање Бузијаша (изгубљене византијске утврде) и данас изазива полемике. Иако је до сада изнето више могућих локација, а које нису јасно потврђене, неоспорно је то да се Buzias налазио у Срему: "Buzias in Syrimia'' – видети: Петковић Д., Средњовековна насеља сјеверозападног дијела винковачког краја, Градски музеј Винковци, 2006, 91; Нешто старији извор Buzias лоцира у Срем, али овога пута прецизније – на обалу реке Саве, а у вези са догађајем из 1072. године: *...да су Печенези прешли Саву у Бузијаш и у Бузијашко поље, и отуда се види да је то место лежало поред Саве....Најпослије, поред саме Саве, преко пута Београда, дакле тамо где је прелаз Печењега и обављен, цијело је време писаних споменика са овог земљишта све до Турака постојало велико насеље под именом Бузијаш, толико развијено да је имало три дијела: Мађарски, Хрватски (Тот Бузијас) и Мали. Ту су, према томе, и прешли Печенези и дошавши у то насеље, провалили су на мађарско тло и харали по њему. Из те би се вијести са великом вероватношћу могло тврдити, да је већ и Бузијаш био у то вријеме мађарски посијед. Свакако је мађарско подручје почињало од њега или негде ту у близини, јер су Печенези на Бузијашком пољу направили базу за своје ратне акције...*" – видети: Павичић С., Вуковска жупа у развитку свога насеља од XIII до XVIII столећа, Југословенка академија знаности и умјетности, Књ 1., Загреб, 1940, 31

Лазаревићу[19]. Тада Београд, са околином, постаје место столовања деспотовог и по први пут српска престоница. Деспот Стефан Високи је тада утврдио и унапредио Београд, брижљиво и систематски га изграђивао, и у непосредној околини Београда подигао цркву "Три јерарха" – потоњи Фенек[20]. *"Имање манастира Фенека, као пространство, припадало је, старом српском поседу, кастелу Купинику, наслеђиваном још од сремског краља Драгутина. Због неке особите заслуге или љубазности, деспот Стефан Лазаревић дарује Купиник и породска села око њега великом челнику Радичу Поступовичу. Тај дар потврђују он и његов сизерен над тим областима, мађарски краљ Сигизмунд. Они записују посед Радичу у баштину коју, после Деспотове смрти, оверава и нови господар, Ђурађ Бранковић, 1428/29.*"[21] Купиник се од 1451. године поново налази у поседу деспота Ђурђа.[22] Није познато да ли је деспот Ђурађ предузимао радове у вези са обновом Купиника.[23] Историјска литература бележи да је деспот боравио у својој резиденцији у Купинову те да је: "*једне ноћи 26. децембра 1455, напао један заповедник Београда Михаило Силађи, Свилојевић из наших народних песама, шурак Јанка Хуњадија, седог деспота са четом коњаника на његовом имању у Купинику. У том окршају лакше је рањен и сам деспот; повређена су му (по неким и одсечена) два-три прста на*

[19] Више видети: Поповић Ј.Д., нав. дело
[20] Више видети: Магловски Ј., О београдском култу Свете Петке српске и манастиру Фенеку, Зборник Народног музеја XVIII-2, Историја уметности, Београд, 2007, 139-140
[21] Магловски Ј., исто
[22] Поповић Ј.Д., нав. дело, књ.1, 76
[23] Десетерац нас и данас обилато информише да је народ током средњег века све оно што му се код господара није свидело пребацивао његовој жени. Због изградње Смедерева деспотица Јерина у народу постаје проклета. Са данашње дистанце, ако се заслуге за подизање Смедерева по народном песнику могу приписати Јерини, српски народ овој племенитој владарки од рода Кантакузина треба да буде посебно захвалан. Да Јерина "није терала 'ајдуке на кулук" ко би подигао велелепну тврђаву, која данас у својим зидинама, на Крстатој кули, чува непроцењиво национално благо Србије – запис о градњи Смедерева, који је један од ретких данас сачуваних доказа о старом српском календару, а кога признаје Св.Сава у Законоправилу (Крмчија, Номоканон). Натпис са крстасте куле у Смедереву гласи:*"ХРИСТУ БОГУ БЛАГОВЕРНИ ДЕСПОТ ЂУРАЂ, ГОСПОДАР СРБЉА И ПОМОРЈА ЗЕТСКОГ ПО НАРЕДБИ (ВОЉИ) ЊЕГОВОЈ САГРАДИ СЕ ОВАЈ ГРАД У ЛЕТО 6938".*

десној руци."[24] Након деспота Ђурђа столовање Сремом преузима изузетно леп лик из дома Бранковића- деспот Вук, запамћен као Змај Огњени. Деспот Змај Огњени Вук и данас, захваљујући народном стиху, изазива дивљење. Ова историјска личност последњи је у народу опевани јунак коме су приписане натприродне, митске особине.[25]

Деспоти из куће Бранковића, деспотица Ангелина, удова деспота Стефана, са своја два сина Ђорђем и Јованом по смрти мужа долази у Срем 1487. године. Последњи одсјај српске средњовековне државе огледао се кроз ове у народу изузетно омиљене личности. У Сремској деспотовини, кроз подвижнички живот и богоугодна дела, благородни Бранковићи уздигнути су до светитеља.

У времену столовања последњих Бранковића турски напади на Срем били су учестали, а из историјске литературе знамо да је крајем XV века Срем био у јако лошем стању. Године 1491 *"слику слабости угарске одбране употпуњује случај града Барича, који је припадао католичком архиепископу. Када су Турци напали тај град, у једном од градских утврђења вероватно је то била главна кула уопште није било бранилаца. Ту се затекао само један берберин са својом женом. Пошто је букнуо пожар, који су нападачи успели да изазову, није било људи који би га угасили. Залагањем поменутог берберина град је спасен веће катастрофе*."[26]

Током турског продирања 1521. године Мустафа–паша бива задужен да пређе у Срем и освоји тврђаве Бареш (Барич), Земун, Купиник и Сланкамен. Разорени су и разрушени села и градови (тврђаве), а заробљени народ из

[24] Поповић Ј.Д., нав.дело, књ.1, 78

[25] Митски део личности Змај-огњеног Вука који је опевао народ данас представља изузетно вредан део нематеријалне баштине српског ентитета. Видети: Караџић С. В. Српске народне пјесме; Књига друга у којој су јуначке најстарије; Беч, 1845, - *Царица Милица и змај од Јастрепца*, 255 ; *Женидба Змај Деспота Вука*, 577; *Порча од Авале и Змај огњени Вук*, 587; Исти, Вук Купиновић и Дели-бег Гром.

[26] Калић-Мијушковић Ј., Београд у средњем веку, Београд, 1967, 204

Срема насељен је у Истанбул и у Галипоље.[27] Данас, нажалост, не знамо поуздано о ком броју људи који су као робље одведени из Срема је реч. Текст из 1841. године доноси површне информације у вези с догађајем из 1521. године, где непознати аутор наводи да:*"Више хиљада сремски робова буде послано за населење околина Цариградски, с којима и многи свештеници."*[28] Из других извора познато је да су заробљеници из Срема припадали српском етничком телу[29], а што потврђују и археолошка истраживања која словенско-српско становништво идентификују на овом простору још од VIII века[30], а и касније.[31]

Након краћег одласка Турака из Срема *"врати се почетком 1522. Стефан*[32]*, ''modernus despotus'', натраг у Купиник те га обнови, као и остала порушена утврђења."*[33] Познато је да су Купиново и Барич егзистирали још известан период, те је јасно да су након турских напада 1521. утврђења морала бити поправљана. Питање грађевинског материјала који је послужио за обнову две

[27] Више видети: Феридин М. Емецен, Историја једне миграције с почетка XVI стољећа Сремски изгнаници у Галипољу, Историјски часопис, књ. XLII-XLIII, 1995-1996, 237-253

[28] Бачка вила, Свезак други, Кронологичкиј списак достопамени догађаја у Срему, 1841, 183

[29] Више видети: Челиковић Б., Галипољски Срби, насеља, порекло становништва, обичаји, Службени гласник, САНУ, Београд, 2012.

[30] Упор. Мркобрад Д., Село Бољевци код Земуна, Археолошки преглед 23, 1982, 28-32; исти, Нови резултати на истраживању вишеслојног насеља у Бољевцима, Истраживања 2, Ваљево,1985, 167-183; исти, Налаз ранословенске земунице у Бољевцима, Гласник српског археолошког друштва 2, 1985,188-192

[31] Током археолошких ископавања изведених 1963. године на археолошком локалитету Петровчић-Забран део налаза са локалитета датован је у XII и прву половину XIII века, а млађи у другу половину XIV века. Према ритуалу сахрањивања у гробовима на некрополи и на основу оријентације цркве закључено је да су некропола и црква припадале словенско–српском живљу. Остаци цркве представљају најстарији истражени објекат те врсте у Срему. Више видети: http://beogradskonasledje.rs/kd/zavod/surcin/zabran-petrovcic.html приступљено 02.11.2017.

[32] Стефан Бериславић, син Иваниша Бериславића и Јелене (удове деспота Јована Бранковића), након смрти оца Иваниша од стране краља Лајоша II бива именован за деспота. Стефан је тада могао имати око 15-16 година, а сав терет управе у Срему носила је и даље деспотица Јелена, о којој поуздано знамо да је водила преговоре са султаном Сулејманом пре преласка турске војске у Срем 1521. године.

[33] Поповић Ј. Д., нав. дело, књ.1, 117

тврђаве донекле може да упути на то да је утврђење Bantz остало изван предузетих радова обнове, чак да је материјал са истога могао послужити за реконструкцију оближњих утврда. На овакав закључак упућује пажљиво сагледавање свих околности током 1522. године, а под којима су поправке Купинова и Барича вршене. Поробљавање знатног броја становништва Срема (1521.) ослабило је читав предео људством. Ситуација у Угарској, на чијем челу се налазио Лајош II кога историјски извори помињу као "лошег и слабог владара", празна државна каса, чести упади Турака у крајеве којима је управљао Стефан са мајком Јеленом[34], свакако су изискивали брзу реконструкцију одбрамбених бедема утврђења Купинова и Барича. Како очито није било ни времена ни новаца за набавку грађевинског материјала као сасвим логичан епилог задовољења потребе за материјалом неопходним за реконструкције уочава се утврда Bantz, која је вероватно и сама приликом упада 1521. била девастирана. Вероватно да је материјал са утврђења Bantz коришћен за поправку оближњих Барича и Купинова. На овакав закључак упућује и картографски приказ[35] "Hvngariae descriptio", аутор: Lazius Wolfgang, који је датован у период 1570-1590. године. На карти се јасно уочавају Барич и Купиново док Банц није приказан, а што додатно појачава претпоставку да утврђење Банц у периоду у коме је датована карта није постојало, свакако не у првобитној функцији.

[34] Деспотица Јелена, удова деспота Јована Бранковића, а потом удовица Иваниша Берисавића, последња је деспотица српског деспотског достојанства, а које је задржала и по смрти деспота Јована Бранковића, пошто је брат Јованов, тада владика Максим одбио да се поново прихвати деспотског достојанства. Важно је нагласити да је деспотица Јелена удајом за Иваниша Берисавића, који се потписивао "По милости Божјеју, деспот српски", продужила живот српске средњовековне државе очуваном титулом, која је потом пренета на њеног сина Стефана и постојала до његове смрти 1536. – када га је убио смедеревско-београдски санџак-бег Хусрева. Више видети: Поповић Ј.Д, *нав. дело*, књ.1, 115-121

[35] http://www.oldmapsonline.org/map/cuni/790519

Слика 3: *Детаљ карте "Hvngariae descriptio"датоване 1570-1590*.

Извор:http://digitool.is.cuni.cz:1801/view/action/nmets.do?DOCCHOICE=790519.xml&dvs=1509836915377~737&locale=en_US&search_terms=&adjacency=&VIEWER_URL=/view/action/nmets.do?&DELIVERY_RULE_ID=3&divType=&COPYRIGHTS_DISPLAY_FILE=licence_mapy/ приступљено 01.11.2017.

О средњовековном утврђењу које је на старим картама убележено као "Bantz" има мало помена у литератури.[36] Такође, нема пуно помена ни о утврђењу (граду) "Buzias".[37] Према мишљењу J. Магловског утврђење Бузијаш се

[36] Један од ретких помена Бантца у литератури јесте у опису Срема:"Staccata, per mezzo della Sava; dal Sirmio la Bossina, che li resta a sianchi, girando da Ponente a Mezzo giorno, e da questo a Levante fino a Belgrado, vi sono qua, e la convesti Territorii situati li Gran Castelli di S. Demetro, di Kelpen, di Bantz, di Barick, e di Zalankemen; quinci alla destra, di la del Danubio fegregato Belgrado, la Sava confonde la sua corrente nel medessimo Danubio, formando questi tre detti Fiumi Paccennata forma d'un triangolo piegato in bislongo" видети: Guiseppe Avanzi, Chorographia istorica del ducato e prov. del Sirmio, in Roma,(1770), *5;* Бантц се помиње и у каснијем извору, у Новом универзалном географско, статистичком, географском, историјском речнику: "Bantz, citta della bassa Ung., col fl. Sava fra Sirmick e Belgrado'' видети: Guiseppe Antonneli, Nuovo dizionario geografico universale, statistico, storico, commerciale, Том 2, Venezia, 1827, 261

[37] Упор. Руварац И., Стари Сланкамен, Штампарија Симе Пајића, без места,1892, 10

налазило код Бољеваца[38], *"на изузетно важном средњовековном путном правцу, где је код Buzias(a)– Буњавци - Бољевци прелажена река Сава. Реч је о веома важном чворишту путних праваца, на прелазу преко Саве до које је стизао и Сребренички пут. Њиме су Дубровчани, преко Ваљева и Палежа (Обреновац), прелазили Саву, настављали ка северу, ка Сланкамену и према другим градовима Угарске или, низводно Савом, без преласка, очас, до Београда"*[39].

Слика 4: *Детаљ карте ''Sclavonia, Croatia, Bosnia, CVM Dalmatiae Parte'' из 1630. године*

Извор:http://www.oldmapsonline.org/map/unibern/001267070

[38] Последњи камени остаци утврђења могли су се до скора видети у речној обали код Бољеваца, на месту у непосредној близини, низводно од старе сеоске плаже код Бисера. Део обале на коме се налазило утврђење, на фронталном делу речне окуке, током времена је еродирало природним померањем корита реке речног тока, тако да можемо претпоставити да се остаци утврђења данас налазе расути по дну корита реке Саве. Други део темеља, који је раније био уочљив посматрањем са реке ка тада неприступачном делу обале (обала је била "одсечена" у густом растињу - сурдуку), током прве деценије XXI века дивљом градњом (градња без Законом утврђених одобрења и дозвола) комплекса "Наутичког села Бисер – Бољевци" сасвим је девастиран. До данас је остало неразјашњено то да ли се на поменутом локалитету налазио Buzias, Bantz, или можда неко сасвим друго утврђење. Научна и стручна јавност није посветила пажњу овом локалитету, док Ј. Магловски упућује да је реч о Buzias-u. Упор. Магловски. Ј, нав. дело, 2007.

[39] Магловски Ј., нав.дело, 2007, 139

Могућност да је на месту тврђаве коју картографија XVI и XVII, XVIII века бележи под (млађим) именом Bantz, а која је у претходним вековима (XI) на истом месту постојала под (старијим) именом Buzias остаје отворена.

***

Османски период управе Сремом најјасније се ишчитава кроз пореске књиге. Тефтери[40] између осталог сведоче о насељима и њиховој величини у одређеним годинама пописа.

Пописи Земунске нахије, под чијом се управом налазио већи део територије данашње општине Сурчин, док је мањим делом администрирала нахија Купиново, из 1588-1596. у поређењу са старом картом датованом у год. 1589. (сл. 2 у овом раду) упућују на закључак да су у турским тефтерима пописана сва места која су у датом тренутку била порески обвезници, док је, вероватно, картограф у предметну карту уцртао само већа, значајнија места - некадашња утврђена, за која за наведени период немамо јасну информацију да ли су и у којој функцији су коришћена.

У времену турског пописа из 1570. године[41] једна од нахија Сремског санџака била је Купиново.[42] Место истог имена које тада егзистира као варош са 65 кућа, рачунајући и 5 удовичких и једну кнежевску, било је средиште привредног живота овог дела Срема. У Купинову[43] су у наведеном попису присутна два ковача, златар, калуђер, терзија, поп, два свилара, коњушар и месар. У нахији Купиново пописано је, између осталих, и место Барич[44], који је у тефтер уведен као омање место са 15 кућа од чега је једна удовичка, а за

[40] Упор. Амедоски Д., Земун и земунска нахија у XVI веку, Историјски часопис, књ.I.II, 2005, иста, Два пописа из Земунске нахије из 1578/79 и 1588-1596 године, Мешовита грађа, XXVII, 2006, 187-212

[41] Mc Gowan B.,Sirem Sancagi Mufassal Tahrir Defteri, Turk Tarih Karumu, Ankara, 1983.

[42] Исто, 333

[43] Појам Купиново треба посматрати као некадашњи средњовековни кастел који је био резиденција сремских деспота, и Купиново – насеље које је формирано крај резиденције Купиник – Купиново. У Попису 1570. вероватно да је резиденција Купиник већ ван сваке функције, а Попис се односи на насеље (варош) у непосредној близини, на месту данашњег села Купинова.

[44] Mc Gowan B., нав. дело, 384-385

три куће могуће је закључити да су у тренутку пописа тек насељене (Милин – доселац, Вукман – доселац, Петре – доселац). Попис из 1570. године даје јасну слику о томе да је некадашње средњовековно утврђење Барич у години пописа мало насеље које је већ тада вероватно ситуирано изван некадашњих бедема средњовековног утврђења. Нема сумње да се у Тефтер уведено село Барич налази у непосредној близини некадашње тврђаве истог имена. То потврђује исти попис у коме је Баричу прво суседно место "Kucinci"[45] - Кућине, а које и данас у топонимачком облику постоји као потес у атару села Бољевача, у непосредној близини некадашњег утврђења Барич.[46] Село Барич које је постојало током турског периода крај средњововоковне тврђаве Барич до данас није прецизно убицирано.

Из турских пописа могуће је пратити континуитет насељености одређених места. Називи насеобина углавном су идентични данашњим називима насеља и топонимима одређених потеса.[47] Изузетак су Бољевци који су у турске Тефтере уведени као Бучавци или Буђавци. Овај податак упућује на то да су на простору данашњих Бољевача постојале две мање насеобине. На исто упућује и документ у вези са лиферованим дрветом из године 1718.[48] где се Бољевци јављају као Boiluzy и Boilevzy. Постојање две мање насеобине на месту данашњих Бољевача потврђује и Молова збирка[49] која пружа драгоцене картографске податке. На једној од мапа[50] из 1718. године уочавају се два

[45] Исто, 373

[46] У литератури је могуће пратити како је назив средњовековног утврђења Барич, са леве обали реке Саве, пренет (преузет) на десну обалу, где је лоцирано савремено насеље ситуирано наспрам некадашњег утврђења - данас Барич (код Обреновца).

[47] Недопустиво је то да Урбанистички завод града Београда на Рефералној карти 3 за Просторни план за део градске општине Сурчин без јасног и оправданог разлога топоним "Грабовац" самовољно мења у "Грмовац". Мали Грабовац је потврђено археолошко налазиште датовано у доба Рима. Током турског периода био је насеље, а тренутна намена му је обрадива површина – њиве. Више видети: http://www.urbel.com/cms_images/su12-3-zastita_prostora_i_turizam.jpg

[48] Пецињачки С., Два документа о набавци дрвета за потребе Београда у 1718. години, Годишњак града Београда, књ. XX,1973, 163

[49] http://mapy.mzk.cz/

[50] Tabvla Geographica exhibens Regnvm Sclavoniae cum Syrmii Ducatu Ex mappa grandiori desumta et in lucem edita ab Homannianis Heredibus A. MDCCXXXXV C.P.S.C.M.; Аутор: Homann, Johann Baptist, 1663-1724

насеља на месту данашњих Бољеваца. Уцртана су под именима "Polienze" и "(B?)Dolinze". На истој мапи приказан је и Фенек као "Vernek". У мађарском Попису из 1829. године Бољевци се уводе као једно село са два имена: Bolyevcza и Bolyevcze. У селу је тада 233 куће, 3 становника католичке и 1272 становника православне вероисповести.[51]

Податак о години настанка села Бољеваца објавио је и М. Косовац у Попису из 1905. године[52] датујући село у 1730. годину. Исти податак забележио је и Димитрије Рајковић у Домовном протоколу:*"Село Бољевци лежи на граници југоисточног Срема поред Саве на левој обали, која му је и граница са југом, са истоком село Јаково, са запада Прогар а са севера Петровчић и Бечмен. Село је насељено по предању око 1730. за владе Карла III. Храм је посвећен Св. пропд. матери Параскеви, и нова је црква доготовљена 1800 год која је 21. новембара /на Ваведење/ благословом његове екселенције митрополита Стратимировића освећена и прва служба служена када је владао Фрањо I...*''[53]

Вероватно да су и Косовац и Рајковић податак преузели из старије белешке,[54] могуће претходног Домовног протокола села Бољеваца, данас изгубљеног. Помињање 1730. као године формирања села Бољеваца прихватљиво је само у делу који се односи на данашњи назив истога. Из документа из 1718. године поуздано знамо да на хоризонту насеобина у овом делу Срема постоје два

[51] Ludovico Nagy, NOTITIAE POLITICO-GEOGRAPHICO-STATISTICAE PORTIUMREGNO HUNGARIAE ADNEXARUM, SEU SLAVONIAE etCROATIAE LITORALIS ITEM HUNGARICO-MARITIMI COMMERCIALIS, ET CONFINIORUM MILITARIUM HUNGARICORUM. Tomus Secundus, Procusae Typis A. Londerer, Budae, 1829.

[52] Косовац М., Српска православна митрополија карловачка по подацима 1905. године**,** Сремски Карловци, 1910, 253

[53] Домовни протокол, 390

[54] Стил писања белешке коју потписује Д. Рајковић у наведеном извору одговара стилу који је у ранијој литератури (XVIII век) био присутан као уобичајени начин описа одређених места или догађаја (географски опис, временско датовање помоћу описа битних догађаја, навођења имена владара), а што упућује на то да је Рајковић белешку преузео из ранијег извора, вероватно насталог у времену када је сазидан нови храм и када су заведене нове матичне књиге. Стил писања упореди код: Ракић В., Историја манастира Фенека, писано у Венецији 1798, штампано у Будиму 1799.

насеља чија имена могу бити прихваћена као Бољевци, а што Молова збирка[55] - Карта из 1718. године, као и друга документа, потврђују.

Порекло имена села Бољеваца које се кроз тефтере јавља као Бучавци-Буђавци, почетком XVIII века као Boiluzy - Boilevzy, односно Polienze - (B?)Dolinze и 1829. као Bolyevcza и Bolyevcze вероватно да је у вези са средњовековном тврђавом (тврђавама) у непосредној близини, а која се на старим картама и у литератури спорадично помиње као Bantz, односно (старији) Buzias.

Убицирање некадашњег села Кумше као данашњих Бољеваца сасвим је неоправдано.[56] Јасно је да су на простору данашњих Бољеваца у континуитету постојала два мања насеља, сличних назива, која су очито, почев од 1730. године обједињена кроз новоформирано име "Бољевци" које је у употреби и данас. Претпоставку потврђује Попис из 1733. године[57], који прецизно помиње Бољевце, крај манастира Фенека, уз информације о тада битним чињеницама у вези са црквом и црквеним животом у (једном) селу. Да су Бољевци постојали пре 1730. јасно документује наведени попис у коме се за попа Јована Поповића каже да је рођен у Бољевцима те да *"ишту га људи за попа, пошто му је отац и деда поповао у Бољевцима."*[58]

[55] http://mapy.mzk.cz/

[56] Кумша бележи континуитет постојања кроз старе мапе, турске пописе, као и кроз документа из коморског периода. Нестанак насеобине у вези је са уређењем Војне границе 1745-1747. године када је становништво пресељено у Бољевце. Кумшанин (Гумшанин) као патронимачко име опстало је у Бољевцима до XX века. Село Кумша било је ситуирано у непосредној близини Бољеваца а што данашњи топоним атара Бољеваца јасно потврђује

[57] Руварац Д., Српска митрополија Карловачка око половине XVIII века по архивским списима, Ср.Карловци, 1902, 70-71

[58] Исто, 71

***

Од времена "пада Београда под Турке (1521.) и њихове победе на Мохачу над Угарском (1526.) па све до "Великог бечког рата" крајем XVII века Срем се налазио у саставу Османског царства у релативном миру као једна од покрајина у његовој дубљој позадини."[59] За све време османске управе Сремом, у делу територије којом данас администрира општина Сурчин, археологија није потврдила подизање ниједног објекта од чврстог материјала. Објекти за становање током наведеног периода устројени су трошним грађевинским материјалом. У вези са начином и условима становања, односно стамбеним објектима наведеног времена, веома важно је истаћи то да је током османске управе Сремом народ живео у кућама подизаним од блата и плетера, кров је био начињен од трске, а неретко, станови су прављени и под земљом.[60] Јасно је да у овом временском раздобљу нема говора о евентуалним натписима клесаним у камену. На османску управу Сремом данас у Бољевцима подсећа тек један топоним – Беглук, а који упућује на то да је овај део данашњих Бољеваца припадао некоме ко је поседовао титулу бега[61], као и да је овај посед био значајно место у оквиру тадашње Земунске нахије.

Грађевине на територији данашње општине Сурчин које су биле подигнуте од чврстог материјала, а чија изградња поуздано сеже пре турског запоседања Срема 1521. године, били су утврђење Барич, утврђење Bantz (Buzias) и црква манастира Фенека. Иако су претрпели значајна оштећења још током битака које су претходиле апсолутном османском поробљавању европска картографија је утврђења "Bantz" и "Baryczo" бележила у картографским

[59] Гавриловић С., Срем од краја XVII до краја XVIII века, Монографије књ. 12, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад, 1979, 17

[60] О условима становања у XVI веку више видети: Душан Ј. П., нав. дело, књ.1, Зиројевић О., Бешка у време турске владавине, Годишњак завичајног друштва "Стара Бешка", Бешка, 2009.

[61] Бег. - тур.: 1. велики поседник и властелин, племић у старој Турској; 2. заповедник, управник једне области, 3. титула која се ставља обично иза имена, господин, господар, упор. Шехалић С., Школски лексикон страних речи, Земун, 1997.

приказима. Аутори Joachim Ottens[62] и Gerard van Keulen[63] информишу нас о постојању утврђења.

Слика 5: Детаљ карте Срема 1663-1719.

Извор: http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/557/2619316539/

[62] Више видети: http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/557/2619316539/
[63] Више видети: http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/560/2619316537/

Средњовековна утврђења у Бољевцима спорадично су рушена. Вероватно је рушење утврђења "Bantz" отпочело раније, већ са првим турским разарањима Срема. Сасвим је могуће и то, као што је већ наведено, да је грађевински материјал са ове тврђаве употребљен за обнову Купинова и Барича (1522.), али и Београда који је након пада 1521. године био значајно разрушен.

Следећа велика обнова Београдске тврђаве позната као "барокна обнова" (1718.) изискивала је значајне количине грађевинског материјала. Познато је да је дрво за печење цигле која је била неопходна за обнову Београдске тврђаве сечено на простору територије данашње општине Сурчин[64]. Врло је могуће и то да је грађевински материјал са средњовековних тврђава Банц и Барич том приликом послужио за реконструкцију Калемегдана. Како су средњовековне тврђаве које су биле ситуиране на простору атара и села Бољеваца сасвим разрушене, данас не можемо знати да ли су исте садржале какав у камену исклесани натпис. У путопису из 1786. године описано је: *"На реци Сави стоје ту још остаци старог дворца; у близини је Зидинска ада под овостраном јуриздикцијом..."*[65] Из наведеног јасно сазнајемо да је 1786. средњовековна тврђава описана као "остаци старог дворца" разрушена, као и то да је већ тада уместо Барич егзистирало име Зидина и да њиме путописац именује аду. Познато је да се некадашње утврђење Барич налазило у непосредној близини дела реке где и данас постоји ада под именом "Баричка ада". Некадашње утврђење Бантц такође се налазило у непосредној близини речне аде. Ради се о старој бољевачкој ади која се налазила узводно од данашњег "Бисера". Иста је убележена на аустријским картама.[66] Нестала је средином XX века природном ерозијом. Речна ада присутна је и код Купинова у релативној близини кастела Купиник. Данас је позната под именом "Скељанска ада", по насељу Скела на другој, десној обали.

[64] Упор. Пецењачки С., нав. дело, 163; Гавриловић С., нав. дело

[65] Упор. Франц Штефан Енгел, Опис краљевине Славоније и војводства Срем, део објављен у Зборнику Матице српске за књижевност и језик, књ. XIX, Нови Сад 1971. Цео путопис објављен је: Енгел Ф. Ш. (уредник Гавриловић С.), Опис краљевине Славоније и војводства Срем, Матица Српска, Нови Сад, 2003.

[66] http://mapire.eu Third Military Survey (1869-1887) приступљено 10.11.2017.

Да ли су савске аде заједнички именитељ средњовековних тврђава, остаје отворено питање.

За простор на коме се налазило некадашње средњовековно утврђење Барич данас се усталио назив "Зидина". Као део атара Бољеваца топоним је уведен и на аустријске мапе XVIII века.

Усмена традиција села Бољеваца током XIX века ово место је доводила у везу са "натприродним силама", углавном, злог карактера[67]. До краја XX века у Бољевцима је постојала и усмена традиција (Етиолошка легенда) која није одступала од усмене традиције српског народа настањеног крај других древних утврда.[68]

***

Током турског продора у Срем 1521. године знатан број становништва је поробљен и исељен у Цариград и Галиполје. Након Мохачке битке и апсолутног запоседања Срема (1526.) турске власти су одмах по формирању Сремског санџака почеле са насељавањем људи у поприлично опустеле просторе Срема. Пракса да се у делу територије који се желео ојачати становништвом уводе разне пореске олакшице познат је метод којим су турске власти спроводиле демографско ојачавање одређених простора. Управо у овој чињеници треба сагледати основни разлог због чега манастир Фенек није

[67] Извор: усмена традиција породице Алексић која је у непосредној близини некадашњег утврђења током XIX и почетка XX века поседовала салаш.

[68] Према казивању Бошка Алексића (1917-1996), у време када су његови дедови још средином XIX века обрађивали салаш у Зидини, земља се орала помоћу воловских и коњских запрега ралом, касније плугом, а ситнила дрљачом. Дрљача је била повећи дрвени рам са уметнутим металним клиновима. На њу се, а да би боље прионула у земљу, стављао предмет значајне тежине како би притиском на дрљачу омогућио дрљцима да утону у земљу. Тај предмет који се стављао на дрљачу налазио се на рушевинама некадашњег уврђења. Био је од камена, у облику лисице. Подједнако су га користили сви Бољевчани. Једном, појавио се неки непознати човек и затражио да купи тај камен. Бољевчани су га продали будзашто, а непознати човек, кад је откупио камену лисицу, узе је неко гвожђе те је њиме разби. Из камене лисице испадоше дукати и друго благо. Непознати човек однесе благо са собом и никада се више није вратио у Бољевце...

уведен у турске пореске књиге у којима се по први пут помиње тек 1566[69]. То што Фенека нема у претходним туским пописима не значи да исти раније није постојао[70].

[69] Зашто се Фенек помиње кроз турске пореске књиге тек 1566. објаснила је Д. Амедовски: *"Фенек је, као и остали манастири у Сремском санџаку, плаћао одређени износ уместо ушура, али је поред тога плаћао и бадухаву. После ступања Селима II на престо, 1566. године, наплаћени су врло велики износи од већих манастира на име тапијских такси. Од Фенека је наплаћено 3800 акчи, а поред тога су повећани и износи дажбина. Наплаћивање речених износа од манастира на име тапије познато је под именом "продаја цркава и манастриа". Ова фискална мера предузета је по налогу Селима II и значила је конфискацију црквених и манастирских имања које су касније манастири, уколико су имали средстава, могли да откупе. Овом мером је био захваћен читав европски део Османског царства, па и Сремски санџак, и она је спроведена у време вршења пописа. Фенек је први пут регистрован у попису из 1566. године. Уз њега стоји напомена да је свештеницима овог манастира издата тапија на винограде, баште, ливаде, њиве, Дуге Њиве, језеро поред манастира, место Курмадин и шуму у близини манастира, пошто су их досада користили без тапије, као и да треба да плаћају одсеком 300 акчи годишње уместо ушура"*.-Амедовски Д., нав. дело, 2005, 221-222

[70] Последњих година сасвим неоправдано широкој јавности сервирају се неистине у вези са манастиром Фенеком. Један од недопустивио неистинитих текстова, а који је објавио Марко Кљајић , жупник у Сурчину, као свој ауторски рад у коме закључује да је "Фенек по тврдњи Виђентија Ракића подигнут око 1574. године, као и да је Виђентије Ракић један од првих игумана Фенека" јесте низ тенденциозних неистина у циљу ширења гласина ради умањења древности предметног православног манастира. Оригинални текст Кљајић М. гласи: *"Један од првих игумана и први повјесничар Фенека Виђентије Ракић тврди да је манастир подигнут око 1574. године.*" – а што је апсолутно нетачно! Виђентије Ракић у својој "Историји манастира Фенака" прецизно наводи да се старост овог манастира (Фенека) утврдити не може, а да се у истоме налази једно Јеванђеље написано у Фенеку 1574. године. Упор.: Ракић В., Историја манастира Фенека, Будим. 1799.

Јеванђеље из 1574. на које се позива В. Ракић помињу сви значајни истраживачи Фенека: Иларион Руварац, Димитрије Руварац, покојни Бранко Вујовић и Јанко Магловски. Ово Јеванђеље помиње се и у књизи: Милорад Павић уредник, Стари српски записи и натписи, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд, 1986, где је на стр. 172-173 цитиран запис монаха Марка из овог Јеванђеља. Информација о томе да је у Фенеку 1574. писана књига иде у прилог претпоставци да је наведене године манастир морао материјално добро стајати пошто је имао средстава за (тада) подвиг - изузетно скупо и у техничком смислу захтевно писање рукописне књиге, а што упућује на то да је Фенек као место на коме се пишу књиге 1574. године морао бити знатно раније основан. Свакако да нема говора о томе да је Фенек, а како Кљајић тврди, подигнут тек 1574. године. Више видети: Кљајић М., Сурчин кроз повијест, издавач СН "Привлачница" доо Винковци,Осијек, 2010.

4. ОКАМЕЊЕНА ЋИРИЛИЦА МАНАСТИРА ФЕНЕК

Познато је да манастир Фенек као комплекс обилује епиографским материјалом. Натписи манастира Фенек до сада су били предмет интересовања истраживача[71] тако да су у више наврата публиковани. Оно чему до данас није посвећена пажња јесте материјал од кога је устројена нова фенечка црква.

Слика 6: Цигла манастира Фенека из године 1794.

Аутор фотографије: С. Алексић 2015.

Реч је о опеци која је произведена у циглани манастира Фенека[72]. Свака од узиданих цигли, чије димензије износе 30 х 16 х 6 цм, прављена је са иницијалима манастира и годином печења (производње) цигле, а што се подудара са годином градње.

[71] Под појмом "истраживачи" подразумевам радове које су објавили Ј. Магловски, Б. Вујовић. У јавности постоје и други објављени радови на тему епиографског фонда Фенека , који се углавном ослањају на наведене истраживаче, али начином рада и изведеним закључцима не задовољавају научне критеријуме.

[72] Циглана се налазила са десне стране данашњег пута ка манастиру, између некадашње манастирске шуме и гробља Прњавора.

У темељима и првој зони[73] конструкције манастира налази се узидана цигла са натписом: *"М.Ф. 1793"*. После ове зоне следи: *"М.Ф. 1794"*. Иницијали манастира Фенека на опеци јесу део "окамењене ћирилице" присутне на територији данашње општине Сурчин. Због ћириличних иницијала на свакој опеци која је у манастир Фенек узидана, ктиторских натписа на фасади цркве, као и епиографског материјала у цркви и око ње, манастир Фенек јесте најимпозантнија ризница "окамењене ћирилице" у овом делу града Београда.

4.1 Стара фенечка црква

Једини сакрални објекат на простору данашње територије градске општине Сурчин[74] за који располажемо сазнањем да је постојао током турске владавине Сремом јесте стара црква манастира Фенека. Познато је да је у XVIII веку ова црква била сачињена од чврстог грађевинског материјала. Током последње деценије XVIII века стара црква је срушена, а на истом месту у периоду од 1793-1797. године изграђена је нова, данашња велелепна црква.

Иако данас поседујемо информације о томе како је изгледала стара фенечка црква[75] једно од неразјашњених питања у вези са њом је недоумица: да ли је иста садржала какав у камену исклесани натпис, а који је можда могао разрешити дилему о времену оснивања, као и о томе ко су оснивачи овог древног манастира.

Захваљујући митрополиту Павлу Ненадовићу[76] 12. јуна 1753. године начињен је попис, тј. "Визитација монастирја Фенека", а којој је лично присуствовао и сам *"Високопреосвјашчењејши и високодостојањејши Г. Арх. и Митрополит Г. Павел Ненадовић"*. Комисија је између осталог забележила и то да је

[73] Темељи и прва зона конструкције износе око 1,86 м = 1 фат
[74] Једини сакрални објекат који и данас има исту функцију. Археолошки локалитети на наведеној територији остају изван намера овог рада.
[75] Упор. Вујовић Б., нав. дело
[76] Нинковић Н., Политичка и културна делатност митрополита Павла Ненадовића, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју, Нови Сад, 2015.

тадашња фенечка *"Церков сија созидата от камена и цигле..."*[77]. Након 45 година од наведеног пописа, у првој нама познатој "Историји манастира Фенека" В. Ракић, између осталог, доноси опис старе фенечке цркве за коју каже да је *"мала, од камена и цигле зидана"*[78].

Мишљења о томе како је изгледала стара фенечка црква до сада су била предмет разматрања стручне јавности која је сагласна да је: *"стара црква манастира Фенек изведена као једнобродна, лонгитудинална и вероватно засведена грађевина са бочним полукружним певницама. По свом облику је припадала сажетом типу триконхалних цркава моравског стила. Оваква концепција сакралних грађевина је од средине XV века негована у крајевима преко Саве и Дунава, одржавајући тако традицију средњовековне моравске архитектуре и након пропасти српске државе."*[79]

Археолошка истраживања, која су спроведена почетком 90-их година XX века унутар данашње цркве Фенека током реновирања[80], потврдила су остатке прећашње фенечке цркве. Позиција старе цркве данас је унутар нове цркве јасно обележена месинганим лајснама на реновираном поду.

Како је спроведено археолошко испитивање било условљено ограниченим временским оквирима и ограниченим финансијским средствима, а што се свело на сондажно истраживање, исто није донело нова сазнања већ је само

[77] Српски Сион, 1/15.01.1903, 25
[78] Ракић В., нав. дело, 5
[79] Упор.: Магловски Ј., Ктиторски натписи на цркви манстира Фенек, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, XX-XXI, Београд, 1988/1989, 237-244; Вујовић Б. нав. дело; Симић З., Димитријевић Д,. Ћирковић С., Почеци манастира Фенека, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, XXVII-XXVIII, Београд, 1995/1996, 79-97; Божовић А., Манастир Фенек, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 2009.
[80] У периоду реновирања и археолошког испитивања Фенека у истоме сам била чест гост тако да о детаљима одређених догађања, о којима јавност нема сазнања, данас могу поуздано сведочити.

потврдило раније претпоставке, а које су биле утемељене на постојећој литератури[81].

4.2 Нова црква манастира Фенека

Вићентије Ракић у спису "Историја манастира Фенека" писаном 1798. године између осталог доноси и битне информације у вези са градњом нове цркве. Иако су припреме за обнову манстира и изградњу нове цркве отпочеле већ 1775. године на реализацију изградње чекало се све до краја XVIII века због недостатка новца[82], а потом и ратних збивања 1789-1791. године.

Градитељ нове цркве манастира Фенека био је зидарски мајстор из Земуна Маурилијус Рабл.[83] Темељи нове цркве постављени су 1793. године. Опис поступка почетка градње нове манастирске цркве доноси J. Магловски: *"темељи су постављани обично у јесен оне године у којој су дати благослов и одобрење за градњу. На темељима би се подигли зидови до висине од око једног фата. Тако оптерећени остајали су до пролећа наредне године да се слегну, па би се градња настављала*."[84]

То да је постављање темеља Фенека био изузетно важан догађај сведочи В. Ракић а који је у "Историји" навео тачан датум полагања темеља – 25. септембар 1793. године. Међутим, других историјских вести о постављању и освештењу темеља нове фенечке цркве нема. Можемо претпоставити да је чин полагања и освештења темеља вршен у свему у складу са прописаним

[81] Бројна историјска сведочанства из XVIII века, пописи манастира из 1735, 1753, 1771, и 1789-1791.
[82] Недостатак новца условљен је, између осталог, и Одлуком Синода од 23. септембра 1774. којом се манастирима забрањује сакупљање милостиње. Иста одлука у вези је са догађајем који описује и В. Ракић у наведеном делу а у вези са винопродајом (1775) коју је Фенек имао као стечену привилегију 1747. која му је мимо стеченог права, на кратко, била укинута.
[83] Магловски J., Белешке о градитељу цркве манастира Фенека, Свеске ДИУС 5-6., Београд, 1978, 35-47
[84] Магловски J., нав. дело, 1988-89, 238

обредом Цркве. То да ли је у темељ[85] нове цркве манастира Фенека приликом освештења шта положено – данас не знамо. Познато је да је приликом градњи сакралних објеката постојао обичај да се током изградње у темељ или зидове, у цркву, узидају реликвије, често и саме честице светаца. Из пописа 1753. знамо да је у овој години Фенек, између осталог, поседовао једну сребрну кутију са натписом *"Јоанес Макар в љето 1666*.", у којој су се налазиле:*"1 честица часног и животворног крста Христовог, 1 честица Св. првомученика и Архиђакона Стефана, 1 честица Св. Великомученика Игњатија Богоносца, 1 честица Св. мученика Харалампија, 1 честица Св. Безсребреника Козме врача, 1 честица Св. Мученика Теодора Сстратилита, 1 честица Св. Јована Златоустог, 1 честица Св. Цара Константина Великог, 1 честица Св. Дамјана Безсребреника Врача, 1 честица мермера где је положен Господ наш Исус Христос од Јосифа и Никодима по скидању са Крста*."[86] У потоњим изворима наведене честице се не помињу, што допушта разне претпоставке па и да су исте положене у темељ данашње цркве манастира Фенека.

[85] У српском народу постојало је веровање да се веће грађевине (црква, мост, град) не могу подићи без жртве. Песма "Зидање Скадра" сачувала је сећање на догађај где је млада жена жртвована граду. Познато је да су се у темеље "узиђивале сенке". Присутан је и обичај полагања записа у флаши са уљем. Запис би садржао значајне податке у вези са градњом: о времену, о чијем трошку, чијом руком...

[86] Српски Сион, 1/15.01.1903, 25-26

4.3 Епиографска грађа манастира Фенека

Епиографска баштина манастира Фенека до сада је била предмет преданог посматрања и иста је у више наврата публикована. Најзначајнији ктиторски натписи гласе:

Ктиторски натпис на западном порталу: *"Овим вратницама беше ктитор господар Марко Лазаревић житељ земунски, брат рођени господина Самуила јеромонаха. Лето спасења 1795*."[87]

Ктиторски натпис на северном порталу: *"Овим вратницама, праговима и подвојама бише ктитори господин Софроније Стефановић игумен овог манастира и господин Самуил Лазаревић јеромонах и први саборни старац. У манастиру Фенеку лета 1795*."[88]

Ктиторски натпис на јужном порталу[89] идентичан је тексту натписа на северном порталу.

Сви набројани ктиторски натписи видљиви су на фасадама храма. Међутим, ктиторска плоча која није читљива са земље, а која се налази на западној

[87] Магловски Ј., нав. дело, 1988-89, 240
[88] Исто, 242
[89] Подвижништво мајке Анастасије и сестара Варваре и Параскеве, које су после Другог светског рата дошле у разрушени манастир Фенек, и у истоме вековале свој век до последње деценије XX века, и данас се у околини манастира Фенека памти и препричава. Познато је да су то била тешка времена за цркву уопште, а познато је да је ово смерно сестринство у овоземаљском животу јако тешко бивствовало и у свему оскудевало. Божијим подвижницама било је важније да сачувају свети храм него њихове основне људске потребе. Једном приликом догодило се да је сова улетела у цркву и да није умела да пронађе пут из исте кроз отворена врата куда је у храм и ушла, већ је у свом лету ударила у велики прозор над јужним порталом а који се од силине ударца распукао у парам-парчад. Мати Анастасија није хтела да допусти да Божији храм кисне. Како материјалних средстава за застакљивање прозора није имала одлучила је да прода једну једину краву коју је Фенек тада поседовао, и која је сестринству заправо била једини извор издржавања.

страни, јесте монументална ктиторска плоча за чији натпис сазнајемо захваљујући подухвату Ј. Магловског[90]. Текст натписа гласи:

Слика 7: Цртеж текста ктиторске плоче

Извор: Магловски Ј., нав. дело 1988/89, 239

„*У име Оца и Сина и Светога Духа амин. Сазида се овај храм преподобне матере Параскеве Српске православног грчког неуни(ја)тског исповедања при благополучном царствовању господара Франциска другог, Императора*

[90] Догодило се да пар дана након подухвата Ј. Магловског (ишчитавања неприступачне велике ктиторске плоче која се налази на западној фасади манастира између звоника и западног портала), као мало дете са својим дедом Богданом - Бошком Алексићем лично посетим Фенек. У нашем присуству и присуству сестара Параскеве и Варваре, које су догађај потврдиле пошто су истом биле лично присутне, игуманија Фенека мати Анастасија, још увек узрујана од *"страха који је претрпела од призора"* препричавала је догађај који се збио 1-2 дана раније, (сведочим): "*како се брат Јанко* (читај Јанко Магловски) *опасао ужето и помоћу њега, кроз прозор звоника спустио се ("висио у ваздуху"!) до ктиторске плоче. На плочу је прислонио хартију коју је ради отиска трљао лишћем ораха*". Иако данас сви они који се баве епиграфским материјалом Фенека најчешће цитирају (помињу) ову ктиторску плочу у јавности је остало непознато како се до сазнања о томе шта је на истој забележено дошло.

римског, Краља мађарског и његове супруге Императорке Марије Терезије друге, принцезе од Напуља и при његовој екселенцији архиепископу и митрополиту господину Стефану од Стратимировић(у) и при игумену господину Софронију Стефановићу и братству: Самуилу, Никифору, Арону — саборним старцима; Вићентију намеснику; Јосифу, Сави, Митрофану, Мелетију — јеремонасима; Гедеону ђакону и Теофану монаху трудом и настојањем господара ктитора, жителља земунских, Јован Кирица, Коста Калиграф, Јевтимије Вуковић, Игњат Јефтић, Антоније Радивојевић. У манастиру Фенеку, лето спасењ ãЩЧД *а то јест 1794*."

J. Магловски је ктиторске натписе публиковао у раду *"Ктиторски натписи на цркви манастира Фенек*". У својим потоњим радовима, изузев ктиторског натписа са западне стране фасаде манастира, осталим ктиторским натписима није се бавио.[91] У стручној и научној јавности велики ктиторски натпис са западног портала био је предмет интересовања, па чак и лошег интерпретирања – погрешно објављеног текса натписа. Међу старим српским натписима и записима из Војводине под бројем 2823 објављен је текст великог ктиторског натписа манастира Фенека где је уместо "сербскиа" погрешно објављено "сербскаго"[92] што недопустиво мења контекст читавог ктиторског натписа.

Ктиторски натписи цркве манастира Фенек дају јасне податке о времену градње и ктиторима тако да данас поуздано знамо да је, осим богатих жителја Земуна, у ктиторству учествовало и монаштво манастира Фенека. В. Ракић у наведеном делу даје основне биографске податке о Софронију Стефановићу, игуману, и Самуилу Лазаревићу, саборном старцу манастира Фенека, а исте публикује Б. Вујовић као кратку информацију о личностима које се на

[91] Натпис који је ишчитао подвигом, Ј.Магловски често цитира у својим радовима, наводећи овај натпис као један од кључних доказа да је храм манастира Фенека посвећен преподобној матери Параскеви Српској, чије мошти су заслугом Царице Милице пренете у Србију из Бугарске а подухватом сина јој Деспота Стефана овде и боравиле, те да је тако Фенек средиште култа ове славне балканске светитељке

[92] Момипровић П., Стари српски записи и натписи из Војводине, књ.2, Матица Српска, Нови Сад, 1995, 122

ктиторским плочама помињу.[93] Осим информација са ктиторских плоча објављени су и подаци о надгробним плочама. Две надгробне плоче[94] унутар манастирске цркве постоје и данас, а налазе се над гробовима двојице фенечких игумана изузетно заслужних за градњу данашње велелепне цркве. У женској припрати[95], са леве стране, налази се надгробна плоча Виђентија Ракића, а са десне надгробна плоча Софронија Стевановића. Осим наведених у Фенеку је присутно мноштво надгробних плоча, које је детаљно обрадио Б. Вујовић[96]. Исте датују почев од 1786. године, а из епитафа могуће је уочити да су у Фенеку сахрањивани мирјани (вероватно значајни ктитори и приложници), братство Фенечко али и Студеничко (познато је да је у Фенеку боравило братсво манастира Студенице 1813-1815.). Последњи надгробњак постављен је 1995. године на незнатној удаљености од цркве, у југоисточном делу порте, у равни са Олтаром, над гробом блаженопочивше игуманије Анастасије[97] (Малкуц).

---

[93] Упор. Вујовић Б., нав. дело

[94] Током Великог рата манастир Фенек је претрпео велико разарање. Том приликом су надгробне плоче подизане, а гробови оскрнављени. Више видети: Рајс др А., Страдање манастира Фенека, Извештај од 15.12.1918, Гласник историјског друштва у Новом Саду VIII/2, Нови Сад, 1936.; Стрика Б., Фрушкогорски манстири, Загреб, 1927, 176-179; Искруљев Т., Распеће Српског народа у Срему 1914. и Мађари, Нови Сад, 1936, 15-18

[95] Према древном правилу установљеном још током Византијског времена, утврђен је тачан распоред стајања у храму током Богослужења. Мушкарци су били у предњем делу цркве (ближе олтарском делу) а жене су се молитви препуштале у женском делу цркве – женској препрати, а која се налазила у западном делу цркве. Углавном, распоред стајања у цркви био је и архитектонски јасно решен – женски део од мушког дела цркве обично је јасно ограничен парапетом - озиданом преградом. У Бољевцима је и данас присутно архитектонско решење из времена градње храма: олтарски део, средишњи део цркве, мушка припрата и женска припрата. У Фенеку је древни распоред стајања поштован од памтивека до доласка новог, мушког монаштва, које као једну од новина уводи и нови распоред стајања током Богослужења – лева страна намењена је женама, десна мушкарцима. Свакако, и ово је један од признатих начина распореда стајања народа у цркви, али исти није део баштине манастира Фенека, и овог дела Срема.

[96] Упор. Б.Вујовић, нав. дело

[97] Крст од црног мермера над гробом блаженопочивше игунамије Анастасије подигнут је заслугом сестре Варваре и тада у Фенеку присутног монаштва, и породице М. Жужића из Јакова. Игуманија Анастасија у неки од манастира на Косову (одакле је била родом) одлази пре Другог светског рата као мало дете са својом мајком, а приликом замонашења имала је око 10 година. Замонашио је лично Владика

4.3 Заборављени гроб Илије Новића у цркви манастира Фенек

Надгробна плоча која је током предузете обнове манастира Фенека крајем XX века недопустиво уклоњена јесте надгробна плоча Илије Новића. Данас у Фенеку није јасно уочљиво (обележено) место на коме се надгробна плоча Илије Новића налазила[98], иако поуздано знамо да је надгробна плоча била постављена на месту на коме је значајни Новић и сахрањен.

Оно што данас о племићкој српској породици Новић знамо, а захваљујући литератури, јесте то да су браћа Илија и Јефта Новић, родом из Крчедина, на војној служби при Петроварадинској регименти за ратне заслуге око 1802. године одликовани племићком повељом. Са Петроварадинском регименту прошли су сва значајна европска ратишта оног времена. У Бољевцима и Јакову служили су у Граничарској служби, где су распоређени као "кордонџије": Илија у Јакову као капетан, а Јефта у Бољевцима као поручник.

Николај Велимировић. У Фенек (који силом прилика постаје у периоду од 50 година женски манастир) је распоређена одмах по свршетку рата, са сестрама Параскевом и Варваром. О Варвари знамо да је пореклом из Сремске Митровице (она је истицала:*"Из Царског града Сирмијума"*). О томе како су уз Божију помоћ три смерне монахиње сачувале Фенек, о њиховом подвижничком животу у комунистичкој Југославији, како је мати Анастасија лично доспела до Јованке Броз која је личним залагањем издејствовала асфалтни пут од Крака до манастира, и још пуно тога што су три божије подвижнице учиниле за ово свето место, било би пожељно истражити и објавити. У писању биографских података сестрињства могао би бити од велике помоћи брат Серафим (световно Божидар, родом из Београда са Дорћола), а који је као студент теологије у искушеничком подвиру био почетком 90-их распоређен у Фенек. Ово је била стратешка одлука црквених власти. Млад искушених Божидар потоњи монах Серафим имао је у задатак да води бригу о имању и тада већ остарелом и немоћном сестринству. Када је игуманија при крају свог живота пала и сломила ногу, Серафим је непокрету носио на својим рукама. Серафим је у Фенеку замонашен (1994. или 95.), а по игуманијиној смрти премештен је у неки од манастира на Фрушкој гори. Последње што као сазнање имам о брату Серафиму је то да је исти у Америци, у Либертфилу, храм Св.Саве.

[98] Надгробна плоча Илије Новића налазила се испред надгробне плоче Вићентија Ракића, ближе северним вратима, у женској цркви. Била је од белог камена који је (према мом памћењу) 70-их година XX века био прилично девастиран. На надгробној плочи није било никаквог натписа. Као мало дете на овом месту сам током Богослужења стајала са својом бабом Милицом Алексић која је у бољевачкој цркви имала свој астал на приближно једнаком месту. Од малена сам учена *"да се на те плоче не сме стајати јер је испод неко сахрањен"*.

Извори наводе да су Новићи били врло цењене и угледне личности свог времена. Познато је да су одржавали контакте са Милошем Обреновићем. По пензионисању Илија, у чину (под?)пуковника, за стално место боравка одабрао је Јаково, на чијој благајни је примао пристојну годишњу пензију од 1.000 форинти. *" Илија је био ловац и стрелац, да му није било пара. Што но реч: с пушком легао, с пушком устао. Ловећи једаред око села Бољеваца, у Срему, позли му на пречац; прилегне у јарак, капља га удари и на мах издахне. Пренесу га у манастир Фенек и тамо га сахране, у цркви. Било је то, како сведоче војна документа, 1. маја 1828.године.*"[99] О месту у цркви на којем је Илија сахрањен сведочанство је оставио његов син Јоксим Новић-Оточанин (писац из епохе српског романтизма) у једном необичном запису. Наиме, када се 1896. на новосадском Успенском гробљу копала гробница за судију Милоша Димитријевића нађена је у земљи запечаћена боца и у њој писамце Јоксимово. Написао га је 1867, када је на том месту сахрањивао сина Владислава, на којем је раније сахранио и кћерку Софију. После података о томе ко су им били родитељи Јоксим каже: *"Дјед им је био Илија пл. Новић, ц.к.подполковник, који је сахрањен у манастиру Фенеку, из лијевих великих врата с почетка*."[100] У фенечкој цркви данас гробу Илије Новића нема трага. Српска православна митрополија карловачка у попису из 1905. објавила је, као значајан податак, да је у Фенеку *"сахрањен и Новић, пуковник Петроварадинске пуковније*".[101] Новићи су били у родбинским везама са староседелачком породицом Грковић из Јакова.[102] Звоно које су Новићи даровали јаковачкој цркви по ослобођењу Београда од Турака пренето је у Београд. То је било прво звоно које се са православног храма у тек ослобођеном Београду огласило након вишевековне османске таме.

[99] Више видети: Чуљак М., Из историје једне граничарске породице, Племићка повеља Илије и Јефте Новића, без издавача, без места, без године (УДЦ 929.52 Новић)
[100] Исто, 50-57
[101] Косовац М., нав.дело, 181
[102] Упор. Новић-Оточанин Ј., Капетан Радич Петровић и покрштеница Зорка истинита приповјетка од г. 1806., Матица Српска, Нови Сад, 1866; Чуљак М., нав. дело

4.4 Окамењена ћирилица Фенека у слову и броју

На ктиторској плочи, чији натпис је обелоданио Ј. Магловски, "лето спасења" је исписано: прво словним вредностима, а затим је уписана година на данас уобичајен начин. Овај детаљ "окамењене ћирилице" јесте стари, средњовековни начин писања година. Исти потиче из црквенословенског језика где је свако слово имало одређене гласовне и бројчане вредности[103]. Сходно тада важећем правопису ознака која је читаоца упућивала на то да се исписана слова ишчитавају као бројеви налази се изнад првог слова које се ишчитава као број (а=1, ш=700,ч=90,д=4).

Слика 8: Година са ктиторске плоче Фенека исписана црквенословенским правописом

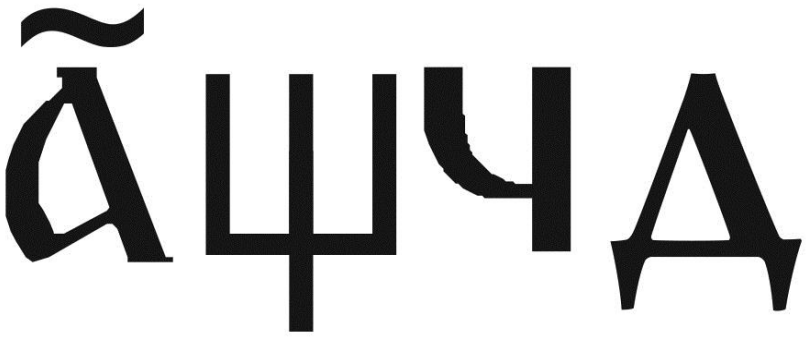

Извор: Магловски Ј., (1988-89): *наведено дело*

Осим на ктиторској плочи која нас у делу уписане године јасно упућује у црквенословенски правопис, у коме се време изражава према утврђеним правилима, код манастира Фенека на још једном месту наилазимо на трагове које баштини из древних времена.

У "Историји манастира Фенека" од Вићентија Ракића, у делу у коме се помињу древне рукописне књиге манастира, информације о годинама донете

[103] Упор. Ранковић З, Црквенословенски језик, приручник за студенте 2015/2016, Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд, 2015.

су прво у складу са старим српским календаром (кога је потврдио Свети Сава у Законоправилу), а затим следе године по Христовом рођењу:*"7082. (1574.) и 7094. (1586.)*".[104]

Ктиторска плоча изнад западног портала изузетно је значајне садржине. Осим историографских чињеница овај запис науци пружа драгоцене податке у вези са култом светитељке којој је храм посвећен – Преподобне матере Параскеве Српске – (а о чему до данас има више публикованих научних радова). Ктиторска плоча је још драгоцена и због начина на који је у оквиру текста исписана година – на њој је време приказано у свему у складу са црквенословенским правописом. Због тога ктиторска плоча манастира Фенека данас јесте веома редак, у камену исклесани артефакт.

4.5 Монашко гробље

Старо монашко гробље манастира Фенека налази се са јужне стране цркве, у непосредној близини капеле. До данас очувани надгробњаци могу се датовати, почев од XVIII века (међу којима је једна римска Ара секунда), и у односу на надгробњаке који се налазе у цркви манастира Фенека, њеној фасади и непосредној близини. Надгробњаци са старог монашког гробља садрже врло оскудне епиграфске записе. Као и све друге, и ове натписе манастира Фенека публиковао је Б. Вујовић. На монашком гробљу, на споменицима на којима је било могуће ишчитати епиграфски материјал, најстарији датовани надгробни белег је из године 1785.

[104] Ракић В., нав. дело, 4

4.6 Слово о ктиторима и оснивачима манастира Фенека

У вези са старом фенечком црквом не постоји нигде јасан доказ о томе када је и ко је исту подигао. И сам Вићентије Ракић[105] о настанку манастира и о градитељима старе фенечке цркве говори: *"Старост (древност) овог манастра утврдити немогасмо"*… те се у наставку позива на једно јеванђеље написано у Фенеку 1574. године, а у вези са првим поменом манастира Фенека.

Димитрије Руварац анализирајући попис Фрушкогорских манастира из 1753. године[106] јасно наводи да су исти сачинили визитатори (изузев владике Партенија Павловића) *"више прости*"[107], те у наставку Д. Руварац упозорава да се не треба чудити што су исти, а особито о настанку појединих манастира, рекли *"што-шта што не стоји"*. Затим се позива на текст архимандрита Илариона Руварца "Православни српски манастири у Срему"[108] те тако у вези старости и идентитета оснивача манастира Фенека каже: *"Не зна се ко га је, и када је основан. Најстарији спомен о њему је 1563. године*"**.**

Вићентије Ракић, Иларион Руварац и Димитрије Руварац, изузетно цењени историци од којих сваки у свом времену рада које сеже од XVIII до првих деценија XX века, нигде као оснивaче манастира Фенека не наводе благородне Бранковиће. О "народном предању" у њиховим радовима, у делу који се односе "на почетке" манастира Фенека, нема говора.

После времена Димитрија Руварца најревноснији прегаоци на пољу историографије Фенека Јанко Магловски и Бранко Вујовић такође су апсолутно одбацили "народно предање" као сасвим неосновано. По спорном народном предању оснивачка улога приписана је деспотици Ангелини и

[105] Исто, стр 2-3
[106] Српски Сион, 1/ 15.01.1903, 19-22
[107] Необразовани
[108] Шематизам источно-православне српске архидиецезе карловачке за годину 1892.

њеним синовима, а што је наука током XIX, XX и XXI века у потпуности оспорила.

J. Магловски 1983. године објављује рад *"Нови подаци за историју манастира Фенека"*[109], где оснивачку улогу и ктиторство над црквом манастира приписује Деспоту Стефану Лазаревићу, датујући изградњу (старе) цркве на сам почетак XV века, у време деспотовог стицања управе над Београдом. Године 1995. Б. Вујовић објављује монографију "Манастир Фенек" а која је и до данас најцеловитија монографија о овом манастиру. Исти у обзир узима и резултате археолошких истраживања која су у цркви манастира Фенека током велике реконструкције спроведена пар година раније, потврдила претходно објављене ставове J. Магловског. Јасно и недвосмислено Б. Вујовић у поменутом раду закључује да је стара фенечка црква зидана у првим годинама XV века, а познато је да благородни Бранковићи у Срем долазе тек 1487. године. Ова историјска чињеница јасно потврђује то да деспотица Ангелина, владика Максим и деспот Јован нису могли бити први ктитори старе фенечке цркве, а посебно не оснивачи манастира Фенека.[110] Наравно, није искључена могућност да се деспотица Ангелина са својим синовима јавља крајем XV века или почетком XVI века као нови ктитор већ постојећег манастира. Први ред ктиторства над старом црквом манастира Фенека, а што је наука потврдила, односи се на датовање градње манастира у почетак XV века, које припада деспоту Стефану Лазаревићу, док се у другом реду ктиторства могу налазити благородни Бранковићи, почевши од деспота Ђурђа.

[109] Магловски J., Нови подаци за историју манастира Фенека, Свеске ДИУС, 15, Београд, 1983, 53-61

[110] Познато је да породица Бранковић у датом временском оквиру није била доброг материјалног стања. Народне претпоставке "предања" требало би суочити са реалним историјским чињеницама и компарацијом начињеном помоћу економске анализе извести закључке

Ј. Маглосвки је овај закључак извео и објавио у монографији "Манастир свете Петке Фенек"[111]. Добре намере ревносног учењака да кратком монографијом информише широку јавност о основним историографским подацима везаним за манастир Фенек, нажалост, добиле су сасвим неочекивани епилог.

Уз чињеницама непоткрепљено народно предање које се раније сводило на: "Манастир Фенек подигла је деспотица Ангелина са синовима", после објављене, и погрешно протумачене монографије "Манастир свете Петке Фенек" у јавности је променило пређашњи, већ погрешни стари контекст па сада гласи: "Манастир Фенек подигли су Стефан Бранковић (тако!) и Ангелина са синовима".[112] Нажалост, нико од оних који шире сопствено незнање јавно пласирајући апсолутну неистину (погрешно објављено и на званичном сајту манастира Фенека[113]) нема елементарно знање из српске националне историје. Историје штампане у Србији јасно наводе да је по смрти свог мужа Стефана Бранковића деспотица Ангелина са синовима Ђорђем, у монаштву Максим, и Јованом дошла у Срем, у Купиново. Са собом су донели мошти мужа и оца, деспота Стефана Бранковића, и положили их у тада већ постојећу цркву Св. Луке, у непосредној близини кастела Купиник. Блаженопочивши деспот Стефан Бранковић у Купиново стиже као упокојени, па се из ове чињенице намеће сасвим логичан закључак да као такав, упокојен, деспот Стефан Бранковић никако није могао предузимати градитељску делатност.

Непоткрепљено "народно предање", које је у више наврата публиковано у формату који није значајан за науку, наводно је поткрепљено тиме што је

[111] Монографија "Манастир Свете Петке Фенек" штампана са благословом Његовог преосвештенства, епископа сремског Господина Василија 2008. године. Непотписани аутор исте је Јанко Магловски

[112] О замешатељству лошег тумачења и интерпретирања око објављеног рада Ј. Магловског више видети: http://www.manastirfenek.com/; http://www.kcsurcin.org/manastir-fenek.html
https://sr.wikipedia.org/sr-el/Манастир_Фенек;
http://www.travel.rs/sr/kultura/manastiri/manastir-fenek
http://www.ajmonegde.com/Manastir-Fenek.html;

[113] http://www.manastirfenek.com приступљено 08.11.2017.

својевремено манастир Обеда[114] био филијала манастира Фенек, а што се не може узети као доказ да су и Фенек подигли (основали) деспоти из дома Бранковића.

Бранковићи по доласку у Купиново затичу већ постојећу Цркву Св. Луке. Ова историјска вест никада није била предмет полемике. Како је у тренутку њиховог доласка постојала црква у Купинову, тако је постојала и црква манастира Фенека. У вези са црквом манастира Фенека, осим у историјским чињеницама које су археолошки потврђене, ктитори манастира могу се препознати и у делу који се односи на научна разматрања у вези култа Препод. мат. Параскеве Српске[115] а чије средиште се налазило у данашњем Фенеку, што је у науци познато[116].

Данас можемо поуздано тврдити, на основу објављених научних радова наведених аутора, да ктиторство старе цркве манастира Фенека може припадати деспоту Стефану Лазаревићу.[117]

---

[114] У Протоколу манастира Фенека из 1764. записано је да је филијала (Фенека) био манастир Обеда, храм Благовештења. У запису Атанасија Исаијевића, реметског игумана, приликом обављене визитације 13. марта 1771. вели се:*"Сему монастиру Фенеку надлежит једна капелица от старине, растова древа устроена, на грунту милитарског мјеста Купинова. Јест здание древњее, храм Благовешченија Пресвјатија Богородици"* – упор. Српски Сион 2/31.1.1903, 58 - Одлуком Синода од 23. септембра 1774, а у вези са увођењем "нове манастирске дисциплине", монаштво из капела Обеда позива се да пређе у манастир Фенек. Наведеном Одлуком је предвиђено да се и у капелама и мањим манастирима који након исељења монаштва остају пусти : *-здања уколико нису нужна, имала би се порушити, а и капеле затворити, или се у приходске цркве претворити* – упор. Српски сион 2/31.01.1905, 49-50 - Из визитације од 05. јуна 1754. сазнајемо да је у манастиру Обеди од времена мајке Ангелине боравио по један калуђер. Овом визитацијом није пописан значајнији иметак Обеде,. – упор. Српски Сион 2/31.01.1903.

[115] У вези Фенека као средишта београдског култа Св. Петке Српске, Ј. Магловски наводи да на то указује бројност сакралних објеката на релативно малом простору посвећен њиховој светитељки. Реч је о цркви и капели манастира Фенека, цркви у Бољевцима и цркви у Сурчину.

[116] Упор. Ј. Магловски, нав. дело, 2007.

[117] Свакако, из чињенице у вези са датовањем изградње и ктиторством старе фенечке цркве не можемо оснивачку улогу манастира условити овим сазнањем. Оправдање оваквог става потврђује чињеница да су на овом простору подизани храмови још у времену краљева Драгутина и Милутина. Археолошки локалитет "Забран Петровчић" потврдио је постојање православне цркве у времену XI века, као и други извори који

4.7 Окамењена ћирилица у капели манастира Фенек

У капели манастира Фенека, а која је као и црква посвећена Св. Петки Српској, из ктиторског натписа и данас је могуће ишчитати да је капела подигнута ктиторством госп. Георгија Раке из Јакова и његове супруге госпође Ане, за време игумана Арона Радовановића[118] и уз благослов митрополита Стефана Стратимировића. Из натписа на надгробној плочи, унутар капеле, на јужном унутрашњем зиду ишчитава се да: "здес почиват раб Божји Георгије Рака житељ и трговац Јакова, рођен у Македонији, поживео 90 лета, а у вечност се преселио месеца фебруара 15. године 1825." Капела је подигнута 1810. године. Сазидана је на месту претходне, старије капеле а *"о чијем времену постанка не постоје подаци, али о њеном изгледу сведочи бакрорез Свете Параскеве из 1782. године.*"[119]

аргументују то да су православни
односно, почетка X века. Упор: Имеровски М.,О Срему – као војној крајини - насталој још од времена Франака , Н. Сад, 2012; Калић-Мијушковић Ј., нав. дело; итд

[118] Арон Радовановић, игуман манастира Фенека, помињан и на ктиторској плочи велике цркве, као и у пописима манастира Фенека и другој литератури. Родом је из Бољеваца, из породице Радовановић а која баштини шпицнаме Трепчански. Ова породица старином је из Трепче, а у Срем је дошла у Великој сеоби са патријархом Арсенијем Чарнојевићем, или Арсенијем IV Шакабентом. Из шематизама Карловачке Митрополије дознајемо да су чланови породице Радовановић имали одређена задужења и у вези са црквеном организацијом у селу Бољевцима. На бољевачком сеоском гробљу спомен-обележја ове породице једна су од старијих (надгробњак Еврема Радовановића из 1846. године). Арона је смрт затекла на месту игумана манастира Фенека 1813. године. Није познато место где је сахрањен. Његова смрт евидентирана је и у попису имовине Фенека за ту годину, а извештај гласи: *"Кромје познаного остатка почившаго игумана Арона Радовановича в 100 дукатјех и 400 ф(оринти) W(iner) W(erung) састојашчагосја не имјејет инија готовости.*" – извор цитата: В. Гарвиловић, нав. дело

[119] Божовић А., Манастир Фенек, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 2009, 4

4.9 Кладенац целитељни

Из прве "Историје манастира Фенека" знамо да је *"кладенац целитељни у самом манастиру из древних времена, који исцељује оне који са вером пију и умивају се његовом водом"*.[120] Приликом визитације 1753. убележено је да се са јужне стране манастира налази бунар каменом озидан, ограђен и покривен "на округ" храстовом шиндром, изнад које је крст од лима. Како је визитацију надгледао лично митрополит Павле Ненадовић исти је у присуству Партенија Павловића, монаштва Фенека и многобројног народа, 11. јуна 1753. освештао "кладенац целитељни", који су и раније светили црквени великодостојници: Патријарх Калиник, Митрополит Мојсије Петровић, Вићентије Јовановић. *"Приликом визитације је забележено да је братство манастира издало црквени бунарски приход под аренду јеромонаху Вићентију, за 250 форинти за годину дана, што значи да је народ у великом броју долазио бунару да се исцели што је доносило знатан приход овом не баш богатом манастиру. Према попису 1771. године, изван манастирског круга, недалеко од поменутог бунара била је сграђена кућа од опеке и черпића са две просторије. Зграда је била намењена болесницима који овде долазе на исцелење*."[121] И током XIX века извор са лековитом водом је масовно посећиван. Његове чудотворне моћи поштовали су и народи изван православне вероисповести. Према сведочењу објављеном 1876. године *"Некој Вероници Шарићевој из Горњег Сланкамена коју заболеше очи и која је "свашта" пробала за лек, дође на сан нека жена заогрнута црном марамом и каже јој, да о св.Петци оде у манастир Фенек јер онда слави тај манастир, и да се умије на тамо неком бунару, па ће прогледати. Те исте ноћи сни она, да је све то урадила и да је прогледала. Кад ујутру слети она свог мужа да иду у Фенек, а муж јој одговори: "Ајд мани се рацке св.Петке!" Али натента она њега, па је одведе у Фенек о манастирској слави. Но није му казала , шта је снила, јер то не ваља*

[120] Ракић В., нав. дело
[121] Ћекић М., Водице у Војводини, Покрајински завод за заштиту споменика културе у Војводини, Београд, 2001, 15-16

"неће се ништа онда помоћи, ако коме то каже". Кад оду у Фенек опере Вероника очи водом с оног бунара и најпре угледа око себе траву. Тако јој је и у сну проречено. Кад оде у цркву, да целива, а она види на икони исту ону жену, која јој је у сну дошла. Пошавши кући, понесе у ћупу воде с истог оног бунара, и прала је очи њоме, догод је воде трајало. И каже, од тог је прогледала. – Од тог доба млоги шокци из горњег Сланкамена иду о св. Петци на славу у Фенек.[122]

4.10 Сабор манастира Фенека

Због лековите водице, као и значаја самог места, народ је одувек изузетно посећивао манастир Фенек, а посебно масовно на дан саборовања 8. августа[123] када су уз богослужења организоване и велике литије. 1937. године о сабору у Фенеку извештавала је "Правда":

"...у цркви се служила славска литургија. Свештени гласови сложно су брујали у сводовима, као ехо нечујних молитви народа на коленима. Тешки болесници дошли да траже последњи спас. И изнемогло пали на хладан плочник. Спуштају се очајничке сузе заједно за отопљеним воштаницама. – Бог нас неће оставити ни пресвета Петка Параскева! – грмео је глас седог игумамана.

У влажну сенку старих храстова ударала је тиха река људи...Улазило се скрушено у сниску капелу преподобне Свете Петке. Пригушени јецаји, жубор непресушне чесме и тежак мирис свелог босиока испуњавали су митском тескобом одају.

[122] Јавор, 1/03.01.1876, 56-57

[123] Манастир Фенек је посвећен Св. Петки Српској, која је по Синаксару СПЦ прославља 27. октобра, када је манастирска слава. Сабор (вашар, панађур) манастира Фенека је 8. августа, када се прославља Св. Петка Римкиња. То што се сабор одржавао не на дан славе 27. октобра већ у августу оправдано је тиме што је током августа месеца, за лепог времена, народ манастиру могао прићи са свих страна (асфалтни пут од Крака до манастира Фенека изграђен је тек крајем 60-их година XX века).

*На зиду, иза рама свежег лишћа, смешио се благим милосрђем лик светитељке. Дотаћи њене скрштене руке значи спас грешне душе за оне који искрено верују и вера у исцељење за болеснике који се топло надају. Много је дрхтавих руку омиловало икону чудотворне светитељке. И умила се бледа и свела лица у благотворној води осве*ћ*ене чесме, у самој капели. "Веруј и надај се!" – стоји напис над улазом, као опомена.*

Легенде су изаткале чудан рам чудотворној икони. На почетку рата нестало је лика светитељке, заједно с платном, незнано куд. А кад је покољ завршен, у опустели и изгорели манастир Фенек, донета је света икона и остављена на своје место. Ко је то учинио, остће вечна тајна једног човека и светитељке...А слепи јединац једног угриновачко сељака " прогледао је на оба ока, улазећи у ову капелу" – пише на урамљеној захвалници, која стоји крај иконе. Вечно гори кандило над милосрдним ликом народне светитељке, неугасло као легенде о њеним чудима.

Отслужена је била служба и свечаан литија пошла око цркве, према капели заштитнице богомоље. Монаси и народ певали су заједно песму славе и хвале милосрдној светитељки. На челу се купао у сунчевом снопљу лик Свете Петке. Као покошен, падао је народ на земљу, пуштајући да литија пређе преко њега, заједно с иконом. – У славу наше мајке милоснице!...Молбене сузе капале су по прашини.

У манастиру је славски обред завршен. Од мноштва народа, пред манастиром је остала угажена трава и по који тешки болесник, кога је ту задесио последњи час. – "Дошао је касно сиромах! – крстиле се жене побожно."[124]

[124] Правда, 11758/11.08.1937, 10

Слика 9: Фенечка литија

Извор: Правда 12150/ 12.08.1938.

Значајно старији запис догађаја са сабора из 1799. године, а који је уједно и најстарији објављени податак у вези са сабором манастира Фенека, информише нас о немилом догађају – убиству:*"1799 лета, 26 јулија на с(ве)ту Параскеву бист велика распрја између народа, то јест код мон(ас)тира Фенеха, и ту бист погибељ сигурна. И погибе едан человек из Бата(и)нице Свилар. Уби га из Ашање Теин слуга. И ту започел бегати с вашара кад га (ј)е убио и г капетан Радич Андреја уфатил и с народом руке иму свезал*."[125]

Током XIX па до средине XX века народно весеље – сабор организовано је ван круга манастира Фенека, код Фенечке шуме, у близини Крака. У манастирском кругу недопустива је била свака халабука и непримерено понашање.

[125] Момировић П., нав. дело, 176

***

Манастирски сабор одржаван је и након Другог светског рата, без обзира на познате политичке околности. Народ је посећивао манастир на овај свети дан[126], чак и они који то нису чинили, у новом безбожничком времену, негде су у дубинама својих душа остали привржени фенечком бунару, фенечкој литији, фенечкој молитви. Народ околних села никада није заборавио чуда која су се у Фенеку догађала. И данас се међу староседеоцима могу чути сведочења како је водица[127], литија и молитва фенечка помогла, исцелила.[128] Староседелачко становништво, које у својим породичним усменим традицијама као највећу светињу чува свест о догађајима у вези са манастиром, запамтило је да је вода у бунару пресушила у временима Првог, а потом и Другог светског рата. Последњи нестанак воде збио се у времену 90-их година XX века. Нестанак воде из светог кладенца над којим је сазидана капела везује се за предсказања у вези са патњама које народу предстоје.[129]

---

[126] Међу староседелачким становништвом околних села и данас постоји живо сећење о великом сабору у манастиру Фенеку. Обичај је био да се у Фенек долази већ 7. августа, дан уочи славе, у поподневним сатима. После вечерње службе народ се није враћао својим кућама него је остајао у непосредној близини манастира и ту ноћивао. Бројне су анегдоте о томе како се код Фенека спавало под ведрим небом. Сведоци тврде да је око манастира коначило јако пуно народа, и то не само из околних села, већ су се окупљали и верници из удаљених крајева. Река Сава није била препрека народу који је долазио из Србије у сремски манастир на ходочашће.

[127] О томе како је његовој мајци донела оздрављење фенечка водица и данас сведочи госп. Ђорђе Јанковић из Јакова.

[128] Током јесени и зиме 1994. године савладала ме је тешка упала плућа. Савремена медицина ми није помогла, ни након 40 инјекција антибиотика стање се није поправљало - све убележено у мој здравствени картон. Сестринство Фенека је у јануару 1995. сазнало за моје тада озбиљно нарушено здравље и без мог знања мати Анастасија, сестра Варвара и брат Серафим од Св. Петке и Господа молитвама су затражили помоћ за мене. Већ у јануару 1995. моја упала плућа је напрасно нестала "као руком однета". Касније, током пролећа од брата Серафима сам случајно сазнала шта ми је донело оздрављење.

[129] Ђекић М., нав. дело, 54, цитира Марјановић В., Култ Св. Петке у Срему, Фолколор у Војводини, 1993, 7,109. – *"Исцелитељни бунар манастира Фенека више пута је пресушио. Последњи пут 1991. године након рестаурације манастира када је , по мишљењу игуманије, у манастиру било много безбожника који нису постили средом и петком, а својим понашањем нису исказали поштовање светој Петки, заштиници манастира и извора. Народ нестанак воде везује за рат, јер је вода у бунару пресушила и 1915. године. Народ иначе верује да ће извори и бунари пресушити ако се*

Мати Анастасија је чак покушала да "лош знак" у вези са нестанком воде предупреди, те је одмах пошто је свети бунар пресушио дала да се између капеле и јужне стране конака ископа нови бунар. Исти и данас постоји, на њему је постављена класична метална пумпа. Иако је са овог места приликом копања бунара вода потекла, иста је недуго затим усахнула.

У унутрашњости капеле манастира Фенека, испод западног прозора, а изнад "целитељног кладенца" донедавно је постојала стара, класична метална пумпа испод које је био озидани простор - када[130]. Народ околних места, као поуздани сведок фенечке тајне, годинама је стрпљиво чекао да се у усахли бунар вода врати. Међутим, недавно се догодило да су током нових подухвата реновирања из капеле манастира Фенека уклоњене и пумпа и озидана када. Данас у капели нема јасних трагова о томе да је ова сакрална грађевина ту устројена над "целитељним кладенцем" из древних времена, који су још од старине освештавали патријарси, митрополити и други великодостојници Српске православне цркве. Бунар манастира Фенека истицан је као његова посебна знаменитост у свим познатим пописима, као и у свеколикој

ради на летњу Свету Петку 8. августа." – све у овом тексту изнето у вези са народним веровањем плод је списатељског дара аутора. Као неко ко припада народу који се помиње у тексту никада нисам чула за оваква веровања у народу настањеном у околини манастира Фенека. У вези са Великим ратом, вода је, а по народној традицији коју ја познајем, нестала пре избијања рата. У години 1915. сво православно становништво околних села, као и братија Фенека, били су интернирани а Фенек је опљачкан и спаљен стајао пуст (видети: Алексић С., Илијина прича). Радови око реновирања Фенека трајали су знатно после 1991. године - мермерни под у цркви Фенека постављен је тек у јесен 1994. године. Народ из околине Фенека, православне, евангелистичке и римокатоличке вероисповести, изузетно поштује Св. Петку, те из пијетета према славној светитељки сви се тог дана уздржавају од рада, а што никако није у вези са наведеним веровањем "у нестанак воде". Оваква и слична интерпретација "народне традиције, народног веровања" плод су маште одређених аутора. Иста су бројна и различита, и данас могу бити изузетно добар пример томе како је вероватно и настало "народно предање у вези са Бранковићима као оснивачима Фенека" – јасно је да се ради о домишљању појединаца који спектакуларно пласирају сопствене приче, наносећи далекосежне и врло штетне последице реалној народној традицији.

[130] Озидана преграда крај пумпе, над бунаром, а према и данас живом сећању староседелачког становништва оближњих села служила је као када у коју су неки од верника у потрази за исцелењем, уз молитву, улазили како би цело тело натопили светом водицом.

литератури, почев од "Историје" В. Ракића. Присутан је на готово свим старим картама, као изузетно значајан објекат манастира Фенека.[131]

Колико заборављање порука народне традиције, као и предузетих грађевинских радова на самом објекту, толико и наука све чешће овом месту мења првобитну намену. У савременој стручној и пучкој литератури на недопустив начин се пише да је капела манастира Фенека гробљанска капела, што апсолутно није тачно. Капела манастира Фенека подигнута је као црква над водицом, и недопустиво је данас јој мењати намену.

Слика10: Народ је литијама долазио у манастир Фенек

СА МИСТИЧКОМ ПОБОЖНОШЋУ

НАРОД ЈЕ литијама долазио у манастир Фенек

ДА ТРАЖИ МИЛОСТ ЗА СЕБЕ И ОЗДРАВЉЕЊЕ ЗА БОЛЕСНЕ

од иконе преподобне Свете Петке Параскеве

Извор: Правда, 11758/11.08.1937,10

[131] Сасвим недоречено је остало то како се недавним грађевинским подухватима реновирања цркве-водице манастира Фенека могло догодити да се део ентеријера који је сведочио о томе да је капела подигнута над "целителним кладенцом" уклони? Капела манастира Фенека утемељена је као црква-водица а о чему сведоче бројна историјска документа. Ко је осмислио и допустио пренамену постојећег сакралног објекта, а посебно ако се у обзир узме чињеница да је комплекс манастира Фенека у статусу културног добра од великог значаја. Видети: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС бр. 842/50 од 22.9.1950; Решење Завода за заштиту споменика културе града Београда бр. 914/1 од 20.10.1971; Културно добро од великог значаја, Одлука о утврђивању, "Сл. гласник СРС' бр. 14/79.

Ходочашћа ка Фенеку

Ка манастиру Фенеку 21. јуна 1931.[132], а потом 17. јула 1932. године организовано је ходочашће – литија са благословом Њ. Св. патријарха Варнаве, лађом "Цар Николај II" са пристаништа у Земуну, пријемом путника на пристаништу у Београду, реком Савом до пристаништа у Бољевцима, ходочасници Срби и Руси, са чудотворном иконом Курске Мајке Божије, посетили су манастир Фенек[133].

Слика 11: Манастир Фенек 1937. године

Манастир Фенек
има најуређеније добро у Срему
Игуман Фенека г. Брзаковић надгледа радове

Извор: Време, 5686/14.11.1937, 13

[132] Време, 3399/19. јун 1931, 7
[133] Правда, 194/12. јул 1932, 12; Правда, 199/17. јул 1932,4

5. ЗЛАТНИ КРСТ

Слика 12: Међаш "Златни крст"

Аутор фотографије: С. Алексић, 2016.

Уз данашњи пут који спаја Јаково и Бољевце, недалеко од манастира Фенек, налази се камени споменик познат под именом "Златни крст". На њему се и данас јасно ишчитава: "Овде је међа манастира Фенека, хумка звана Никола Марковић, потврђена у години 1747."[134]

Као што је на самом споменику и записано исти је постављен на међи имања манастира Фенека године 1747. Данас је камен међаш, вољом људске сујете померен са првобитног места, широкој јавности и даље познат под именом Златни крст.

Историјске прилике и околности из 1747. године упућују на то да је Златни крст у уској вези са уређењем Војне границе, у којој није било земљишних поседа у власништву већ је сва земља припадала само и искључиво цару. Захваљујући привилегијама које је добио лично од Марије Терезије

[134] Ишчитао: Ј. Магловски

манастир Фенек је још средином XVIII века постао први приватни посед, изван поседа цара, у овом делу Срема[135], а што међаш Златни крст својим натписом потврђује.

О привилегијама манастира Фенека вест доноси попис из 1753. године: "*Сеј монастир имеет своја привилегија от императорици Римскија и кралици Хунгарскија изходотајствованија лета 1743. јануарија 20 дне у Бечу, оправене у червеној кадифи, печат висит од месинга на златном гајтану, но сут во Архиепископској и митрополитској Архиви у Карловци. Копију такође имат при себје от тоја привилегији у оправи кожној, видимирату и краљевским печатом утверждену с реамбулацијом. Реамбулацију на немецком јазику, с господскими и коншинскими печати[136] утверждену имат у оригиналу*."[137]

У "Историји манастира Фенека" из године 1798. Виђентије Ракић такође истиче то да је Фенек лично од Марије Терезије добио одређена права (привилегије) и да је документ својеручно потписала сама царица: *"Имет же сеи М(а)н(аст)тир и привилегии данниа в л(е)то 1747. потвержденниа Царскоју печатију, и подписаниа совственоју рукоју Еа Величества Императртици Марии Терезии.*"[138]

Два изузетно значајна документа – Привилегије - помињу се и у литература са почетка XX века. Мата Косовац[139] у попису из 1905. године наводи да у архиви манастира Фенека, за коју каже да је основана око 1745. године, постоје два важна акта царице Марије Терезије из 1753[140]. и 1747. године.

Изузетно значајна историјска документа – Привилегије манастира Фенека, нестала су почетком Великог рата. Познато је да је на самом почетку ратне

[135] Власник осталог земљишта била је царица, а Граничари су земљу могли само добијати на уживање (отуда право-уживања, ПРАВОУЖИТНИЦИ). Тек након развојачења Војне границе, а после 1870. године правоужитницима један део земље припада у апсолутно власништво (куће са окућницама, њиве) док је део, а који није било могуће грунтовно изделити јер би уситњавањем поседа изгубио намену, остао у власништву правоужитничких породица као нерасподељена заједничка приватна имовина, са наследним правом (пашњаци, ледине, гробља).

[136] "Коншински печати" су печати села Бољеваца и Јакова. Даље у тексту стоји: *"С коншијами мирно во својих хунтах уживајут, и ни от когоже досаждение имјејут*." – упор. Српски Сион 1/15.01.1903, 27

[137] Српски Сион 1/15.01.1903, 26-27

[138] Ракић В., нав. дело, 7-8

[139] Косовац М., нав. дело, 181

[140] Вероватно да је у навођењу године код М. Косовца дошло до штампарске грешке. Прву Привилегију манастир Фенек је добио 1743, а попис који је помиње спроведен је 1753.

стихије манастир Фенек веома пострадао.[141] Почетком августа 1914. године из манастира је однета - украдена - манастирска архива. Током рушења и спаљивања манастира, а које се догодило у септембру 1914. године, према објављеним извештајима у вези са догађајем данас располажемо информацијом да је у целости спаљена манастирска библиотека, за коју је захваљујући попису 1905. године познато да је у наведеној години бројала 1537 комада књига, међу којима су се налазиле и "писмене србуље"[142]. Уз архиву и библиотеку губи се сваки траг и инвентару манастирске ризнице.[143]

Током страдања манастира Фенек почетком Великог рата, између осталог, изгубљена су и документа из 1743. и 1747. године – Привилегије, о којима сазнајемо из пописа 1753. године, 1905. године, као и из *"Историје манастира Фенека"* од Виђентија Ракића.

Данас о утврђивању међа, осим наведених изгубљених писаних извора о некадашњим Привилегијама манастира Фенека, сведочи натпис на камену међашу Златном крсту. У свеколикој стручној литератури истакнуто је да је Златни крст постављен у вези са реамбулацијом.[144]
Међаш је постављен на месту које се звало (топоним) "хумка Николе Марковића", а што се из натписа јасно ишчитава, а не "заслугом Николе Марковића"[145] како је погрешно интерпретирано у стручној литератури.

Такође, у литератури је могуће ишчитати и погрешан податак - да је камен међаш Златни крст уцртан на картама израђеним у другој половини XVIII, као и картама из XIX и XX века.[146] Тачно је да је међаш манастира Фенека постављен у вези са реамбулацијом, али није тачно да је исти присутан на

[141] Упор. Рајс др А., нав. дело; Стрика Б., нав. дело, 176-179; Искруљев Т., нав. дело, 15-18
[142] Косовац М., нав. дело, 181
[143] Недопустиво је то што ни данас нико озбиљно не трага за архивом манастира Фенека за коју из извештаја др Рајса поуздано знамо да је из манастира однета пре спаљивања. Данас не знамо поуздано ни то да ли је библиотека заиста спаљена или је и она покрадена, и где је нестао садржај ризнице са драгоценостима. О инвентару ризнице. упор. Стрика Б., нав. дело
[144] Реамбулација (лат.) – исправљање и допуњавање географских карата на терену
[145] Упор. Вујовић Б., нав. Дело, 116
[146] Исто

географским картама. У географске карте[147] уцртана је геодетска тачка - геодетски камен[148] који се налази у непосредној близини свима познатог Златног крста, и који вероватно датује из времена 1743-1747 када и међаш манастира Фенека. У географским картама од друге половине XVIII до XX века могу се уочити све убележене геодетске тачке овог предела. Геодетски камен који се налази у непосредној близини фенечког међаша, и који је уцртан на картама, до данас постоји, и могуће га је у равничарском пејзажу уочити.

Слика 13: Геодетски камен у близини међаша Златног крста

Аутор фотографије: С. Алексић 2015.

[147] The First Military Survey (1763-1787); The Second Military Survey (1806-1869); The Third Military Survey (1869-1887); доступно на http://mapire.eu/en/

[148] Геодетским тачкама називају се све тачке на земљишту означене трајним белегом (камен, гвоздени стуб, бетонски стуб) где су географским мерењем одређене надморске висине и географске координате. Географске тачке су полазне основе за мерење на земљишту, за израду планова и топографских карата.

5.1 Порекло имена Златни крст

О пореклу имена "Златни крст" данас су присутна опречна мишљења. У савременој литератури објављене су две верзије "народног предања"[149], а трећу (и вероватно најтачнију) дефиницију постанка имена Златни крст дао је Културни центар Сурчин: "*Златни крст, високи камени споменик и некадашњи камен међаш манастирског имања по предању чува тајну о настанку свог имена"*.[150]

Од староседелачког становништва насељеног у местима која се налазе у непосредној близини манастира Фенека сазнајемо да се у пределу који се од старина зове Крак налази камен манастира Фенека коме је име Златни крст[151]. Староседеоци изричито наводе то да се до средине XX века на врху камена међаша налазио крст и да је по њему сам камен добио име.

У написима који помињу камен међаш звани Златни крст, посебно од последње деценије XX века, присутно је "народно предање" - које се ослања на стварна догађања о којима историјска литература бележи поуздане вести. По основној верзији "народног предања" име камена међаша -Златни крст- у узрочно-последичној вези је са историјским догађајима, ратовима и сеобама српског народа током XVIII века и касније. *"Прелазећи Саву журили су да се домогну леве обавле и издалека видљивог каменог међаша имања манастира Фенека и осећали се безбедно тек када су стизали до њега. Отуда је и његово име – "Златни крст", као симбол спасења*[152]."

[149] Упор. Вујовић Б., нав. дело, 127-128
[150] http://www.kcsurcin.org/zlatni-krst.html приступљено 01.11.2017.
[151] Усмено предање у вези са топонимом и називом камена међаша, као и свест о томе да исти припада Фенеку, данас на исти начин потврђује староседелачко становништво Бољеваца, Јакова, Прогара и Петровчића.
[152] Вујовић Б., нав. дело, 128

5.2 Догађаји у вези са Аустро-турским ратом

Извесно је да камен међаш није могао бити постављен пре 1747. године. Натпис на њему то потврђује и искључује познате сеобе српског народа пре те године.

Историјске прилике и околности упућују на то да је спорадичних насељавања становништва у овом делу Срема било и након 1747. године.[153] Значајног прилива становништва било је у вези са Аустро-турским ратовањем 1788-1791. године[154], када је Фенек, силом прилика, постао војни логор аустријске војске и сабирни центар избеглица из Србије[155].

Вести о томе где је и како народ из Србије, у близини Фенека, прелазио на сремску страну у јулу 1788. године пружа аутобиографски запис Милована Видаковића: *"Кад приспемо ко Забрежју и увидимо Саву, не мало удивим се величини ове реке, коју ја у животу још видио нисам био! Видимо, преко Саве и мост метут, но от силног народа једва је ред на нас, да на њега вступимо, дошао. Што је и народ, то и силну стоку: овце говеда, свиње и проче на исти мост натерује да се погазе. Овде застанемо неколико гарнисона цесарске војске: били су мађарски хусари и киразири, но било је и*

[153] Више видети: Руварац Д. Српска митрополија карловачка око половине XVIII века по архивским списима, Ср. Карловци, 1902.

[154] Летописци манастира Фенека оставили су сведочења из наведеног времена, те тако из истог сазнајемо: *"да је 5.фебруара 1788. године дошао у Фенек Царски магацин (комора) и да су "дање собе све одузете биле, а у старој трпезарији и у половини цркве да је зоб држана; осим тога да су одузели штале, обадве ракишинице, шупе, качаре, таван на штали и држали у њима профунте"; да су истом приликом у манастиру боравили и неки од царских заповедајућих генерала, међу којима Далтон, фелдцајгмајстер Клерфе и други; Да је 11. марта 1788. године после подне у 8 сахат дошао у Фенек цар Јосиф II, у њему вечерао, преноћио и сутрадан у 7 сахат, поклонивши манастиру 100 дуката, отишао у Земун; Да је 18. марта у манастир Фенек долазила кригскомисија;... да 26. септембра 1789. године "Немци <од Турака> освојише Београд"... да је 8.новембра 1789. године Саборна београдска црква свечано прославила храмовну славу Св.Арх. Михаила и Гаврила, да су свечану службу служили митрополит београдски господин Дионисије Поповић и игуман фенечки Софроније Стефановић; Да је 3. јуна 1791. године из Београда у Фенек дошао, и у њему преноћио Стефан Стратимировић...."* Упор. Вујовић Б., нав. дело, 28-30

[155] О догађајима више видети В. Ракић, нав. дело, и другу литературу која се бави Аустро-турским ратом

пешака с њима. При самом ту мосту видим ја, но острагу поиздалека, мојего оца гди је с једним на коњу катаном разговара; но докле сам ја, с прочими са мном до моста приспео, дотле мој отац оде мостом за својом стоком, коју је напред с мојим старијим братом Дамјаном послао био. Имали смо нешто мало оваца и коза, и неколико комада от говеда, а свиња што смо имали около двеста комади, то је нам заостало у Космају (от којих је ли што покојни отац после на годину дана кад се вратио, застати могао, не памтим). Тушкајући ми се ту скроз народ, и приближавајући ми се к мосту, све сам на оку, дакле сам могао држао онога на коњу катану, с којим ми је се отац малопре разговарао. Кад већ на мост вступимо, видећи како нам се овај на води под силним људством љуља, уплашимо се ми деца и узверамо се, не смемо на такови мост. Војници се почну смејати, а један Пемак на мене, плашећи ме: "Но хлапец!" вели, "до раз ту згинеш"[156]*. На то други: "Не бој се Миловане", рекне ми "не бој се ништа но иди свободно, ено чике гди на тебе чека!" Погледам на њега, зачудим се и обрадујем кад у овом хусару познам брата мојего от стрица Милисава, с којим ми је отац говорио. "О, браца! радостан возопим и хотех му приступити, но он ми повиче: "Иди, само иди", вели "видећемо се на оној страни довече." Но не би нам суђено да се видимо, нити ја памтим, шта је се с њим збило: по свој прилици морао је у рату потом погинути. Једва ту дочекам други крај моста; гледајући како нам се у воду угиба, зној ме чисто от страха попао био. Кад изађемо ту на брег, одберемо се познати с познатими, и једно другом радујући се: Но хвала богу!" рекну, "ево нас и у Срему, и хоће л' нам суђено бити, да се ми сретнемо опет у нашу земљу, у наше мало отечество повратимо?"*[157]

Из текста М. Видаковића јасно и недвосмислено сазнајемо да је мост преко реке Саве постављен код Забрежја. Иако се у тексту не помиње место са супротне, леве стране реке Саве у Срему, нема сумње да је реч о

[156] Реченица: *"Но хлапец до раз ту згинеш"* очито је изговорена на словачком језику, и иста значи: Но момак, очас ћеш ту погинути.

[157] Видаковић М., Почетак животоописанија, Мемоарска проза XVIII и XIX века; Зборник, књ. I; Нолит, Београд, 1989, 90-91

Бољевцима[158]. Описани прелаз могао се налазити на месту на коме је био ситуиран контумац, код чардака Преки пут, где је у XX веку постојао прелаз скелом. Могуће је и да је описани мост постављен у делу реке Саве ближе самом селу Бољевци.

Народ који је 1788. године из правца моста на реци Сави, који се налазио на релацији Забрежје-Бољевци, прилазио манастиру Фенек до њега је највероватније долазио путем[159] који је и уцртан на аустријској карти из периода 1763-1787. (приказан на сл.13). Од савске обале ка делу данашњег села Бољеваца познатог под именом "Шест топола", а одатле ка месту Крак пут је водио преко бољевачког Записа и био је готово идентично ситуиран као део трасе некадашње железничке пруге Бољевци-Батајница, а чије остатке је још увек на лицу места могуће уочити. Прилазећи овим путем манастиру Фенек путници су са своје леве стране, преко Фенечке баре, прво могли да уоче сам манастир Фенек са капелом и конацима, а тек онда камен међаш Златни крст крај кога су ишавши ка Фенеку, морали проћи. Уколико су из Србије у Срем долазили из правца Остружнице пут је водио ка Јакову, а према Фенеку пут је од Јакова ишао ка Краку (пут је уцртан и у аустријску мапу *The First Military Survey* 1763-1787). Долазећи из овог правца, прво што би се могло уочити била је гостионица манастира Фенек, која је у односу на оближњи камен међаш свакако била далеко монументалнија, и као таква, у равничарском пејзажу, на себе прво скретала пажњу посматрача.

[158] Становништво Бољеваца у овом времену веома је пострадало: *"через помор у времја турецкого рата, от солдати портовали се, изумрли и сосвјем пусти остали"* – упор. Јеремић Р., Здравствене прилике у Југословенским земљама до краја деветнаестог века, Школа народног здравља, Загреб, 1935, 25

[159] Изузетно важно у вези са поменутим путем је чињеница да је предео обале Саве са сремске стране култивисан тек почетком XX века када је Задруга за исушење југоисточног Срема реализовала пројекат култивације терена. Пре овог периода читава лева обала реке Саве била је непроходно мочварно и ритско земљиште кроз које се није могло пролазити мимо делова који су природном конфигурацијом омогућавале пролаз преко чврстог тла – тзв. греда.

Слика 14: Путеви од реке Саве из правца Забрежја и Остружнице ка манастиру Фенек

Извор: The First Military Survey **(**1763-1787); http://mapire.eu/en/ приступљено 31.10.2017.

5.3 Догађаји у вези са сломом Првог српског устанка

Током Карађорђевог устанка, и потом слома 1813. године, манастир Фенек постао је уточиште бројним устаницима, самом Вожду, али и великом броју свештенства, монаштва и народа који је пребегао из Србије[160]. *"Крајем септембра и почетком октобра 1813. год. Аустријске обале Саве и Дунава биле су претрпане српским избеглицама, којима су тамошње власти наметнуле издржавање карантина. Призор је био жалостан. Избеглице су се већином налазиле на откривеним чамцима и лађама и, како је време било кишовито, много је деце помрло од хладноће и влаге..."*[161]. И други извор потврђује да су услови под којима је српски народ издржавао аустријски карантин били стравични: *"Котроманац морали су одлежати Срби у простим*

[160] Упор. Гавриловић С., Личности и догађаји из доба Првог српског устанка, Матица Српска, Нови Сад, 1996.
[161] Јакшић Г., Страњаковић Д., Србија од 1813 до 1858 године, Геца Кон АД, Београд, без године, 5

лађама поред обале савске; но како је било време кишно, лађе су се ове напуњавале воде, тако да су људи стајали до кољена у води, а жене држале на рукама своју децу да се не подаве. Негледајући на то нису хтели пуштати народ на обалу из ових лађа; много је људи и жена , а још више деце помрло од ладноће; но и мртво тело нису дали саранити, докле за свако нису наплатили по 6 форината. По издржавању котроманца, Србима су дозвољавали насељавати се, али само подаље од границе: а млоги немајући станишта, станили су се на сред равни. Све ово принудило је већи део Срба да се врати натраг под турску власт, али су им Аустријанци и у томе сметали."[162]

Предоченом карантину, у приобаљу реке Саве, за који можемо, према датим описима, претпоставити да се стицајем трагичних околности пружао километрима реком Савом, у савременој стручној литератури није посвећено довољно пажње. Данас не поседујемо поуздана сазнања о томе колико је људи дошло у карантин под ведрим небом, а колико из њега изашло. Смртност у овом карантину очито је била изузетно велика, не због епидемије неке од заразних болести, зна се да је тада колера још увек била пошаст која је харала, него од услова и околности под којима су људи боравили на пловилима уз савску обалу.

У Земуну 1730. године основана је погранична санитарна и привредна установа контумац, који је укинут средином XIX века. У њему су подигнути наменски објекти за смештај људи и робе. Зна се да је исти садржао и сакралне објекте[163]- контумацку капелу Св. арх. Михаила и Гаврила, и контумацку капелу Св. Рока[164]. Данас је у литератури контумац у Земуну

[162] Попов Н., Србија и Русија од Кочине крајине до Св. Андрејске скупштине; Свезка I, Београд, 1870, 103

[163] Упор. Дабижић М., Прилог прошлости граског парка у Земуну од седамдесетих година XVIII века до 1914. године. доступно на: http://beogradskonasledje.rs/wp-content/uploads/2014/01/Nasledje14/9-miodrag-dabizic.pdf приступљено 02.11.2017.

[164] Ове капеле на адреси Градски парк 3, Решењима Завода за заштиту споменика културе града Београда бр. 239/4 од 17.5.1966. и 239/5 од 23.12.1966. у статусу су Споменика културе. У Попису 1905. за цркву св. Арх. наведено је: *"Храм је сазидан у*

сасвим јасно и прецизно описан, а многобројна су сведочења и о томе ко је све од првака Српског устанка, као и других знаменитих Срба, у њему боравио, посебно у сеобама 1813. године које су уследиле након пропасти Карађорђевог устанка. Контумац 1813. године у Земуну прошао је и Свети српски краљ Стефан Првовенчани, кога су монаси из Студенице, склањајући се пред турском најездом, пренели 21. октобра 1813. (по старом календару) са одобрењем митрополита Стратимировића у манастир Фенек, где је Свети краљ боравио до 14. јуна 1815. године (по старом)[165].

Мање је познато да је и у Бољевцима постојао контумац. Карантин у Бољевцима, крај чардака "Преки пут", убележен је на аустријској карти објављеној под именом "The Second Military Survey", датованој 1806-1869. На претходној карти, датованој 1763-1787, као и на потоњој из времена 1869-1887, контумац није уцртан, што упућује на закључак да исти тада није постојао. Вероватно да је контумац у Бољевцима, основан после 1787. године, свакако у вези са Аустро-турским ратом 1788-1791. године. Контумац у Бољевцима, извесно, постоји 1804. године јер се у вези са Јефтом Новићем, заповедником кордона, помиње догађај са извесним карантинским момком Јовановићем[166].

Аустријске власти су по питању карантина биле изричите и врло строге. Још 1806. године су "подигле контумац на 40 дана".[167] Вероватно да је контумац у Бољевцима, због ванредних околности у вези са догађајима око Кочине крајине, а потом Првог српског устанка и наглог прилива становништва из Србије на тло Аустрије, морао бити организован. У ратним околностима, а посебно у јесен 1813. године, земунски контумац није могао да прими све

обичном стилу 1787. за владе цара Јосифа и митрополита Мојсија Путника. На истом месту постојала је и пре тога црква, која је била наскоро по устројењу контумаца (исти је устројен г 1730.) сазидана ради оних православних душа, које су извесно време имале у контумацу одседети..." - Косовац М., нав.дело, 258

[165] Српски Сион, 2/31.01.1905, 42-43

[166] Чуљак М., нав.дело, 28-70

[167] Новић-Оточанин Ј., нав.дело, 3

избеглице. Могуће и то да је бољевачки контумац организован под ингеренцијом земунског контумаца[168].

Слика 15: Контумац из периода 1806-1869. код Бољеваца

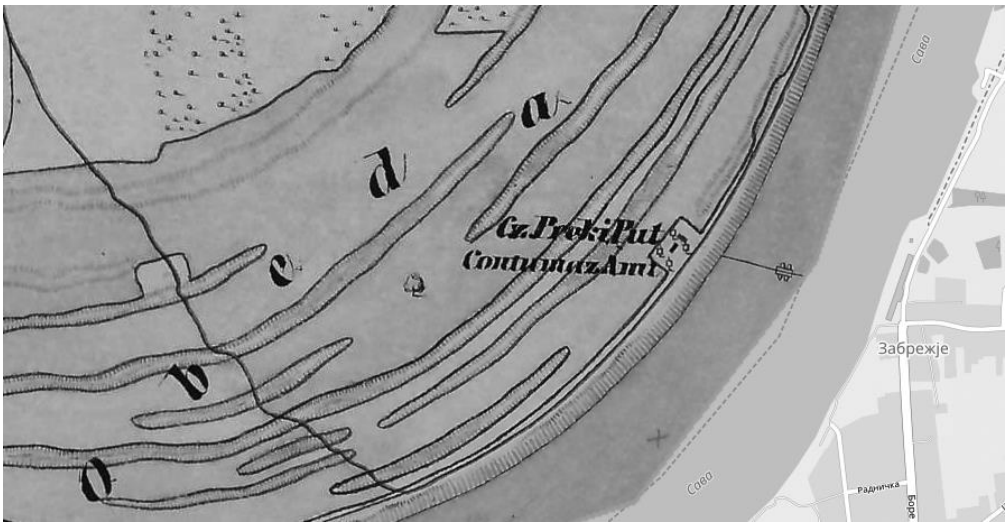

Извор: The Second Military Survey (1806-1869) http://mapire.eu/en/ приступљено 31.10.2017.

За наведени период важно је истаћи чињеницу да граничарска (кордонска[169]) служба Аустрије дуж леве обале Саве врши своје дужности тако што је организована у систему граничарских пунктова – чардака. У пределу којим

[168] У вези са бољевачким контумацом значајно би било извршити увид у архивску грађу (фонд Земунски магистрат, период 1806-1869. а у вези са земунским контумацом), и утврдити да ли се у списима налази документација која је настала у контумацу у Бољевцима

[169] О Кордону у Бољевцима сазнајемо захваљујући биографским подацима о Јефти Новићу: *"О Јефтином старешовању на кордону сведоче три документа из тог доба. Први је допис команде Бољевачке компаније Земунском магистрату од 23. марта 1804, којим поручник Новић јавља да ради даље истраге шаље карантинског момка Петра Јовановића због покушаја бекства у Турску, тј. Србију. Други је писмо "житеља целог шанца Бољевачког (митрополиту Стратимировићу 30.октобра 1804), који, уз препоруку заповедника оберлајтанта Новића, моле да се њихов ранији учитељ Симеон Петровић прими у "клириčеску" школу у Сремским Карловцима. Из трећег документа сазнајемо да је Јефта у међувремену постао капетан. Он упућује Земунском магистрату извештај о жалосном инциденту који се 10. маја 1808. десио на сектору под његовим заповедништвом – о убиству једног крманоша, Мирослава Гвоздића, за којег се касније испоставило да се зове Гавриловић, а који на захтев страже није стао него је почео бежати."* - Чуљак М, нав. дело, 43-44

данас администрира општина Сурчин граничарска служба била је организована кроз 14 постаја.[170] Биле су на приближно једнаком растојању постављене дуж обале Саве. На чардацима су кордонску службу вршиле кордонџије. Кордонџије су биле настањене у оближњим селима. За службу су били плаћени. Дужност им је била да стражом на обали Саве спрече нелегални увоз/извоз робе, као и нелегални прелаз људи.[171] За сваки пропуст у кордонској служби и избегавању боравка у карантину биле су прописане драконске казне: *"Ко би се усудио да пређе преко тзв. "кужног кордона" био би кажњаван смрћу вешањем."*[172]

У овако уређеном систему Граничне службе, и строгих прописа у вези са контумацом, избеглице из Србије нису могле самовољно да ступе на аустријско тло. Тек након свих потребних процедура у вези са уласком у земљу Хабзбурга избеглице су могле ући у Срем, где им је кретање било јасно наложено. Обзиром да је терен уз савску обалу био непроходан (ритско и мочварно тло) морали су се кретати строго формираним путевима (уцртани на наведеним картама). На путу ка манастиру Фенеку, а по изласку из Контумаца у Бољевцима, прво што су могли уочити био је сам манастир који им је након изласка из села Бољеваца остајао са леве стране. Камен међаш био је удаљен око 2-2,5 км од тада последњих кућа у Бољевцима.

Људи који су боравили у карантину у Земуну у Фенек су долазили преко Јакова, у правцу Бољеваца, где су на рачвању путева ка манастиру Фенеку, на Краку, као и они што су прилазили овом месту много векова пре њих, прво стизали до манастирске гостионице.

---

[170] Граничарске постаје – чардаци, на данашњем делу тока Саве који је административно у делу територије ГО Сурчин, били су: Адица, Ненадов брод, Оструженица, Голи брод, Умка, Ора, Тамлава, Краина међа, Бољевачки вок (укинут почетком XIX века), Преки пут (крај њега је био организован контумац), Прогарско пландиште, Витвица, Грушнице, Јасенска.

[171] У вези са Првим српским устанком гранична служба је, супротно својим обавезама, помагала устанике. Пред избијање устанка главнокомандујући на кордону био је капетан Радич Петровић, настањен у Јакову. Упор. Новић-Оточаниј Ј., наведено дело

[172] Поповић Ј.Д, нав. дело, књ. 2, 98-99

Доласком на имање манастира Фенека несрећни пребези били су спасени из пакла контумаца. На имању Фенека су за кратко време проналазили уточиште, али далеко од тога да су ту проналазили и "златну слободу". Аустријске власти, са својим добро организованим уходама, водиле су рачуна о свим дешавањима на територији круне Хабзбурга, па тако и Фенека, који без обзира на све привилегије и слободу вероисповедања, није у пуном смислу речи "слобода" исту и уживао. И у оквиру манастирског поседа морали су се поштовати строги и изричити закони Хабзбурга, који су у делу Границе били далеко ригорознији у односу на остатак монархије.

Слика 16: Контумац из периода 1806-1869. код Бољеваца са околином

Извор: The Second Military Survey (1806-1869) http://mapire.eu/en/ приступљено 31.10.2017.

Данас Златни крст више нема првобитну намену. Граница имања манастира Фенека знатно је померена у односу на границу установљену 1747. године. Камен међаш Златни крст данас, за предео у коме се налази, има изузетну

важност, која се огледа управо у његовом натпису изведеном ћириличним писмом. Овај натпис јесте један од старијих у камену клесаних ћириличних записа на територији југоисточног Срема, предела који се данас налази под административном управом општине Сурчин, односно, града Београда.

Од првобитне намене, до једног од најстаријег споменика клесаног ћириличним писмом, камен међаш Златни крст битише већ четврти век, у пределу званом Крак, на тромеђи грунтовних поседа некадашњег манастирског имања, села Бољеваца и села Јакова. На камену међашу и данас су са једне стране видљиви орнаменти, а са друге стране јасно читљив ћирилични натпис који недвосмислено говори да је то камен међаш манастира Фенек, подигнут над хумком званом Никола Марковић.

5.4 Гостионица манастира Фенек

До средине XX века, у непосредној близини камена међаша, данас познатог Златног крста, на Краку, налазила се гостионица манастира Фенека. Летописац Фенека информише нас о постојању манастирске гостионице непосредно, наводећи да је: *"14. маја 1768. године прошао цесар из Земуна преко Јакова, поред нашег бирцуза на Краку у 11 сахати"*.[173] У "Историји манастира Фенека" В. Ракић описује како је од 1775, настојањем тада тек постављеног игумана Софронија Стефановића и саборног старца Самуила Лазаревића, на месту трошних калуђерских станова и трпезарије, почела градња данашњих конака манастира Фенека. Тада је на ободу манастирског имања, на месту званом Крак, између шанца Јаково и шанца Бољевци, свакако на месту старе[174] подигнута нова гостионица, виртсхаусз, која је, како наводи

[173] Вујовић Б., нав. дело, 27

[174] Ј. Магловски описујући средњовековно чвориште путева у непосредној близини манастира Фенека указује да је манастир Фенек морао служити као коначиште путницима, те да је тако дошло до настанка гостионице на манастирском поседу. Упор. Магловски Ј., нав. дело, 2007, 139

В. Ракић, "*пространа, од чврстог материјала, добро устројена*".[175] Гостионица је, присутна на аустријским картама 1763-1887.[176]

Гостионица на Краку, у којој је манастир Фенек служио "винопродају", на коју је имао старо право потврђено царичином привилегијом, не треба да чуди. Постојање оваквог објекта треба посматрати са економског аспекта.[177] Важно је истаћи и то да је манастир Фенек поседовао сопствене винограде значајно пре привилегија добијених 1743. и 1747. године, што потврђују и Турски тефтери из XVI века: *"Фенек је први пут регистрован у попису из 1566. године*[178]*. Уз њега стоји напомена да је свештеницима овог манатира издата тапија на винограде, баште, ливаде њиве, Дуге њиве, језеро поред манастира, место Кормадин и шуму у близини манастира, пошто су их досада користили без тапије..."*[179]. О томе да је у манастиру присутно вино још у XVI веку сведочи стари запис из године 1573, који је често у литератури цитиран у циљу датовања оснивања манастира Фенека.[180] Запис је објављен под насловом "Многогрешни чрнац Марко[181] налази се у Фенечком типику, и гласи: *''Списа се ова света и души корисна књига, названа типик, по налогу Максима јеромонаха игумана и свега братства у Господу фенечких јеромонаха, названом Фенек, у подкриљу Срема, близу Саве реке...И то писа многогрешни чрнац Марко јеромонах. Очи гледајте, руке пишите, док се*

[175] Ракић В., нав. дело, 7

[176] Више видети: The First Military Survey (1763-1787); The Second Military Survey (1806-1869); The Third Military Survey (1869-1887); доступно на http://mapire.eu/en/

[177] Економија манастира Фенека у распону од XVI века (Турски тефтери) до средине XX века јесте комплексна, обимна и недовољно истражена област. Истој је потребно посветити засебан рад.

[178] Наведена година се односи на забелешку у турским пореским књигама, и није у вези са годином оснивања самог манастира.

[179] Амедоски Д., нав.дело, 2005, 221

[180] Сви који су цитирали наведени запис ,у вези са датовањем године оснивања манастира Фенека, цитирали су, искључиво, први део записа. Други део записа, а који казује како је Арсеније јеклисијарх давао вина јеромонаху Марку, ретко када је цитиран. Више видети: В. Ракић, наведено дело

[181] Чрнац Марко није у буквалном смислу, црнац (раса људи), већ је израз "чрнац" у средњем веку често коришћен да опише људе у свештеничким, односно монашким (црним) одорама.

прахом не покријете у тами земљаној, где је црв неуморни...И писа се за Арсенија јеклисијарха, ***који ми винце даваше****, Бог да прости*."[182]

Након 180 година од настанка записа јеромонаха Марка, године 1753.[183] сачињен је попис манастира Фенека који нас информише да је комисија, између осталог, у Фенеку затекла и пописала *"4 мотике винограда близу код монастира"* као и *"20 акова винских, 2 акова ракиска"*, а што потврђује континуитет винарске културе у Фенеку.

У вези са привилегијама из XVIII века којима је, између осталог, манастир Фенек добио право "винопродаје", В. Ракић[184] наводи да је од стране војних власти дошло до узурпације права манастира на винопродају, те да је братија манастира Фенека морала доказивати добијено право[185]. Да је добијено право манастира пред војним властима потврђено, и да је Фенек њиме располагао и током наредног века, сведоче имовни пописи 1813-1815. године.

Слика 17: Фенек са околином - детаљ аустријске војне карте 1869-1887. године

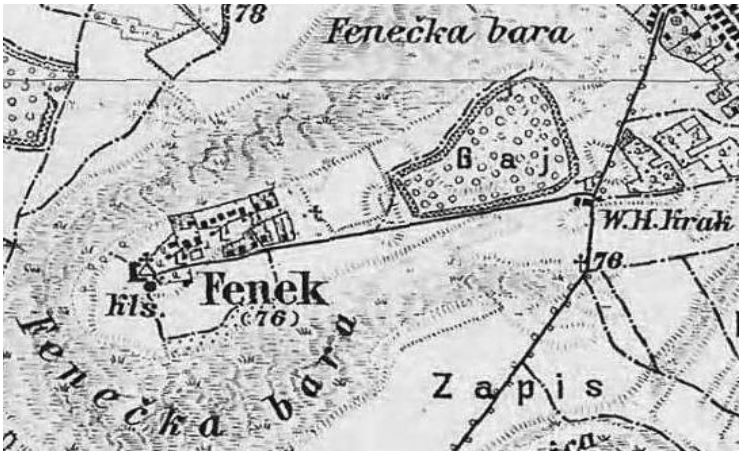

Извор: The Third Military Survey (1869-1887) **;** http://mapire.eu/en/ приступљено 27.10.2017.

[182] Павић М.,Стари српски записи и натписи, Српска књижевна задруга, Београд 1986, 172-173
[183] Српски Сион, 1 /15.01.1903, 26
[184] Ракић В., нав. дело, 8-9
[185] Слично стање ускраћивања разних стечених права присутно је и у осталим фрушкогорским манстирима. Упор. Нинковић Н., нав. дело

Попис *"имовинских добара манастира из 1813. године доноси, између осталог, и податке о количинама манастирског вина и ракије, који су износили више стотина литара. Вино и ракија су потицали од бербе са алодијалних (манастирских) винограда, као и са оних на које се плаћала винска десетина, а коју су обрађивали оближњи спахијски (у овом случају манастирски) поданици. У попису из 1815. (приходи и расходи) нису заступљени подаци о манастирском вину и ракији, мада се може претпоставити да је добар део манастирских прихода потицао управо од њихове продаје. У погледу Фенека је могуће да су приходи од вина и ракије изражени кроз најам крчме, у којој је манастир вероватно остваривао добит продајом ових производа*."[186] У вези са приходима из године 1815. важно је истаћи то да је од тасова, два кивота и милостиње манастир остварио приход од 637 форинти, док је од марве (не знамо које и о ком броју је реч) приход износио 700 форинти. Највећи приход у овој години манастиру су донели биртхауз и најам квартира, а што је укупно износило 898 форинти[187]. Из коресподенције митрополита Стратимировића, проте земунског Јефтимија Ивановића и проигумана фенечког Вићентија Ракића, током јуна и јула 1815. године, могуће је уочити да је из манастира Фенека нестала знатна количина вина и ракије. Догађај је у вези са Одлуком Конзисторије од 10. јуна 1815. године, број 158, да се има: *"Мелентија Арх. Студеници с братством из мон. Фенека ради избежанија сојуза со Сервианцима во ини от граници удалени монастир промјестити...*".[188]

Гостионица у власништву манастира Фенека, на Краку, постојала је све до средине XX века. Након страдања манастира у Великом рату (црква, конаци,

[186] Гавриловић В., Из историје манастира Фенека – пописи из 1813. и 1815. године, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју, Нови Сад, 2011.
[187] Фенек у периоду 1813-1815. има значајне расходе, али и значајне приходе. Међу расходима 1815. јавља се "за дијакона у Хопово послато 54 ф". У вези са "монашким училиштем" основаном у Хопову 1815. године 1 марта, а које је постојало до 1818. године. Манастир Фенек је за исто издвојио значајна средства, и то: 1815. прилаже у новцу и роби 108 ф; 1816. у новцу 81 ф; 1817. у новцу 90 ф и у натури 75 ока жита; 1817/18 у новцу 90 ф и у натури 75 ока жита – више видети Српски Сион 1/ 15.01.1905, 2-3
[188] Српски Сион 4/28.02.1905, 104-106

манастирска економија), те уједињења, игуману Данилу Брзаковићу "*требало је равно две године истрајног рада и бриге те доста незгодна боравка у манастирској гостијоници на Краку, док се могло ући у донекле успостављени манастир, у који се игуман наново уселио лицем на Бадњи дан 1921.*"[189]

Познати су градитељски замаси, у времену након Великог рата, које је, са успехом, у манастиру Фенек водио игуман Данило Брзаковић. За оно време најсавременија технолошка достигнућа нису присутна само у манастирском комплексу (струја, гвоздени плуг, стаклена башта, енглески тоалет итд.),[190] већ и изван њега, у манастирској гостионици, а која је међу првим објектима у овом делу Срема имала савремено електрично осветљење.

Гостионица манастира Фенека, на Краку, у функцији је била све до окончања Другог светског рата.[191] Након рата иста је "из идеолошких разлога" порушена, а грађевински материјал развучен.

Данас се на локацији не могу видети остаци исте, а на месту на коме је манастирска гостионица постојала преко два века, данас ништа не указује на то да се иста ту и налазила. У непосредној близини присутан је мађаш Златни крст, са чијег врха је, истовремено када је рушена манастирска гостионица, скинут метални крст. Према усменој традицији, данас старијих генерација бољевчана[192], крст је ("из идеолошких разлога") завршио на једној дрљачи у Јакову.

---

[189] Стрика Б., нав. дело, 179

[190] Искруљев Т., нав. дело, 45-46

[191] Изјава, Шимо Клинко (рођ.1938.): *"у манастирској гостионици у времену до после Другог светског рата окупљали су се чланови ловачке секције села Бољеваца. Као мало дете, био сам присутан на скуповима ловаца у манастирској гостионици. Тамо ме је одводио мој деда, Јано Бартко. Гостионицу памтим као стари, веома оронуо објекат, који је имао електричну расвету*." август, 2016. год.

[192] Изјава, J. M. (рођ. 1946.), 01.09.2017.

Слика 18: Гостионица манастира Фенек на Краку између два светска рата

Извор: ФБ страница "j a к o в o срем - j a k o v o srem" уредник Драган Павловић. Доступно на: https://www.facebook.com/search/top/?q=%D1%98%20%D0%B0%20%D0%BA%20%D0%BE%20%D0%B2%20%D0%BE%20%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%BC%20-%20j%20a%20k%20o%20v%20o%20srem приступљено 05.11.2017.

Изузев података који је донео Вићентије Ракић, да је манастирска гостионица била подигнута од чврстог материјала, других информација о грађевинском материјалу који је употребљен за подизање гостионице нема. Узевши у обзир намену објекта, није за очекивати да је на истоме био какав натпис од значаја, изузев можда године градње.

5.5 Прњавор манастира Фенек

За разлику од гостионице, оближњи Прњавор манастира Фенека био је подигнут од трошног грађевинског материјала, иако се у простору између гостионице и Прњавора са гробљем, на ободу манастирске шуме, налазила циглана у власништву манастира Фенека.

Слика 19: Имање манастира Фенек - детаљ аустријске војне карте 1763-1787. године.

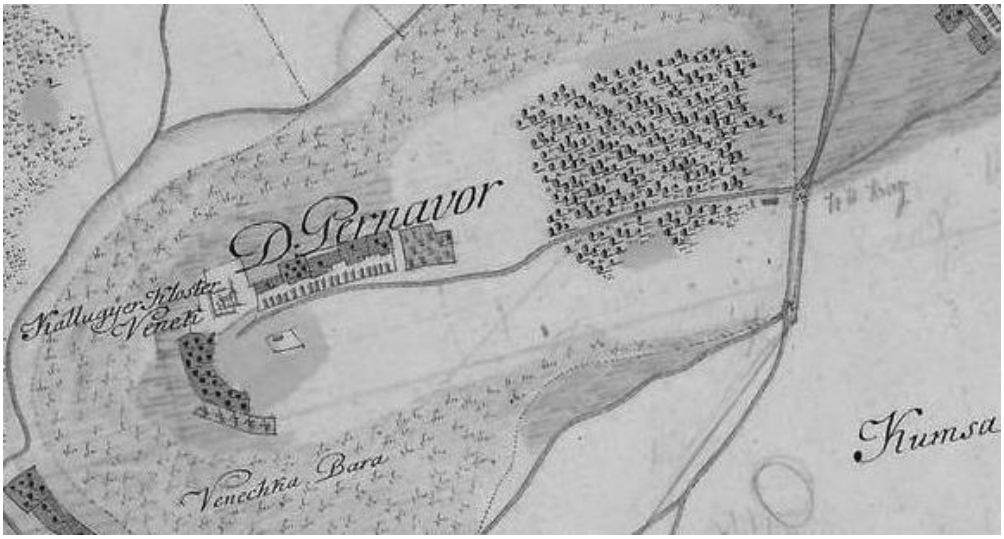

***Извор*:** The First Military Survey **(**1763-1787); http://mapire.eu/en/ приступљено 27.10.2017**.**

Када је тачно формиран Прњавор манастира Фенека не постоји поуздана информација. Прњавор се помиње у визитацији манастира 1753. године. У њему је тада пописано 11 прњавораца (породица):[193]

1) Станоје Милошевић, рођен у Србији, у селу Вранић, са женом Станом, дошао у Прњавор 1745. године

2) Пана Дмитровић, рођен у Босни,у селу Рача, са женом Петром, дошао у Прњавор 1738. године

[193]Српски Сион, 1/15.01.1903, 24-25

3) Радоје Живановић, рођен у селу Чалма, са женом Јованком, дошао у Прњавор 1735. године

4) Стојан Вучков, родом из Бугарске, село Смољан, са женом Смиљаном, дошао у Прњавор 1745. године

5) Гаврило Ристић, из Мачве, село Јаловик, са женом Мисирком, братом Михајлом и његовом женом Рајком дошао у Прњавор 1740. године

6) Обрад Мирковић, родио се у Сакули, са женом Мандом, дошао у Прњавор 1742. године

7) Марко Дезимиров, из Турске, рођен у селу Рудовцу, са женом Анастасијом, дошао у прњавор 1751. године

8) Михајло Лукин, из Србије, село Бањевац, са женом Теодором, дошао у Прњавор 1753. године

9) Антоније Видаковић, из Србије, село Раниловић, са женом Стаменом, дошао у Прњавор 1752. године

10) Павел Алексић, из Србије, село Стублине, дошао у Прњавор 1753. године

11) Васа Иванов, родио се овде, у Прњавору, мати му је Ивана.

У мађарском попису из 1829. године убележено је село Венек, које је тада бројало 46 кућа, у којима је живело 266 православних становника.[194]

Захваљујући Славку Гавриловићу, који је открио путопис из 1786. године[195] Франца Штефана Енгела, аустријског чиновника за Војну границу, знамо од ког грађевинског материјала су биле устројене куће у Прњавору. У путопису "Опис Краљевине Славоније и Војводства Срем", међу мноштвом драгоцених података, за Фенек је убележено да је: *"калуђерски манастир, као и црква грађен од доброг материјала, али су куће Прњавора подигнуте зидовима од чатме"*. У насељу овог типа нема говора о било каквом у камену клесаном

[194] Ludovico Nagy, нав. дело, 185
[195] Енгел Ф.Ш., нав. дело

запису. Међутим, оно што је, евентуално, могло да садржи у камену уклесано слово било је оближње гробље, намењено сахрањивању упокојених становника Прњавора. Као и Прњавор и гробље је крајем XIX века порушено.

Становништво које је било настањено у селу крај Фенека, као и становништво настањено у другим селима у Војној граници, живело је у свему у складу са правима и обавезама које су диктирале војне власти. Са развојачењем Војне границе, и јасном расподелом поседа, грунтовна деоба, манастир Фенек је део имовине која му је по Грунтовници припадала, а коју су користили становници прњавора, желео да присаједини остатку манастирског поседа.

На ову одлуку становници Прњавора уложили су Тужбу Српском православном народно-црквеном саборском одбору,[196] а који године 1894. у свом извештају јавља да је дугогодишњи спор између манастира Фенека и његових прњавораца (наполичара) завршен нагодбом по којој су споменути прњаворци – 30 породица – обавезни да се иселе из села Прњавор, сваки уз одштету од 200 фор. Ова одлука значила је да становници Прњавора треба да заувек напусте манастирско земљиште *"услед чега је манастир дошао до мира и до земљишта од преко 40 јутара"*.[197]Манастир је преузео обавезу да обештети 30 породица које је расељавао, што је представљало значајан издатак у укупном износу од 6.000 форинти.

У вези са расељавањем Прњавора манастира Фенека данас сведочи белешка у Домовном протоколу села Бољеваца[198]: *"Родоначелник Теодор Илић рођен у Фенеку 1857 год. умро 1903. год децембра 5/18.*" У усменој традицији села Бољеваца познато је да и данас породица Илић баштини шпицнаме Венечки, а што је успомена на њихову стару кућу, која се налазила у оквиру насеља Прњавор у Фенеку. Белешка у Домовном протоколу једино је, у данас делимично сачуваној Архиви СПЦ Преп. мати Параскеве у Бољевцима,

[196] Извештај српског православног народно-црквеног саборског одбора 1892-1897, стр. 23 – више видети: Раденић А., Положај и борба сељаштва у Срему од краја XIX века до 1914, САН књига CCCV, Београд, 1958.
[197] Раденић А., нав. дело, 199
[198] Домовни протокол, 45

писано сведочење које указује на то да се неко од становника из расељеног села крај Фенека настанио у Бољевцима. Вероватно да су из прњавора Фенека, након исплаћене одштете у износу од 200 форинти по расељеној кући, остале породице свој нови дом пронашле у другим селима у непосредној околини Фенека.

Прњавор се налазио са десне стране данашњег асфалтног пута ка манастиру Фенеку. Његове куће биле су смештене између некадашњег гробља Прњавора и некадашње фенечке капије, која је била јасна граница одакле почиње део имања манастира Фенека на коме се није могао водити световни живот.

У XXI веку савремени начин живљења у манастиру Фенеку условио је одређене подухвате у вези са реновирањима манастира, па је тако некадашња капија манастира Фенека срушена и измештена. Заборавило се да је ова капија некада била јасна граница која је раздвајала световни део поседа од оног дела у коме се бивствовало у складу са монашким правилима. На старој фенечкој капији није било, у камену клесаних, записа и натписа. Њена тајна била је скривена под њеним сводом, који је немуштим језиком чувао сећање о свим оним људима који су испод тог лука пролазили прилазећи манастиру Фенеку.

Испод лука порушене фенечке капије, осим људи, пролазили су и свеци – 1813. године при доласку у Фенек кроз ову капију пронет је, у свечаној литији, Свети српски краљ Стефан Првовенчани, и кроз њу на даље путешествије изнет 1815. године. Године 1848. испод лука фенечке капије пронете су мошти Светог српског кнеза Лазара, који је у Фенеку пронашао уточиште током Револуције 1848-1849.[199]

[199] Павићевић А., Време (без) смрти, Представе о смрти у Србији 19-21.век, САНУ, Етнографски институт, Посебна издања, књ.73, Београд, 2011, 113

6. СЕОСКЕ ЦРКВЕ И ГРОБЉА

У простору и времену где су се, а као што је наука потврдила и песник опевао, куће зидале "од блата из ината" и сакрални објекти су подизани од истог материјала. Попис Епархије сремске из године 1733.[200] пружа податке о томе да су парохијске цркве у селима на територији данашње општине Сурчин начињене "од плетера, покривене трском". Попис из 1750-51.[201]доноси информације, из којих сазнајемо, да је средином XVIII века основни грађевински материјал, од кога су начињени сакрални објекти, дрво. Међутим, попис из 1733. информише нас и о томе да у селу Јакову није било цркве, уз појашњење да *"не могу људи да направе цркве пошто их је мало...*". Наредни попис казује да *"1751. почели су правити цркву посвећену Успењу пресвете Богородице*". О томе да је у Јакову након 1751. године црква направљена сведочи једна од аустријских карата из периода 1763-1787. године.

Слика 20: Јаково на аустријској војној карти 1763-1787. године.

Извор: The First Military Survey **(**1763-1787); http://mapire.eu/en/ приступљено 27.10.2017.

[200] Руварац Д., нав. дело
[201] Петровић К., Статистички подаци о Сремској епархији у 1750-'51. години, Зборник за друштвене науке, Свеска 15, 1956, 80-104

Из наведеног извора јасно се уочава локација на којој се након 1751. налазила црква у селу Јакову. Остали сакрални објекти на територији општине Сурчин углавном су подигнути на местима на којима су се налазиле и претходне, старије цркве које су описане у попису из 1733. године.[202]

Почев од 1777. године до 1845. године у свим местима данашње општине Сурчин предузети су импонзантни грађевински радови. Тада су подигнути сви велелепни сакрални објекти[203]. Као основни грађевински материјал употребљена је опека. Сви православни парохијски храмови на територији општине Сурчин, сазидани у периоду од друге половине XVIII до средине IXX века, налазе се у статусу културног добра – споменика културе**.**[204]

Записи и натписи парохијских цркава, изведени у свим материјалима почев од хартије до камена, били су предмет посматрања већег броја истраживача. Публиковани су у издањима разних формата. Посебно су значајна три споменика са "окамењеном ћирилицом." Налазе се у парохијским храмовима у Бољевцима, Петровчићу и Сурчину.

Окамењена ћирилица која се налази на сеоским гробљима није била предмет систематског истраживања[205].

[202] У попису из 1733. постоји информација која упућује на то да је пре места данашње цркве у селу Бољевцима, а која се налази на лесној тераси, односно на благој узвишици, у наведеној години сеоска црква била лоцирана "у пљошти, у дољи". Тачно место првобитне бољевачке цркве до данас није убицирано.

[203] Средства од којих су зидане парохијске цркве потицала су од становника предметних села. То како су становници села, односно ктитори цркава, обезбедили новац за градњу сакралних објеката, посебно је интересантна историјско-економска тема, и било би пожељно исту обрадити у засебном раду.

[204] http://beogradskonasledje.rs/kulturna-dobra/gradske-opstine/nepokretna-kulturna-dobra-na-teritoriji-opstine-surcin приступљено 27.10.2017.

[205] Објављен је свега један рад на ову тему. Упор. Алексић С, нав. дело, 2000.

6.1 Сурчин

Приликом визитације 13. јануара 1733.[206] године у Сурчину[207] је*"црква стара, од плетера, трском покривена, прокисава на више места..."* Наредни попис 1750/51. упућује да је црква у Сурчину устројена брвнима. Порта око исте је ограђена, док гробље није.

Данашњи, велелепни храм у Сурчину изграђен је од чврстог материјала 1777. године. Овај сакрални објекат данас је најстарија парохијска црква на територији општине Сурчин. Оставивши изван намера овог рада све оно што се односи на ахитектонске одлике овог значајног објекта, као и његову богату историографију, оно што се у оквиру тематике овог рада посебно истиче јесте у камену латинским писмом исклесани натпис на споменику датованом у време Римљана. Данас нерасполажемо поузданим информацијама о томе како се споменик античке епохе обрео у унутрашњости цркве. На основу података из пописа 1733. године можемо извести закључак да је овај камени артефакт имао практичну функцију у олтарском делу цркве, у којој се налазила *"трапеза од камене плоче"*, док је у Бежанији пописана *"трапеза од цигље"*. У Бољевцима је била *"трапеза од дрвета"*, у Прогару *"трапеза од дрвета, озгор плоча камена"*. Описи "часних трпеза" 1733. године упућују на закључак да је римски споменик био саставни део олтара старе цркве, а коју је освештао митрополит Виђентије Поповић. Након изградње новог храма 1777. године камен са латинским натписом, као освештани део старе цркве, вероватно да

[206] Руварац Д., нав. дело, 69

[207] Када се говори о Сурчину посебно треба истаћи то да је ова парохија изузетно богата архивско-књишким фондом. У најзначајнијим истраживањима старих српских натписа и записа, а које су спровели и објавили прво Љубомир Стојановић а потом Петар Момировић, сасвим јасно се уочава да црква у Сурчину поседује изузетно богату књишку збирку. Поједини записи јасно и недвосмислено говоре да су одређене богослужбене књиге прибављене углавном заслугом свих парохијана села Сурчина, али и заслугом одређених појединаца.

остаје у унутрашњости нове цркве, ван раније намене,[208] могуће баш на оном месту где се у претходној цркви налазила Часна трпеза.

На незнатном растојању од могућег дела некадашње Часне трпезе налази се надгробна плоча извесног Недељка Милошева. Постављена је непосредно испод прага западних врата, у унутрашњости храма. Међу објављеним "Старим натписима и записима"[209], као ни у другој литератури и архивској грађи, нема помена Недељка Милошева[210], а који је за тему "окамењене ћирилице" значајан из разлога што се на плочи правоугаоног облика, од белог камена приближних димензија 50 x 110 цм, налази уклесани натпис. Ова окамењена ћирилица упућује нас да ту почива "раб божји" Недељко Милошев, сахрањен и погребен 1732. године.

Данас немамо поуздану информацију да ли је испод надгробне плоче заиста неко и сахрањен. Оно што уноси додатну недоумицу у вези са овом надгробном плочом јесте њена оријентација. Плоча је постављена испод прага западних врата у смеру север-југ, а што се не подудара са уобичајеном православном оријентацијом при сахрањивању, у смеру исток-запад. Овај податак може упутити на закључак да је надгробна плоча Недељка Милошевог измештена са првобитног места[211].

[208] Слика 1 у овом раду

[209] Упор. Стојановић Љ., Стари српски записи и натписи, књ. 1-6, Репринт изд. из 1902, Београд, 1982; Момировић П., Стари српски записи и натписи из Војводине, књ. 2, Матица Српска, Нови Сад, 1995.

[210] Што не искључује могућност да у наступајућем времену неко од будућих истраживача неће открити нешто од информација у вези са Недељком Милошевим.

[211] Одговоре на спорна питања у вези са овим надгробњаком могло би разрешити археолошко испитивање које би поуздано утврдило да ли је испод ове надгобне плоче заиста неко сахрањен.

Слика 21: Надгробна плоча Недељка Милошевог из 1732. године

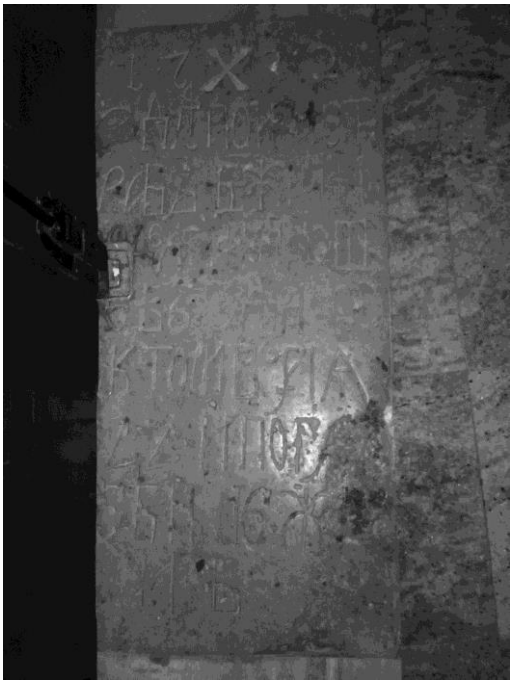

Аутор фотографије: С. Алексић, 2017.

Попис из 1733. године не наводи да је унутар старе цркве неко сахрањен. Да је Недељко Милошев сахрањен унутар цркве 1732. године значило би да је исти био изузетно значајна и заслужна личност тог времена. Нема сумње да би визитатори већ наредне 1733. године тај податак унели у званични извештај о визитацији.

Могуће је да се надгробна плоча Недељка Милошевог, упокојеног 1732, провобитно налазила у оквиру старог сурчинског гробља, које је било ситуирано непосредно уз стару цркву. Као и у другим околним селима средином XVIII века и у Сурчину је формирано ново гробље, које је и данас у истој функцији. Како је 1777. године подигнута нова црква, а која је својим димензијама значајно превазилазила димензије претходног сакралног објекта, могуће је да се тако надгробна плоча Недељка Милошевог обрела у унутрашњости нове цркве.

Без обзира што немамо сазнања о томе ко је био Недељко Милошев, као и о томе како се његова надгробна плоча нашла у унутрашњости цркве, изузетан значај ове надгробне плоче је тај што је на простору данашње територије општине Сурчин натпис на плочи Недељка Милошева прецизно датован у 1732. годину. Овај податак издваја надгробњак Недељка Милошевог у односу на друге надгробњаке као изузетно редак, у камену исклесани натпис из 1732. године. Надгробна плоча Недељка Милошевог јесте један од најстаријих, ако не и најстарији у камену, ћирилићним писмом исклесани натпис у овом делу Срема, односно, Града Београда.

6.2 Петровчић

Данашњи храм Св. Јована Крститеља Претече у Петровчићу подигнут је 1845. године. О претходном храму из пописа 1750/51. године знамо да је био устројен од дрвета. Континуитет цркве у Петровчићу потврђују матичне књиге[212] које се воде од друге половине XVIII века.[213] Из матица сазнајемо да су чинови венчања, рођења и крштења, као и смрти, бележени у цркви Св. Јована Крститеља Претече, без прекида од XVIII века до данас. Претходни храм саздан од дрвета, знатно мањих димензија, вероватно се налазио у непосредној близини данашње цркве. По мишљењу М. Прокопљевића[214] исти је био смештен у непосредној близини, незнатно севернije, тако да стара црква није сметала изградњи нове.[215]

[212] Матичне књиге села Петровчића проучио је Мирослав Прокопљевић из Петровчића

[213] Данас похрањене у Матичној служби Градске општине Сурчин

[214] Изјава М. Прокопљевића, 15.11.2017.

[215] До овог закључка Прокопљевић долази 2015. године, приликом грађевинских радова око постављања рефлектора у порти храма. На месту на ком Прокопљевић претпоставља да се налазила стара црква, приликом земљаних радова који су претходили постављању рефлектора, наишло се на грађевински материјал који указује на могућност да су управо ту били темељи претходне цркве. Археолошко истраживање није вршено.

У порти храма Св. Јована у Петровчићу налази се надгробна плоча Обрада Прокопљевића, из године 1768, а исте године у матичну књигу умрлих убележено је да је Обрад сахрањен "при храму". О Обраду Прокопљевићу данас знамо следеће:

"У једној молби мештана Петровчића из 1762. године упућеној митрополиту Павлу Ненадовићу, се као први потписник наводи каплар Обрад Прокопљевић (Сурчин кроз векове, С. Гогић). У порти цркве св. Јована крститеља у Петровчићу, северно од цркве, и данас се налази гроб са надгробном плочом каплара Обрада Прокопљевића, на којој пише:

„Овде почива раб божији Обрад Прокопљевић, житељ шанца Петровчић, каплар-гренадир, служио је његово Ћесарско краљевско височанство 25 година од 48 колико је поживео.Преставио се 12. марта 1768. године, сахрањен трудом брата Марка“.

У близини манастира Велике Ремета постоји извор (водица) Убавац, где је Марко Прокопљевић из Петровчића 1774. године дао 200 форинти за зидање чесме. Годину дана касније, 1775. године, платио је Цинцарима 110 форинти за поправку чесме и зидање чардака. (Водице у Војводини, М. Ђекић)."[216]

Иако о Обараду Прокопљевићу у расположивој литератури нема више информација, оно што се из ове окамењене ћирилице ишчитава између и преко редова о потоњим Прокопљевићима јесте податак да је ова породица током свих битних историјских збивања, а посебно оних у доба ратних стихија, имала значајне, родољубиве улоге. О томе како су Прокопљевићи и Вукасовићи, из Петровчића, помагали Карађорђеве устанике сведочи Јоксим Новић-Оточанин,[217] описавши како је Кузман Грковић из Јакова, 1806. године,

[216] Текст о Обраду Прокопљевићу ауторски је рад Мирослава Прокопљевића из Петровчића, а који је исти уступио из свог необјављеног рада.
[217] Новић-Оточанин Ј., нав. дело

уз помоћ Прокопљевића и Вукасовића организовао са сремске стране, из Бољеваца, транспорт оружја на другу страну реке Саве. Потом, обе породице се налазе на списку села Петровчића из 1848. године, у коме су пописани "за оружје способни".[218] Нема сумње да су Прокопљевићи и Вукасовићи учествовали и у Револуцији 1848/49. године. О Прокопљевићима и Вукасовићима се затим у историјској литератури могу срести сведочења у вези са догађајима око Првог и Другог светског рата.[219]

6.3 Бољевци

Надгробна плоча Бисеније Симић, постављена уз спољни зид северне певнице цркве Преподобне матере наше Параскеве – Св. Петке у Бољевцима. Натпис на плочи гласи:

ЛЕЖЕЋИМ ОВДЕ

КОСТИМА БИСЕНИЕ

СУПРУГЕ ФЕНРИХА

ЂОРЂА СИМИЋА УМЕРШЕ

16ГА ФЕБРУАРИЈА 1803ЋЕ

ГОДИНЕ, БЛАГОДАРНИ

СИНОВИ ЊЕНИ, СТОЈАН

И АЛЕКСА СИМИЋИ

ПОСТАВИШЕ НАД ГРОБ

ЊОЈ ОВАЈ КАМЕН

ГОДИНЕ 1835.

[218] АСАНУК, СНП 1848-1849, Кут. 1, бр. 15

[219] У породици Вукасовић посебно се истакао Душан Вукасовић Диоген, народни херој из времена Другог светског рата.

Ко је била Бисенија Симић сазнајемо из "окамењене ћирилице" на овој плочи крај бољевачког храма. Прво се ишчитава да је Бисенија била супруга Ђорђа Симића. Ђорђе Симић са породицом долази из Сремчице у Бољевце по слому Кочине крајине. У Бољевце се тада досељавају и његова браћа Иван и Ђурађ, док им четврти, најмлађи брат Павле остаје у Србији. Ђорђе и Бисенија имали су синове: Косту, Стојана и Алексу. Коста је погинуо у бој на Јасици 1810. године[220], и сахрањен крај цркве Лазарице у Крушевцу.

Алекса Симић, син Ђорђа и Бисеније, рођен је у Бољевцима 18.03.1800, упокојио се у Београду 10.02.1872[221]. Између рођења и смрти Алекса Симић је оставио неизбрисив траг у српској националној историји. Један је од првих истакнутих политичара модерне Србије. Налазио се у Државном савету, био попечитељ просвешченија, финансија, иностраних дела, правосуђа и унутрашњих дела.[222] Из "Листе попечитеља и министара иностраних послова од образовања прве владе 1811. године до данашњег дана"[223] о Алекси Симићу сазнајемо:[224]: *"У Србију је прешао 1819. Био је писар у канцеларији кнеза Милоша од 1. јуна 1919. Секретар Кнежеве канцеларије од 1823. Био међу првим трговцима (базрђанбаша) у Београду од 1824. Министар финансија од 3. фебруара до 17. марта 1835. Први ађутант кнеза Милоша од 1835. Саветник Кнеза од 1836. Посланик (капућехаја) у Цариграду од 1842. Кнежев представник (председник владе) и министар иностраних дела од 24. септембра 1843. до 29. септембра 1844. У емиграцији на свом поседу у*

[220] О породици Ђорђа Симића више видети: Столић А., Ђорђе Симић, последњи српски дипломата 19. века, Историјски институт, Београд, 2003.
[221] Никић Љ., Жујовић Г., Радојчић-Костић Г., Речник чланова А-Ш; Грађа за биографски речник чланова Друштва српске славесности, Српског ученог друштва, Српске краљевске академије 1841-1947; САНУ, Издања библиотеке 24; Београд, 2007, 294
[222] http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=513 приступљено 12.11.2017.
[223] http://www.mfa.gov.rs/ приступљено 12.11.2017.
[224] О истоме више видети: Кнез Милош прича о себи. СКА 1893 (Споменик 21). – Поменик 637–642 (М. Ђ. Милићевић). – М. Петровић: Финансије и установе обновљене Србије до 1841. Књ. 1 и 3. Бгд 1898 и 1901. – Ловчевић I, 19. – НЕ 4 (Сл. Јовановић). – Савременици и последници Р 425/12 (В. Алексијевић). – Министри просвете Србије 1811–1918. Бгд 1994, 46–47: Алекса Симић; (М. Маринковић) - Алекса Симић, капућехија у Цариграду од 1842 до 1843. год.; Зборник МС за историју бр. 58/1998, Столић А., наведено дело

Влашкој до 1849. Министар правде и просвете од 1849. до 1852. Министар унутрашњих дела од 1852. до 1853. Кнежевски представник и министар иностраних дела од 14. марта 1853. до 16. децембра 1855. Кнежевски представник и министар иностраних дела од 16. септембра 1856. до 19. јуна 1857, а потом је пензионисан. Припадао странци Уставобранитеља против Кнежевске самовоље. Члан и председник Друштва српске словесности 1849-1852. Почасни члан Српског ученог Друштва (претеча Академије) од 29. јула 1864."[225]

Стојан Симић (Бољевци, 15.03.1797 – Београд, 10.03.1852 [226]) трговац и политичар изасланик кнеза Милоша и председник Државног савета.[227] Стојан Симић са супругом Стеваном имао је: Ђорђа, Симу, Манасију, Бисенију и Босиљку. Од Стојанове деце за националну историју Србије најзначајнији је животни пут Ђорђа Симића, који је био изузетно важан политичар свог времена, оснивач је Црвеног крста Србије итд.[228]

Слика 22: Надгробна плоча Бисеније Симић

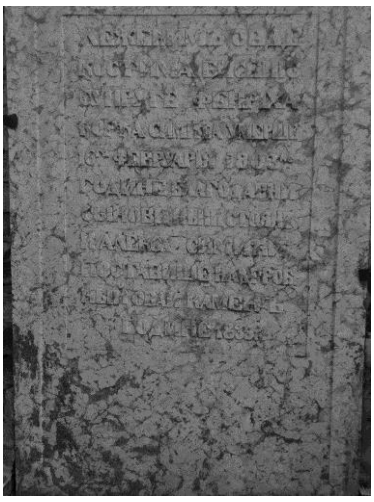

Аутор фотографије: С. Алексић, 2016.

[225] http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dipl-tradicija/popecitelji?lang=cyr приступљено 12.11.2017.
[226] Никић Љ., Жујовић Г., Радојчић-Костић Г., наведено дело, 295
[227] http://www.sanu.ac.rs/Clanstvo/IstClan.aspx?arg=515,
[228] Столић А., нав. дело

Бисенија Симић била је мајка (Стојана и Алексе) и баба (Ђорђа) изузетно значајних првака српске политичке сцене XIX и почетка XX века. Ова жена на свет је донела горостасе српске националне историје, а данас једина веза са њима и прохујалим временом јесте надгробна плоча Бисеније Симић на северној страни храма Преподобне матере наше Св. Петке у Бољевцима.

7. БОЉЕВАЧКО ГРОБЉЕ

У тишини Српског православног гробља, тамо где почивају граничари и потоњи паори, у времену и простору омеђеним још од доба инжењера Марије Терезије, који су својим лењирима повукли правце данашњих улица, села, атара, па и међе сеоског гробаља, над којим Грунтовно право поседују староседеоци[229], до данас је остало тек неколико камених сведока са и без "окамењене ћирилице".

Слика 23: Српско православно гробље у Бољевцима – Окамењена ћирилица на сметлишту

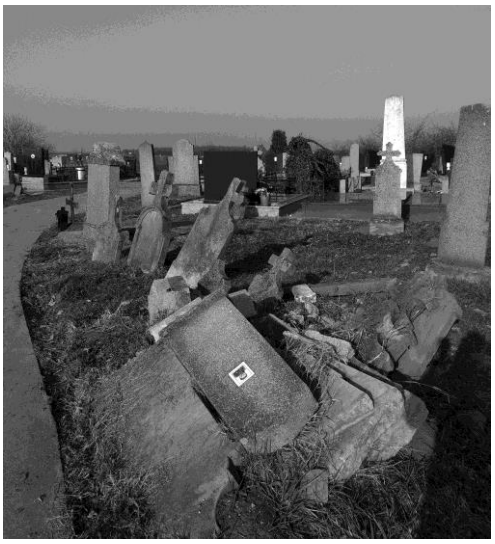

Аутор фотографије: С. Алексић, 2016.

[229] Брутално ускраћено током последње деценије XX века када "бригу" о сеоском гробљу преузимају надлежне власти ГО Земун, на шта се надовезује Одлука о гробљима из 2005. године коју је донела ГО Сурчин.

Један од надгробњака са "окамењеном ћирилицом", и то оном пре реформе Вука Срефановића Караџића, а коме је судило савремено људско незнање - оскрнављен и бачен. Старим славеносербским писмом уклесани натпис, који као да пркоси времену и људском незнању које настоји да избрише траг српске писмености, те се упркос свему из очуваног фрагмента надгробњака и данас јасно ишитава да се налазио над гробом извесног Поповића, који се упокојио 1829. године. О староседелачкој свештеничкој породици Поповић из пописа 1733. године поуздано знамо да је у селу Бољевцима, крајем XVII и током прве половине XVIII века, поповала у три породичне генерције.

Слика 24: Надгробњак свештеничке породице Поповић

Аутор фотографије: С. Алексић, 2016.

Попис из 1905. године информише нас да је у тој години на Српском православном гробљу у Бољевцима најстарији споменик из 1829. године.[230] Иако се у наведеном извору не наводи над чијим гробом је постављен, јасно је да је реч о надгробној плочи Поповића. Нажалост, исти је недавно оскрнављен.

Слика 25: Надгробњак из XVIII века

Аутор фотографије: С. Алексић 2017.

Податак из пописа 1905. године који упућује да је реч о најстаријем споменику на овом гробљу треба узети као релативан. И данас у Бољевцима постоје надгробњаци који датују из XVIII века, а који су очито израђени по упутствима Митрополита Ненадовића[231], без текстуалних записа и натписа, са

[230] Косовац М., нав. дело, 253
[231] Нинковић Н., нав. дело

и данас видном орнаментиком из времена средине и друге половине XVIII века. Како на њима не постоји "окамењена ћирилица" вероватно је то био разлог да пописивачи 1905. занемаре све споменике без епитафа, те надгробњак Поповића убележе као најстарији.

Слика 26: Надгробњак из XVIII века

Аутор фотографије: С. Алексић 2016.

Осим свештеничке породице Поповић у Бољевцима током XIX века, у две генерације, попује породица Суботић, отац и син. О њима и данас на бољевачком гробљу сведочи један надгробњак.

Слика 27: Надгробњак свештеничке породице Суботић

Аутор фотографије: С. Алексић, 2016.

Свештеник Димитрије Рајковић на служби у Бољевцима провео је преко 30 година. Оформио је Домовни протокол 1913. године. На основу његових записа данас можемо сасвим јасно сагледати историјске, економске, политичке прилике и околности које су у селу владале у времену током Великог рата и након њега. Осим Домовног протокола, о присуству пароха Рајковића у Бољевцима данас сведочи тек један надгробњак, пидигнут над гробом Рајковићеве кћери. Побројане свештеничке породице у селу данас немају потомака. Опстанак надгробњака које припадају овим породицама, на гробљу у Бољевцима, данас је неизвестан[232].

[232] Упор: Закон о сахрањивању и гробљима, Сл. гласник СРС бр. 20/77, 24/85 др. закон, 6/89 др. закон, Сл. гласник РС 53/93 др. закон, 67/93 др. закон, 48/94 др. закон, 101/05 др. закон, 120/12 УС; Одлука о уређењу и одржавању гробаља и сахрањивању, Сл. лист града Београда, бр.27/02, 30/03, 11/05, 18/11 ,17/12, 44/14, 11/15, 61/15, и др. Одлуке које се односе на ГО Сурчин

Слика 28: Последњи белег рода Радичевић

Аутор фотографије: С. Алексић, 2016.

Такође, без потомства у селу, зубу времена и људских ћуди одолева последњи белег рода Радичевић. И његов опстанак, сходно савременом односу према гробљу као имовини, сасвим је неизвестан.

Радичевићи

Натпис на последњем надгробњаку Радичевића у Бољевцима даје основне информације о томе над чијим гробом и чијом заслугом је надгробњак подигнут. Епитаф на њему гласи:

Овде почива

Коста Радићевић

поживео 76 год.

умро 1911 г.

спомен подиже

тужна супруга

и син Илија

Окамењена ћирилица са овог надгробњака, ишитавана између редова, открива да је Константин Радичевић био ратар из Дужног сокака, са старе кућне нумере број 21.[233] У Домовни протокол, као и матичне књиге с краја XIX века, породица је уведена са презименом Радичевић. На надгробњаку је уклесано презиме РадиЋевић.

Литература нас упућује да се одговор на то зашто је уместо ч уклесано слово ћ налази у Архиви Земунског магистрата, одељак о занатима, где се у богатој грађи уочава да су тадашњи земунски каменоресци махом били Немци, који су због оскудног познавања српског језика били склони словним грешкама.[234] Међутим, у најстаријем расположивом оригиналном документу сачуваном на хартији, који потиче из 1848. године[235], уочава се да је породица Радичевић са кућне нумере 21 убележено као РадиЋевић. Ово сазнање ранију претпоставку

[233] Домовни протокол, 50-51
[234] Видети: Магловски Ј., нав.дело, 1988/1989, 240
[235] АСАНУК, СНП 1848-1849, кут.1, бр. 48

да је посреди словна грешка, те да је зато презиме Радичевић на надгробњаку присутно као РадиЋевић, доводи у питање.

Константину Радичевићу надгробњак 1911. године подижу супруга Кумрија и син јединац Илија, а само три године касније цела породица трагично страда у Великом рату, након чега се лоза Радичевића у Бољевцима сасвим угасила.[236]

Пре трагичног краја у XX веку породица Радичевић је била врло значајна. Са уређењем Војне границе па све до њеног укидања крајем XVIII века Радичевићи су сва своја права и обавезе баштинили са кућне нумере број 21. Први помен Радичевића у вези са Бољевцима проналазимо у Попису Епархије сремске, сачињеном у Нерадину 25. октобра 1756. године, где се као катански лајтнант помиње Бошко Радичев.[237] Следећи који се помиње у пописима је Глигорије Радичевић (од оца Јефте), а који је био тутор бољевачке цркве од 1802. до 1805. године.

Глигорије Радичевић ожењен је Аном. Имали су децу: сина Стевана, и кћерку Ангелину удату за Максима Рајића (у години 1892. Рајић је поручник у пензији у Митровици), и још једну кћер којој не знамо име, удату у Сурчину, а о чему сазнајемо из тестаменталне воље Теодора Радичевића.[238] Тестамент Теодора Радичевића је био предмет интересовања јавности током XIX века.[239]

Стеван Радичевић, рођен у Бољевцима 13. јуна 1780. године, ожењен Станом из породице Стајчић из Купинова,[240] (рођена 1781, умрла 18. маја 1833, сахрањена у Земуну [241]). О Стевану знамо да је био компанијски писар у Купинову, затим је службовао на царини у Кленку, у Новом Саду, а потом све до двадесестих година XIX века био је на служби *"у Броду као контролор код армиције"*[242].

Тодор Радичевић, рођен у Новом Саду 27. децембра 1801. године од оца Стевана и мајке Стане. Оженио се 11. маја 1822. године Ружицом.[243] У Броду,

---

[236] Упор. Алексић С., Бољевачка гробља, Зборник радова КИД ПЧЕСА Сеоске цркве и гробља, Едиција културно-историјска баштина Војводине, књ. 15, Матица Српска, Нови Сад, 2000, 913-916

[237] Попис 1756. година

[238] У Бранику 1887. штампана је изјава Милана Стајчића из Купинова да је порекло Бранково по мушкој линији из Бољеваца, а по женској из Купинова.

[239] Упор. Будисављевић М.(уредник), Бранково коло за забаву, поуку и књижевност, Том 15, Ср. Карловци, 1909.

[240] Стражилово, 22/ 31. мај 1892.

[241] Српски народ, недељни лист, 04.09.1943.

[242] Стражилово, 22/ 31. мај 1892.

[243] Рођеном 04. фебруара 1802. у породици Михајловић из Вуковара, упокојила се у Земуну 14. марта 1833.

где бораве до 25. априла 1828. године, рођен је Бранко 24. марта 1824. године.[244] Потом се породица сели у Земун.

Бранко Радичевић, истакнути српски романтичарски песник, уз Ђуру Даничића био је најоданији следбеник Вукове реформе правописа српског језика и увођења народног језика у књижевност. Породица Радичевић, а чији изданак је Бранко, јесте бољевачка староседелачка породица.[245] Отуда и не треба да чуди Бранков чувени стих:

"аој, Сремче гујо љута

Сваки јунак по сто пута!"

У њему је Бранко тек једним стихом опевао Сремце, и своју граничарску породицу из Бољеваца, која је са кућне нумере 21 припадала Петроварадинској пуковнији. Са ове нумере револуционарне 1848. године Рафаило Радичевић (60 год), као депутат села Бољеваца, на Мајској скупштини у Сремским Карловцима потписује Акт о проглашењу Српског војводства.[246]

Рафаило је имао сина Јована.[247] О Јовановим потомцима немамо помена у писаним изворима. Последњи изданак породице Радичевић у Бољевцима Илија Радичевић, са супругом и мајком, стрељан је почетком Великог рата у тамници за православне поданике, у Петроварадину. Тако је кућа Радичевића сасвим опустела и угасила се.

Једини спомен на породицу Радичевић, и њену везу са Бољевцима, данас се налази на Православном гробљу. Окамењена ћирилица на надгробњаку Константина Радичевића, ишчитавана између и преко редова, сведочи да је ово последњи сачувани белег изузетно значајне бољевачке породице, чији је изданак песник Бранко Радичевић.

Ђачки растанак (одломак)

... Неколико овде је дрвета,

Ал' де расту то су места света

[244] Тодор и Ружица изродили су троје деце: Бранка (1824-1853), Стевана (1825-1845) и Амалију (1831-1832).

[245] Упор. Груичић Н., Бранко, Завод за уџбенике, Београд, 1991., Ђурић С., Књига о Бранку, ИП Ново поколење, Београд,1953, Скерлић Ј., Писци и књиге Том 1, Београд, 1956, исти, Писци и књиге, Том 2, Београд, 1964, Петровић Т., Из историје српске књижевности, Матица Српска, Нови Сад, 1974.

[246] Поповић Ј. Д, нав. дело, књ. 3, 240

[247] АСАНУК, СНП 1848-1849, кут. 1, бр. 48

Њи је тужно посадило доба,

Свако с' вије изнад једног гроба,

По гробови трава обилата,

На некоме цвећа умиљата,

Ко зна кога гроб овај покрива

Можда цветак какав ту почива...[248]

Бранко Радичевић, 1844.г.

Слика 29: Можда цветак какав ту почива?

Аутор фотографије: С. Алексић, 2016.

Недалеко од последњег данас сачуваног надгробњака Радичевића налази се надгробњак Косте Михајловића из 1835. године. Први помен ове породице у селу Бољевцима у вези је са једном жалбом против тортуре Колхунта, управника Земунског властелинства 1726-1730. године. За село Бољевце жалбу јепотписао Страхиња Михајловић, тадашњи кнез. Са уређењем Војне

[248] Радичевић Б., Песме, Штампарија Игњата Фукса, Нови Сад, 1867, 67

границе овој породици је додељена кућна нумера. Михајловићи се 1848. године налазе на две нумере: 15 и 16.

Слика 30: Последњи белег Михајловића

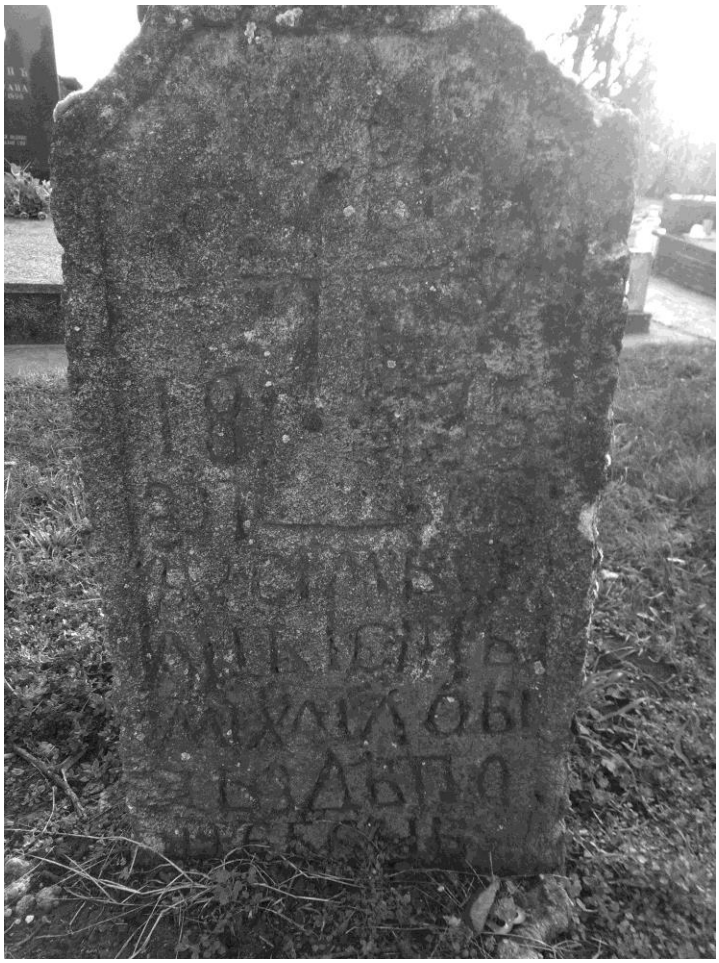

Аутор фотографије: С. Алексић, 2016.

Међу најстаријим сачуваним надгробњацима налази се надгробњак Радовановић Еврема, из 1846. године, на коме је уклесано и шпицнаме Требчанин. Помени о овој староседелачкој породици спорадично су присутни у пописима Епархије сремске. Из ове породице је Арон Радовановић, игуман манастира Фенека. У години 1848. Радовановићи су у Бољевцима на кућним нумерама 1,6, и 137.

Надгробњак из 1853. Елич Иоана (Јелић Јована), за кога из Мобилизационог списка знамо да је био син јединац.[249] Сва права и обавезе баштинио је са кућне нумере 2. Међу старим бољевачким надгробњацима налази се и надгробњак Миловановић Живојина из 1864. године. Стара нумера ове породице била је 57.

Окамењена ћирилица надгробњака Ђорђа Алексића из 1869. године, ишчитавана између и преко редова, упућује на први писани помен ове породице из 1795. године. Документ је похрањен у Историјском архиву Београда, фонд Земунски магистрат, одељак "крађе", а у вези са преслушавањем двојице граничара из Ашање који су украли вола Филипу Алексићу из Бољеваца.[250]Стара нумера Алексића била је 61.

Споменик Вуковић Нестора, цесарокраљевског капетана из 1891. године, подигнут у времену након развојачења Војне границе, сведочи о једном времену које је данас сасвим заборављено. Вуковићи 1848. године имају две кућне нумере: 4 и 17.

Један од заједничких именитеља најстаријих надгробњака на бољевачком православном гробљу јесу револуционарне 1848/49. године. Окамењена ћирилица са надгробњака Јелића, Миловановића, и Алексића, ишчитавана између и преко редова помоћу до сада необјављиване архивске грађе из године 1848, под насловом "Списак за оружје способног људства општине Бољевачке" и "Списка новонасељених Словака и Влаха", уз другу историјску литературу открива нове, до сада непознате детаље историјских прилика и околности наведеног времена.

Као и у Бољевцима, и остала гробља на територији општине Сурчин још увек, у својој тишини, чувају надгробњаке оних људи који су у мноштву драматичних историјских дешавања узели активно учешће. Спискови које су пододбори из села данашње општине Сурчина сачинили у јулу 1848. године, и

[249] АСАНУК, КУТ. 1, бр.48
[250] ИАБ 10- 1558-36-20

доставили Главном одбору у Сремским Карловцима током Револуције, јасно и недвосмислено потврђују да су становници предметних села стављени на располагање Српском покрету. Нема сумње да су у истоме узели активно учешће. Упутно би било упоредити спискове са фактичким стањем на данашњим гробљима, пронаћи и евидентирати све оне чији надгробњаци су одолели неоправданом уклањању, те их посебно убележити као значајна спомен-обележја људи који су извојевали Српско Војводство.

7.1 1848/49. година

Национална историографија није довољно добро и темељно проучила и обелоданила све оне кључне чиниоце који су условили проглашење Српског Војводства 1848. године. То, да се збиља у овом времену водио грађански рат унутар Аустроугарске монархије, уз недопустиво штуру литературу, потврђује необјављена архивска грађа. Сведочанство о томе да је становништво свих села са данашње територије општине Сурчин узело активно учешће у овом рату потврђују "Спискови за оружје способног људства" које је свако село, у коме су постојали српски пододбори, током јула 1848. године формирало. Спискове су писали свештеници, изузев за село Прогар, где су "Списак мушких способних за оружје" оверили председник и секретар Пододбора. У прогарском списку евидентирано је 48 особа "за оружје способних".[251] Ово је све од битних информација што овај документ доноси, док списак села Петровчића, сачињен из два дела, даје јасну информацију да је у Петровчићу 101 мушкарац "способан за оружје", од чега се њих 16 налази у некоме од тада активних батаљона.[252] Документ под насловом "За војну глава има" даје прецизну информацију да је Српски пододбор из Петровчића имао 25 "за оружје способних", а који су по свему судећи и узели активно учешће у борбама током 1848-1849. године. Документ који је сачинио парох села Јакова даје сасвим прецизну информацију да се 27

[251] АСАНУК, СНП 1848-1849, кут. 1, бр. 23
[252] АСАНУК СНП 1848-1849, кут. 1, бр. 15

људи "за оружје способних" налази у "Сербској војни." Свакако, овом списку треба додати још једног јаковца, и то не било кога, већ историјску громаду који је својим радом задужио читаву нацију. Реч је о благородном проти Павлу Стаматовићу,[253] за кога поуздано знамо да је лично присуствовао борбама које су 1948/49. вођене. Анегдоте о протином друговању са војводом Книћанином, током ратних дејстава у Војводини, објављиване су у штампи. Једна од многобројних догодовштина нашла се међу ступцима листа "Време" 1929. године:

"Новосадски прота и књижевник Павле Стаматовић је у буни (1848-9) отишао у логор Книћанинов за војног свештеника. Ту се спријатељише јунак Книћанин и родољуб прота. Стаматовић је свакад био расположен у логору, и није се мицао од Книћанина.

Једном, Мађари ударише јаком силом на Томашевац. Стаматовић је био уз Книћанина код топова. На заповест Книћанинову грунуше српски топови на Мађаре, а Стаматовић весео повиче:

- *Кити, кити Ружо!*

У то севне с мађарске стране, а Книћанин викне:

- *Сагни се прото!*

Тане звизне преко њихових глава, а Стаматовић ма да је био доста дебео, хитро паде на обе руке метанисати, вичући:

- *И молим ти сје, бооооже нааш...*

Тој се досетци Книћанин после, често, слатко смејао."[254]

Исту анегдоту објавило је и "Коло", 1942. године.[255]

[253] О проти Павлу Стаматовићу до данас нема целовитог рада. О томе ко је био благородни прота Стаматовић сведоче новински чланци из XIX века. Два текста донета су у прилогу овог рада, са циљем да информишу широку јавност, али и да подстакну стручну јавност да своју пажњу посвети овој сјајној историјској личности, значајној на националном нивоу.
[254] Време, 2796/ 07.10.1929, 2

Можемо претпоставити да су за оружје способни становници села Јакова, као и околних места, били баш под командом Книћанина, где се налазио њихов "земљак" прота Павле Стаматовић.

Бољевачки списак који је сачинио парох Геогрије Черногорац, нажалост, није целовит. Недостају кућне нумере од броја 69 до броја 105. Из овог документа поуздано сазнајемо да се један део мушког становништва већ налази у неком од аустријских активних батаљона. У списковима Петровчића, Јакова и Бољеваца јасно се ишчитава да се 1. батаљон током јула месеца 1848. налази у Италији. Пут Италије батаљон је кренуо 25. децембра 1847. године[256], а то сазнајемо из једног старог записа:*"Л(е)та Г(оспо)днја 1847 первиј Баталлон сл. Петроварадинске регименте измаршира баш первиј дан Божића у Италију*."[257] Још један стари запис из Добановаца пружа информације о догађању 1848. године: *"В лето 1848 востали Уенгри еже удручити свја народности в области их находјашихсја народов идже Сербли хотију их возпротивилисја, хотјаху бо Серби не токмо народност своју содершати но и погублљнаја права возпоставити јаже им Н(е)мци и Уенгри в первих во преселенин их даша, а по малми времени то е оторгоша.*

В тоеже л(е)то совокупилисја сви православни Сербли в Карловце идже место прежних деспотов воеводу себ(и) изабраша в лиц(у) Стефана Шупликак(!)" [258]

Ко је од Бољевчана све узео учешћа у борбама данас поуздано не знамо. Оно што знамо јесте то да је од краја 1848. године до јуна 1849. године у Бољевцима харала епидемија колере. Опака болест до цивилног становништва села стигла је са војском која је учествовала у борбама против Мађара. Из словачких матрикула умрлих[259] сазнајемо да је смртност међу Бољевчанима од ове пошасти била велика. Последњи смртни случај убележен је у јуну 1849.

[255] Коло, 39/26.09.1942,16
[256] Наведени датум је по старом календару
[257] Момиров П., нав. Дело, књ. 3, 252
[258] Исто, 263
[259] Српске матице до данас нису сачуване

године. Сведочанство о епидемији, али и о томе да се народ Бољеваца заветовао да ће 9. јун (по новом календару 22. јуни) славити као највећи празник, и данас постоји у форми записа, при православном храму Преп. мат. Параскеве, на вратима ђаконског ормара, у олтарском делу цркве. Словачке матице умрлих потврили су да је 9. јуна убележен последњи случај где је као разлог смрти убележено "холера".

Стари натпис гласи:

"Године 1949^{те} у време ужасног

Беснила Холери зав(е)това се Народ

У Бољевци жив.... даће Како они

Тако и потомци ниови дан 9^{ти} јуниа

Докгод ни у Бољци живи буде као

Наивећи Празник славити и Светковати

Чега ради ово за вечни и незаборавни

Спомен у Св храму Бољевачком постављаес"

Данас су Бољевчани махом заборавили свој Завет. У усменој традицији села, међу староседеоцима, још увек се могу чути сведочења о томе да је још кратко, након Другог светског рата, Завет светкован као највећи празик. Заветног дана око Бољеваца је ишла литија. Такође, у усменој традицији чува се и то да се заветовало цело село, и они који су припадали православној, као и они који су припадали евангелистичкој вероисповести. О томе да су Срби и Словаци подједнако делили животне недаће током 1848/49. године сведочи "списак новонасељених Словака и Влаха", а који је сачинио парох Георгије Черногорац 19. јула 1848. године, и исти уз списак "за оружје способног људства" доставио Одбору у Ср. Карловцима.

Села са данашње територије општине Сурчин узела су активно учешће током револуционарне 1848/49. године. Депутати на Мајској скупштини и проглашењу Српског Војводства били су: Рафаил Радичевић и Живан Мерковић из Бољеваца, Јован Живановић из Петровчића, Сава Јовановић и Јаков Михајловић из Сурчина, Бошко Мишковић из Јакова.[260]

Осим података о догађајима 1848. године, архивска грађа пружа и друга сазнања. Из спискова се могу ишчитати старе кућне нумере, а на којима су почивала сва права и обавезе тадашњег становништва. Кућне нумере села Бољеваца на документу из 1848. године подударају се са кућним нумерама уведеним у Домовни протокол 1913. године. Поређењем два документа може се пратити континуитет староседелачких породица. Такође, из документа 1848. године у вези са кућним нумерама може се уочити да је било и "пустих" нумера, односно кућа без становника, као и кућа које нису имале "мушких глава за оружје способних", али и то да синови јединци нису били позивани да се прихвате оружја.

Спискови за села Бољевце, Јаково, Петровчић и Прогар до сада нису били предмет интересовања истраживача. Списак села Сурчина објављен је само у делу који се односи на кућне нумере и попис људства, без наведених оригиналних коментара.[261] Спискови села Бечмена и Добановаца остали су изван овог рада, из разлога што није постојала могућност увида у оригинална документа.

Како тема револуције 1848/49. није целовито истражена, а спискови села Бољеваца, Јакова, Петровчића и Прогара пружају драгоцене податке који могу бити предмет посматрања из аспекта више научних области, стога, исти су у прилогу овог рада публиковани у факсимилу.[262]

[260] Поповић Ј.Д, нав. дело, књ. 3, 240-241
[261] Упор. Гогић С., Сурчин кроз векове, Сурчин, 2010.
[262] Објављивање докумената помогао је господин Стеван Гогић из Сурчина, који је уложио лични труд и исте за потребе овог рада фотокопирао у Архиву САНУ у Сремским Карловцима.

8. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Окамењена ћирилица, ишчитавана између и преко редова, тамо где је има, и тамо где је нема, пружа информације у вези са делом културног наслеђа које баштини предео југоисточног Срема, данас у делу града Београд, у административној надлежности општине Сурчин. У овом раду, кроз окамењену ћирилицу ишчитавану између, и преко редова, тек су дотакнути поједини сегменти богатства овог поднебља, на коме човек бивствује од постанка света.

9. ПРИЛОГ 1:

Спискови "за оружје способних" становника Бољеваца, Јакова, Петровчића и Прогара

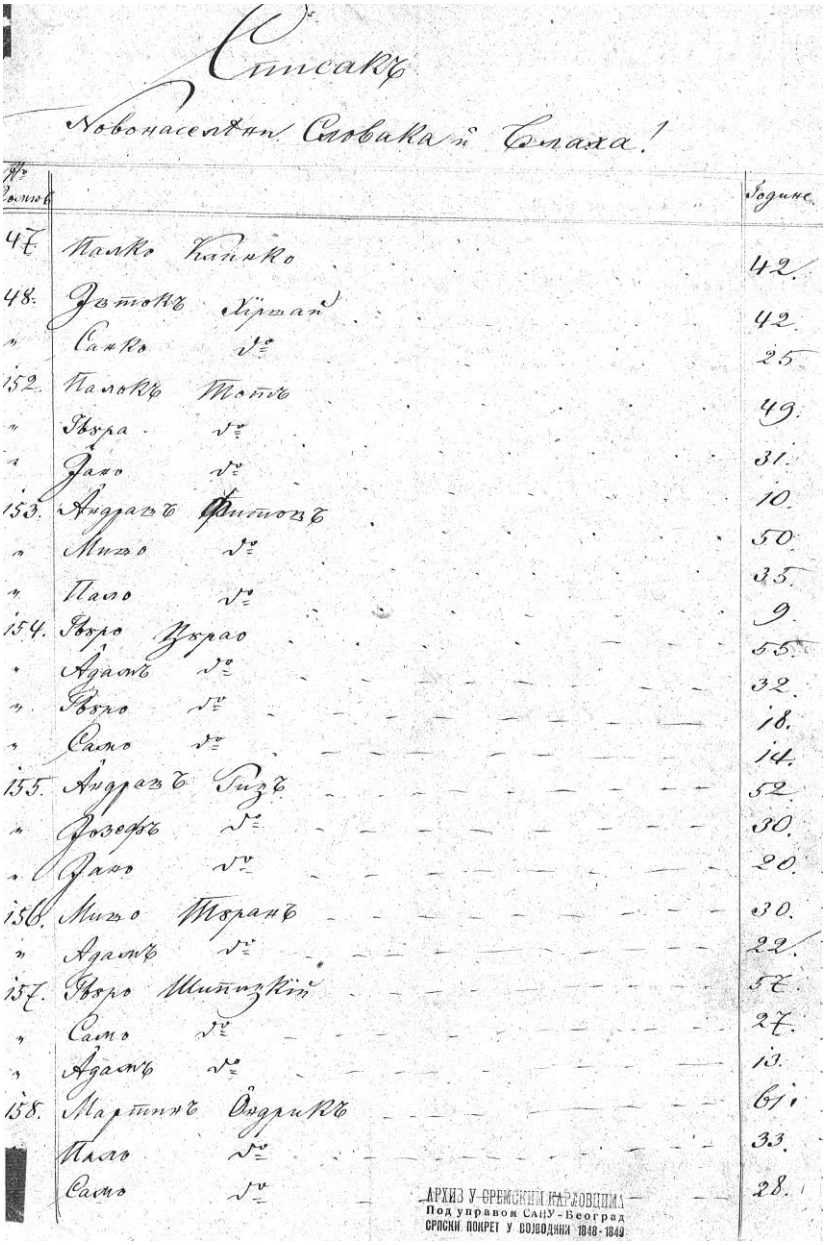

Списакъ

Новонасељени Сиваћа и Шпаха!

№			Године
47.	Палко	Палко	42.
48.	Дентић	Хршан	42.
"	Сайко	"	25.
152.	Палкић	Тотић	49.
"	Јакша	"	31.
"	Дако	"	10.
153.	Андрић	Тотић	50.
"	Мијо	"	35.
"	Пако	"	9.
154.	Јоко	Ђурао	55.
"	Адам	"	32.
"	Јоко	"	18.
"	Сако	"	14.
155.	Андрић	Гиз	52.
"	Јозеф	"	30.
"	Дако	"	20.
156.	Мијо	Торан	30.
"	Адам	"	22.
157.	Јоко	Шипић	52.
"	Сако	"	27.
"	Адам	"	13.
158.	Мартин	Ондрић	61.
	Пако	"	33.
	Сако	"	28.

АРХИВ У ОРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

№ домак.		№
158.	Мартинъ Андрѣевъ	17.
"	Іоаннъ "	9.
159.	Павелъ Шкеро	32.
"	Миха "	16.
160.	Митко Ценевалкинъ	27.
"	Андрѣевъ "	14.
161.	Ферендъ Хазовъ	41.
"	Миха "	15.
162.	Марбинъ Домановскій	55.
"	Іоаннъ "	26.
163.	Павелъ Дамянъ	51.
79.	Іоаннъ Балановъ	24.
86.	Іоаннъ Павловъ	32.
116.	Андрѣевъ Топчиевскій	21.
"	Іоаннъ "	8.
129.	Митко Ларко	35.
"	Андрѣевъ "	16.
136.	Сашо Биловскій	47.
"	Андрѣевъ "	27.
139.	Іорданъ Мавровъ	51.
"	Ивановъ "	21.
"	Марко "	17.
"	Мойсей "	11.
"	Димитръ Марковъ	47.
"	Ивановъ "	23.
"	" "	20.
"	Григорій "	17.
"	Ѳеодоръ Харалановъ	30.
"	Ивановъ "	20.
"	" "	11.

№ домак.	Дупница 22. Дек. 848.	№
"	Михаилъ Велезановъ	27.
"	Ивановъ "	25.

Како е предано отъ Председателя села Слав. Пододорова одданнѣ, сидуе сего точно Списку уселенаго предстдателя: Заке Василіе овде назначене повоселенцы дого ставленно въ нашемъ прису. У Болѣзни 19. Дупнѣ 1848. 46.

Гаврилъ Христофоровъ Старост

Табак 1.

Списакъ

Чланова за другу стогодишњу годишњицу Друштва Тополчанаца.

Број реда.		Број година.
1.	Николай Радовановићъ	24.
1ª	Урошъ ″	24.
″	Ђокица ″ у трећемъ Батаљону	18.
2.	Иванъ Симићъ /: Одмахъ Радисе :/	49.
3.	Георгій Томановићъ	20.
″	Новакъ ″	15.
4.	Антонијъ Вуковићъ	29.
5.	иста	—
6.	Аврамъ Радовановићъ	42.
″	Радивой ″	38.
″	Георгій ″ у другомъ Батаљону	20.
″	Георгій ″	17.
7.	Михаилъ Петковић Лазаревъ у Јакобу	46.
″	Георгій ″	20.
″	Светозаръ ″	15.
9.	Радованъ Радивојевићъ	30.
″	Саватъ ″	19.
″	Петаръ ″	15.
10.	иста	—
11.	Иванъ Раичъ	49.
″	Петаръ Пасаорацъ	21.
12.	Марко Ђокићъ	41.
″	Георгій ″ у другомъ Батаљону	23.
	Ђисса ″	19.
	Аркадій ″	12.
14.	Павле Јосифовић	53.
15.	Крста Михаиловић	34.
″	Ђурђе ″	43.
″	Живко ″	38.

Чис.		Число воїна
15.	Косма Михайловичъ	21.
"	Єлісей N= у другомъ батальйону	22.
"	Новаковъ N=	17.
"	Милошъ N= у другомъ батальйону	17.
"	Радивой N=	15.
16.	Іванъ Михайловичъ	12.
"	Петаръ N=	29.
"	Александръ N=	17.
17.	Атанасій Волковичъ	17.
"	Петаръ N=	18.
"	Ілія N=	15.
"	Михаилъ N=	13.
18.	Николай Раюшинчъ	37.
"	Константинъ N=	13.
19.	Іванъ Перковичъ	53.
"	Стефанъ N=	25.
20.	нема глава.	
21.	Рафаилъ Радичевичъ	60.
"	Іванъ N=	20.
22.	нема глава.	
23.	Стефанъ Чіконичъ	34.
"	Рафаилъ N=	19.
"	Михаилъ N=	22.
24.	Стоянъ Стаматовичъ	41.
"	Порфирій N=	25.
"	Димрій N=	16.
25.	Теодій N=	15.
26.	Ісаія Вуичъ	40.
"	Крста N= поїхалъ	18.
"	Теодій N=	15.
27.	Андреи Крстъ	26.
"	Савва N= у Митаницу Јеленку сложисъ	21.
"	Павелъ N= у другомъ батальйонъ	20.
"	Стефанъ N=	17.
"	Теодій N=	9.
28.	Илія Свтичъ	52.
"	Теодій N=	17.
"	Іванъ N=	43.
"	Маріанъ N= у резервномъ батальйонъ у Шабалій	27.
"	Стевчо N= у претезномъ батальйонъ	20.
		29

№		Година рођења
29.	Сафранъ Арсенїевичъ	45.
29.	Георгїй "	23.
"	Трифунъ " у другомъ Батаљонъ	28.
"	Живко "	12.
30.	Живоина Поповичъ (одмахъ радисе)	18.
31.	Живоинъ Стојковичъ	34.
"	Лемнтай "	30.
"	Михаилъ " у першомъ Батаљону у Чачку	28.
"	Љубомиръ "	13.
32.	Илїа Станоевичъ	49.
"	Георгїй "	15.
"	Петаръ "	13.
33.	пуста	—
34.	Павелъ Радосавичъ	60.
"	Гаврїилъ "	23.
35.	Марко Мутковичъ	53.
"	Исаакъ "	38.
"	Никифоръ "	27.
"	Лазарь " у першомъ Батаљону у Чачку	21.
"	Георгїй "	19.
"	Аркадїй " у другомъ Батаљону	17.
"	Петаръ "	19.
36.	Евеніе Јковичъ	43.
"	Порфирїй "	42.
"	Димитрїй "	36.
"	Михаилъ " у другомъ Батаљону	28.
"	Стојанъ "	18.
"	Андреи "	10.
37.	Василїй Муховаць	42.
38.	Живоинъ Галићанинъ	24.
"	Стевчи "	17.
39.	Михаилъ Стиловичъ	43.
"	Љубомиръ "	13
		26

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
Српски покрет у Војводини 1848-1849

40.	Петръ	Стоичевичъ	42
"	Стефанъ	№	35.
"	Урошъ	№	18.
41.	Стоянъ	Стипчъ	52.
42.	Живко	Драгоиловичъ	36.
43.	Иванъ	Колпаковъ	42
"	Василій	№ у другомъ Батальйону Шостій	24.
44.	Ольма	Урошичъ	42
"	Матвеи	№	28.
45.	Ейкентій	Шипина	59.
"	Живко	№	17.
"	Рафаилъ	№	15.
"	Лазарь	№	13.
46.	Петръ	Николичъ	40.
"	Иванъ	№	34.
"	Димитрій	№ у первомъ Батальйонъ	17.
47.	Словазъ	обитаваю[щ]ій на Шароку Сиво[м] [п]ољу	
48.	№	№ № № № №	
49.	Кузманъ	Мушковичъ	32.
"	Семенъ	№ у другомъ Батальйонъ	18.
"	Живко	№	16.
"	Никифоръ	№	15.
50.	Теодоръ	Стоянчукъ	25.
"	Младенъ	№	18.
51.	Сисеранъ	Мушковичъ	38.
"	Григорій	№	25.
52.	Иванъ	Сантовацъ	50.
"	Шагель	№	26.
"	Адамъ	№	19.
53.	Лазарь	Обарушитъ	20.
"	Радоя	№	15.
54.	Петръ	Стипчъ	40.
"	Данилъ	№	42.

27.

АРХІВ У СРЕМСКИХ КАРЛОВЦИМА
Под управом Сав.
СРЕМСКИ ОКРЕТ У ВОЈВОДИ

Табак 3 | 7 | I

Табак 2.

Број дома		Година
54.	Адам Стић	17.
"	Софрониј ѵ.	17.
"	Георгије ѵ.	15.
55.	Илија Јевтић	45.
"	Василије ѵ.	20.
56.	Димитрије Пушкиковић	46.
"	Неговка ѵ.	16.
57.	Живоин Миловановић	38.
"	Живота ѵ.	15.
58.	Јован Цветанчаковић	56.
"	Петар ѵ.	13.
59.	Илија Шпирић	38.
"	Михаило ѵ.	28.
"	Георгије ѵ. у првом батаљону	18.
"	Петар ѵ.	16.
60.	Павле Јовановић	32.
"	Љубомир ѵ.	16.
61.	Аћим Алексић	42.
"	Софрониј ѵ.	25.
"	Георгије ѵ.	16.
62.	Живоин Адамовић	17.
63.	Живко Обретић	17.
64.	Марко Живановић	53.
"	Никола ѵ.	30.
"	Георгије ѵ. Тошића	28.
"	Павле Јелисијев ѵ.	24.
65.	Јанко Спасојковић	58.
66.	Петронија Спасојковић	68.
"	Павле ѵ.	28.
"	Јелица ѵ.	12.
"	Радивој ѵ.	12.
"	Новак ѵ.	14.
67.	Јаким Мајсторић	52.
"	Јанко ѵ. у првом батаљону у Србији	20.
"	Радован ѵ.	16.
66.	Јелисије Мунгош	39.
68.	Горде Обуја	98.
"	Кумлан ѵ.	20.
		32.

АРХИВ У ВРЕМСКОЈ РАЗОВШИНА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКА ВОЈСКА У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

№ дома		Годик
105.	Илїй Мизић	38.
106.	пуста	—
107.	Стојилїй Зубовић	56.
"	Саїфрић №	29.
108.	Драгољуб Ерошїевић	20.
109.	Саддеј Мїлосављевић	36.
"	Алекса №	32.
110	Васїлїй Гагићић	60.
"	Миломир №	21.
111	Миломир Вуковић	26.
"	Јевтїй № Код друге батаљонске	22
"	Павел №	19.
112.	Арсенїй Кокић	41.
"	Васїлїй №	18
"	Павел №	15.
114.	Алексїй Остојић	68.
"	Јевтїй №	29.
"	Јелена № Код III. Батаљ. Дервеј	23.
115	Кузман Вукојевић	30.
"	Живко №	16.
116.	пуста	—
117	Живомир Арсенїјевић	38.
118.	пуста	—
119	№	—
120.	Власи новонаселјени, Који у пописној једнакој са новонаселјеницима Словазима служе.	—
121.	Јаков Филиповић	52.
	Јанко №	25.
	Ђурем №	16.
122	Словачка Кућа	—
123.	Сотирић Грбић	21.
124.	Живомир Драгомировић	35.
	Нешад №	30.
125	Исаић Райковић	38.
	Викторић №	19.
		26.

АРХИВ У СРЕМСКОЈ КАРЛОВЦИ
Под управом Окр. Суда

Кућа Број	Шабак 3	Године
126.	Матеја Шенерь Влаковолїкь	39.
"	Ніна Сына коегь ніе доспѣлъ	14.
127.	Іванъ Шекаровичь	49.
"	Ѳіміїсій №	17.
128.	Шакель Іванковичь	38.
"	Стефанъ №	34.
"	Димитрій № Кодъ I. Башталіона	29.
"	Міхаилъ №	25.
"	Лазарь	14.
129.	Шакель Іванковичь	35.
	Гаврїилъ №	28.
	Нїкїфоръ №	14.
130.	Живоинъ Радосавић	52
	Николаи №	46.
	Шакель №	19.
	Рафаилъ №	14.
131	Мїкеѣаи Лѧкичь Шумарь	38.
	Кнстанїинъ №	13.
132.	пуста	—
133.	Кисла владѧшић	42.
134.	пуста	—
135.	Ухилище ідсано	—
	Церковь №	39.
135.	волкашинъ вушић	26.
"	Еѳѵмїй № Кодъ Дерве	17.
"	Шакель №	—
136.	Совачка слѣдіе у ѣрилошенонъ Сапіку	
137.	Алекса Радовановић	42.
"	Ѳїлешъ №	39.
"	Стефанъ № Кодъ I. Башталіона	10. 11.
"	Радивои №	24.
138.	Ѳеоргій №	17.
"	Міхаилъ №	22.

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

№ дома		годы
	Куплано	
139.	Мазайлъ Спасенитъ	39
"	Спасеранъ №	22.
140.	Сафрунтій Куликанъ	38.
"	Спасеранъ №	23.
141.	Петръ Спиридовичъ	70.
"	Васильй №	39.
"	Милибой №	36.
"	Живко №	14.
142.	Марко Васковитъ	48.
"	Пачель №	19.
"	Спасеранъ №	18.
"	Иванъ №	17.
"	Миломиръ №	16.
143.	Алекса Марковитъ	38.
"	Генрій №	32
144.	Аксентій Лукитъ	36.
145.	Константинъ Лукитъ	45.
"	Гаврійлъ №	38.
146.	Савва Георгіево	38.
"	Петръ №	29.
147.	Неделъ Пизаріевъ	30.
148.	Тома Булетичъ	32.
149.	Франко Іванновичъ alias Гаймановъ	38.
"	Генрій № Гаймановъ	15.
"	Марко № №	12
150.	Павелсимичъ Шваличъ	28.
"	Петръ Шваличъ	20.
151	Димитрій Живановичъ alias Гаймановъ	31
152.	пуста	—
153.	пуста	—
154.	пуста	
155.	Стьвесторъ Ковачъ	31
"	Генрій №	21.
156.	пуста	—
157.	пуста	—
		27.

№№ дома		Године
158.	Словачка	—
159.	Ѵ=	—
160.	вдовица са децом за оружје недорасломљ	—
	владислављевић	13.
	Милисављевић	11
	Михаиловић	9.
161	Стефан вуколајровић новомсавског Хаџи	40.
162.	вдовица Милица Баинаџ Која нема мушки глава	—
163.	Рафаиљ Топаловић	18.
	Лазарь Ѵ=	16.
	Аксентій Ѵ=	14.
	воинъ Ѵ=	10.
		3
		308.
		33
		275.

Гаврій Поштара ваша
Марко

Протокол Ольховской сельской думы Житомирского уезда от 1848. 1 Июля.

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом [illegible]-Београд
СРПСКИ НАРОД У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

Ваучеръ

Протоіерей Іерей Земскій
лѣсной Яковъ имѣетъ Домовъ Земскій
одинъ тягловой Жилой, одна возо-
вая тягловой, и Коровъ Коней одинъ тягло
вой, и Какова Дома или Граничеръ
или Шкалникъ или Профессіонистъ
или Чадникъ лѣсной Дома Коей подъ Кіе-
сеи, и другова прихожанъ, или Едино Дка
или Сосѣдъ у Него (нѣтъ) одинъ Коня
дворъ Мужъ нѣтъ Въ Домовъ 1-го Мая 878.

Священникъ Василій Васильевъ
Церкви Христа Спасителя Гуся

Број Дома	№ Домаћ.	Имена и Презимена	№ Године	Пола Мушк.	Пола Женск.	Кућа Задруга	Кућа Стање	Примећање
1	1	Савва Радмановић	40	1	2	1.		тесларе
1	2	Павле Соколовић	37	1				
		Ранко "	30	1	-			- овај Србског батаљона
		Стеврак "	28	1	7.	25.		Јотара
		Аркадије "	4	1				
		Живота "	2	1				
1	3.	Љубомир Живановић	10	1	1.	1.		" тесларе
		Гаврил "	8	1				
1	4.	Гаврил Марковић	28	1	1	32		"
		Арсеније "	2	1				
1	5.	Стеван Сарка	35	1				
		Теодор "	25.	1				
		Петар "	7	1	1.	25.		"
		Јеремије "	5	1				
		Коста "	2	1				
1	6	Михаил Јованов	20	1	1.	32.		"
		Љубомир "	17	1				
1	7.	Живко Стевчић	28	1	2	23.		Јотара
		Стеврак "	1	1				
1	8.	Петар Соболић	30	1	5.	14		"
1	9.	Петар Јовановић	20	1	3	26.		
		Васиљије "	12	1				
1	10.	Гаврил Живић	35	1				
		Стеван "	33	1	-	-		у Јталији
		Јеврем "	30	1	-	-		у Србској батаљ.
		Радован "	18	1	4	29		
		Павел "	9	1				
		Петар "	6	1				
		Михаил "	5	1				
		Мариће "	3	1				
		Марко "	1	1				

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд

Літа 1848.

Число дворів	№ Домовий	Імена й Прозвища	Літа Обоєго полу	Каліка: Мужеск.	Каліка: Женск.	Подати	Примѣчанія
1	11	Никола Петровичь	28	1			
		Марко	20	1	4.	25	тотара
		Міхаилъ	18	1	-	-	у Сербскомъ Войскѣ
		Осодоръ	9	1			
1	12	Урія Осодосіевичь	57	1			
		Іоаннъ	6	1	1	21½	"
1	13.	Никола Радоніевичь	37	1			
		Коста	10	1	4.	31	"
1	14.	Артіѕа					
1	15.	Порѧнавоѕ	—	—	2	19	"
1	16	Алекса Іоанъ	30	1	3.	24	"
1	17.	Радованъ Іоанъ	38	1	3.	32	"
1	18.	Јаковъ Осодосіевъ	37	1			
		Ніка	6	1	2	16	"
		Андрей	3	1			
	19	Іоаннъ Іоанновичь	48	1			
		Іоанъ	19	1	3.	21.	"
		Міхаилъ	12	1			
		Георгій	4	1			
1	20	Петаръ Спиридоновичь	34	1			
		Јаковъ	8	1	3	23	"
		Радоніе	2	1			
1	21.	Пѣсма					
1	22	Коста Поповичь	34	1	3.		стаѧнинъ
		Корніліи	12	1			

Број дома	Бр. домова	Име и презиме	Број чланова	Жито: Мушке	Женске	Пшеница	Напомена
							Прилог 1
1	23.	Георгій Поповић	30	1			
		Петаръ Поповић	19	1			
1	24	Лукић	—	—	2	17	пшеница
1	25	Георгій Ђурић	32	1			
		Живко	6	1	1	17	"
		Лукић	3	1			
1	26	Аранђел Недовић	42	1			
		Никифор	21	1	3.	21	"
		Теодор	14	1			
		Јован	6	1			
1	27.	Јован Суботић	40	1			
		Милован	34	1			
		Пантелија	18	—	6	24. 2	" у Српској војсци
		Никола	10	1			
		Стојан	7	1			
		Миронић	3	1			
1	28.	Пантелија Краљевић	37	1			
		Курак	9	1	3.	26	"
		Стеван	4	1			
1	29	Лазар Георгијевић	36	1			
		Јован	28	1			
		Денисије	10	1	4.	28	"
		Евгеније	7	1			
1	30.	Лазар Стојановић	57	1			
		Јела	40	1			
		Пантелија	34	1	9.	32	"
		Јован	26	—	—	—	у Српској војсци
		Љубомир	20	—	—	—	у Француској
		Стојан	6	1			
		Мирчета	4	1			
		Михаило	3	1			

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ-Београд
СРПСКИ НОВАРИ У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

Номер Домовъ	№ Домовъ	Имена и Прозвища	Лѣта Возраста	Число Мужеск.	Число Женск.	Число Лошади	Лѣта 1848 Примѣчанія
1	31.	Петръ Павловъ	34	1			
		Пахомъ "	30	1	5.	24	пѣша
		Гаврій "	8	1			
1	32.	Петръ Живоилковъ	46	1			
		Глафира	20	1	6	17.	"
		Дѣвка	1	1			
1	33.	Досифъ Давидовичъ	28	1			
		Аѳросія	2	1	3	20	"
1	34.	Флоре Мих Сметъ	46.	1			
		Сусанна	13	1	—	16	"
		Федоръ	7	1			
1	35.	Міронъ Пантелеевъ	30	1	4	14	"
1	36.	Костя Христовичъ	36	1			
		Срета	26	1	2	25	"
		Богосавъ	18	1			
1	37.	Божа Рачанъ	30.	1			
		Трифонъ	28.	1			
		Андрія	26	1	3.	17	у Сербской войскѣ
		Іоаннъ	24.	1			
		Милутинъ	22	1	—	—	у Дакаріи
1	38.	Гаврій Іакимовъ	31	1			
		Живко	19	1	1	19	"
1	39.	Антоніе Миленковъ	37	1			
		Атанасій	14	1	4	23.	"
		Живко	12	1			
1	40	Пахомъ Пахомовъ	35	1	3	14	"
1	41	Адамъ Симеоновъ	57	1			
		Данко	44	1			

Број домова	№ домова		Год. рођ.	Жене	Деца: Мушк.	Деца: Женск.	Напомене
							Година 1848
		Поп Лаза	18	1			Пријавили
		Петар	16	1			
		Лазар	13	1	2	23	Ваша.
		Сотирије	11	1			
		Коста	7	1			
1	42.	Анђа Јанковић	45	1			
		Јован	43	+	—	—	у Српском војводи
		Михаило	22	1	8.	42	
		Живко	20	+	—	—	у Српском војводи
		Петар	12	1			
		Стефан	6	1			
1	43	Јосиф Лобрић	43	1	4.	28	
1	44.	Захарије Јанић	45	1			
		Јоаким	9	1	2	26	
1	45	Лазар Јовановић	46	1			
		Јован	38	+	—	—	у Српском војводи
		Јован	38	1			
		Аркадије	18	1			
		Георгије	17	1	6	43 1/2	у Италији
		Урош	17	1			
		Јурија	13	1			
		Јеремија	12	1			
		Теофан	7	1			
		Теодор	3	1			
		Светозар	2	1			
1	46.	Коста Младеновић	58	1			
		Петар	42	1			
		Јован	19	+	—	—	у Српском војводи
		Јанаћко	15	1			
		Манојло	11	1			
		Драгутин	7	1			
		Коста	6	1			
		Јанаћко	4	1			

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом С. А. У - Београд
СРПСКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

Число Дворов	№ Дворов	Имена и Прозвища	Лета Возраст	Тягл. Мужск.	Тягл. Женск.	Тягл. Всего	Лета 1848.
		Иванъ	3	1			Пражитие
		Исакъ	1	1	4	29	Всего
		Василій	1	1			
1	47.	Василій Сидоровъ	37	1			
		Иванъ	10	1	1	17	"
		Михѣевой	5	1			
		Новакъ	2	1			
1	48.	Иванъ Исаевъ	30	1			
		Стефанъ	7	1	3	27	"
1	49	Костя Ивановъ	32	1	3	17½	"
1	50.	Петръ Радочковъ	29	1			
		Лазарь	22	1			
		Ирія	6	1	4	18	"
		Стефанъ	4	1			
		Николай	4	1			
		Петръ	2	1			
		Георгій	3	1			
1	51.	Иванъ ~~Ф~~ Михѣевъ	12	1	2	25	"
1	52	Георгій Ковачевъ	56	1			
		Пантелія	15	1	4	34	"
		Василій	12	1			
		Михаилъ	6	1			
1	53.	Николай Аріевъ	30	1			
		Никифоръ	28	1	5	16	"
		Василій	10	1			
		Игнатій	5	1			

Број домова	№ Домаћинства	Имена и Презимена	Од године	Мушке	Женске	Година	Примећање
							Година 1848.
1	54.	Петар Јовковић	47	1			Примећање
		Пауле	42	1			
		Коста	20	1	3	15	Вдова
		Михаљ	10	1		—	у Српској војсци
		Мирисав	7	1			
		Никифор	2	1			
1	55.	Павле Јанић	28	1			
		Јелисије	27	1			
		Јанићије	16	1	7.	—	у Српској војсци
		Јеврем	12	1		38	
		Живојин	10	1			
		Владимир	3	1			
		Селимир	3.	1			
1	56.	Јанић Гаврилић	30	1			
		Гаврило	28	1	2	—	у Српској војсци
		Мијаил	12			17	"
		Атанасије	10.				
1	57.	Марко Радојевић	39	1			
		Срета	27		3	27	"
1	58.	Јаков Јанић	72	1			
		Јанићије	19		1	18	"
1	59	Стојан Стефанов	34	1			
		Младен	6	1	2	25	"
4	60	Стојан Стојанова	50	1			
		Коста	20		2	21.	
1	61.	Јанић Живковић	46	1			
		Ерошије	27.	1	2	18	у Српској војсци
		Јоргија	16	—	—	—	
		Леонтије	12	1			

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

Домъ №	№ Домова	Имена и Прозвища	Лѣта Возраста	Таблъ Мужск.	Женск.	Пашни	Лѣта 1878.
							Проптание
1	62	Лазарь Филиповъ	34	1			
		Никола	15	1	6.	45.	пашня
1	63.	Илья Радоевъ	45	1			
		Сасилій	37	1	8.	25	"
		Живко	4	1			
1	64.	Куръ Трковъ	60	1	3	22	"
1	65.	Михаль Уѣзаровъ	55	1			
		Георгій	28	1	2	17 1/2	"
1	66	Донъ Донъ	70	1			
		Ѳеофиръ	12	1			
		Ѳима	8	1	5.	48	"
		Животка	6	1			
		Михаль	3	1			
1	67.	Петровъ			1	2	пашня тюрлекъ.
1	68	Георгій Илиповъ	70	1			
		Дина	39	1	1.	1.	Маістеръ Кирп
		Донъ	37	1			
1	69	Донъ Сотиріевъ	26	1			
		Сотиръ	4	1	3.	26	"
1	70	Петаръ Богдановъ	58	1			
		Пасій	33	1	2	16	"
1	71.	Донъ Трковъ	50	1			
		Сисефъ	13	1	4.	15.	
		Аѳанасій	7	1			
		Сотиріи	4	1			
		Петаръ	2	1			

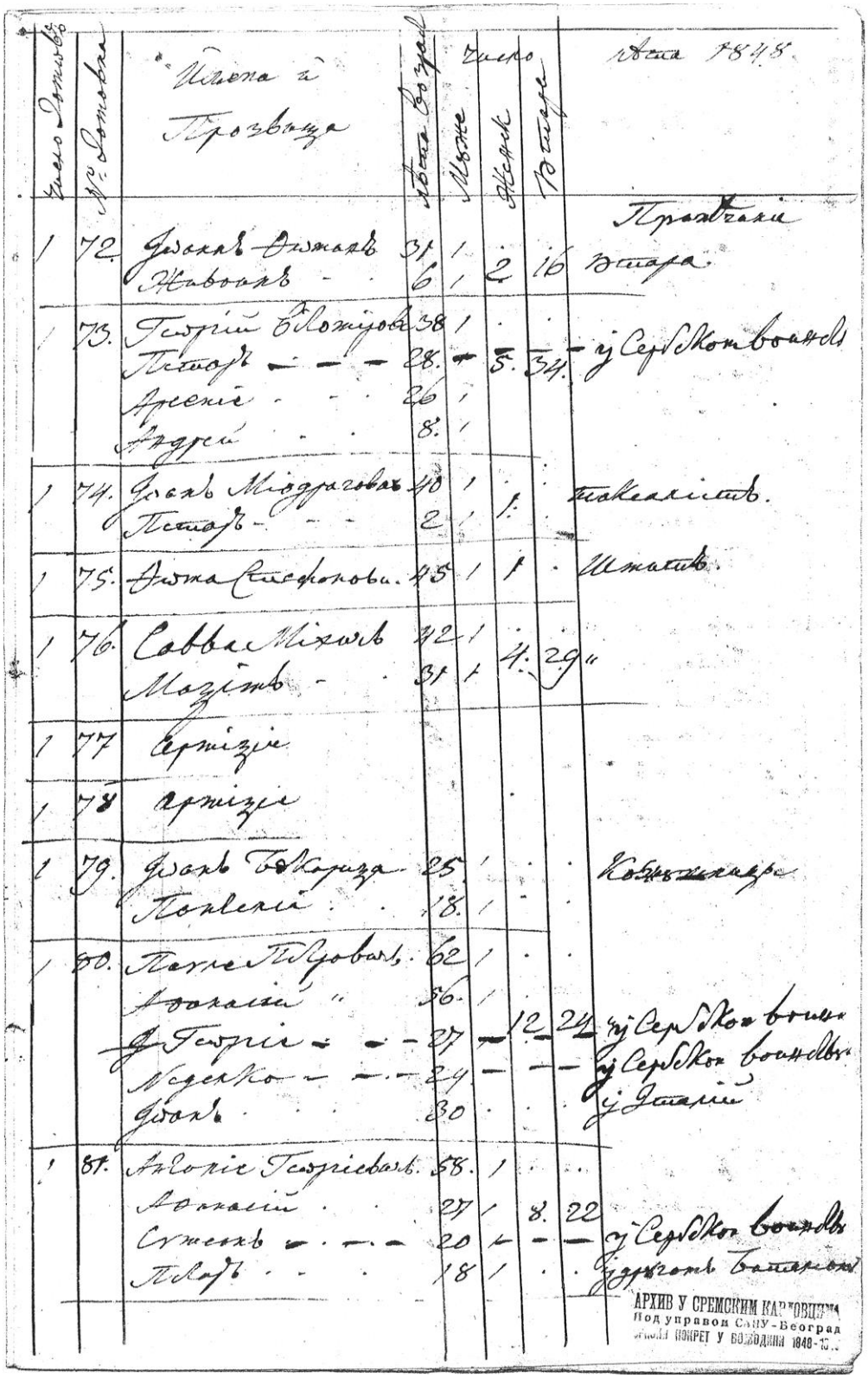

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
ЗБИРКА ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1848-1...

Число домовъ.	№ домовъ	Имена и Прозвища	Лѣта Возрастъ	Число Мужск.	Женск.	Волость	Правленіе 1848.
1	82.	Никола Ерделянъ	45	1	4	8	Влаша.
1	83.	Софрій Сандіновъ	37	1			
		Трифа	6		2	13	"
		Настя	3	1			
		Марко	1				
1	84.	Петръ Михаль	36	1			
		Аргиръ	52	1	5.	27.	"
		Стефанъ	18				у Сербско воинство
		Адамъ	14.				
1	85.	Василій Спиридоновъ	15	1			
		Мадалена	12			23.	"
1	86.	Лазарь Іоанновъ	62	1			
		Кошка	30		1		
		Марко	26	1	6.	20	" у отрядъ Тот
		Радосавъ	21	1			обще Кнуз Ал
		Михаль	4	1			Болестанъ.
		Живко	1	1			
1	87.	Іоаннъ Петковъ	61	1			
		Іосифъ	27	1	3.	9.	
1	88.	Анджа Миколинъ	23	1			
		Данаилъ	15	1	5.	20	"
1	89.	Кошка Маркованъ	18	1			
		Петръ	17.	1	2	23	"
1	90.	Стефанъ Михаиловъ	31	1			
		Иванъ	15	1	2	20	"

Број Дома	Број Породице	Име и Презиме.	Број Године	Пол: Мушки	Пол: Женски	Старост	Примећање
							Попис 1848.
1	91.	Никола Миловановић	30	1		25.	поп
		Ђина	19	1			у Јанаћи
		Пантелија	14	1			
1	92	Георгије Божковић	46	1		43	"
		Мирисав	20	1	6.		у Јанаћи
1	93.	Павле Богдановић	30	1		28	поп
		Стефан	5				
		Живота	3		2.		
		Љубица	1				
1	94.	Илија Божковић	62	1		35	"
		Георгије	30	1			
		Арсић	27	+	—	—	у Српској војсци
		Младен	24	1	6		
		Михаило	19	+	—	—	у Српској војсци
		Павле	8	1			
1	95	Живота Добрић	15	1		27.	"
		Георгије	12	1	2		
1	96	Јанићевић Илија					
1	97.	Михаило Радановић	11	1		17	"
1	98	Глигорије Јовановић	16	1	1	19	поп
1	99.	Коста Јанковић	50	1		52.	
		Васиљ	25	+	—	—	у Српској војсци
		Гаврило	23	1	5.		
		Живота	20	+	—	—	удовац Баћић
		Јаков	13	1			у Српској војсци
		Сашић	8	1			
1	100	Васиљ Свиларић	42	1		28.	
		Јаков	28	1	8.		
		Мирић	4	1			
		Живојин	2	1			
1	100	Јаков Мојсић	32	1	3.	17	
		Гаврило	19	1			

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ

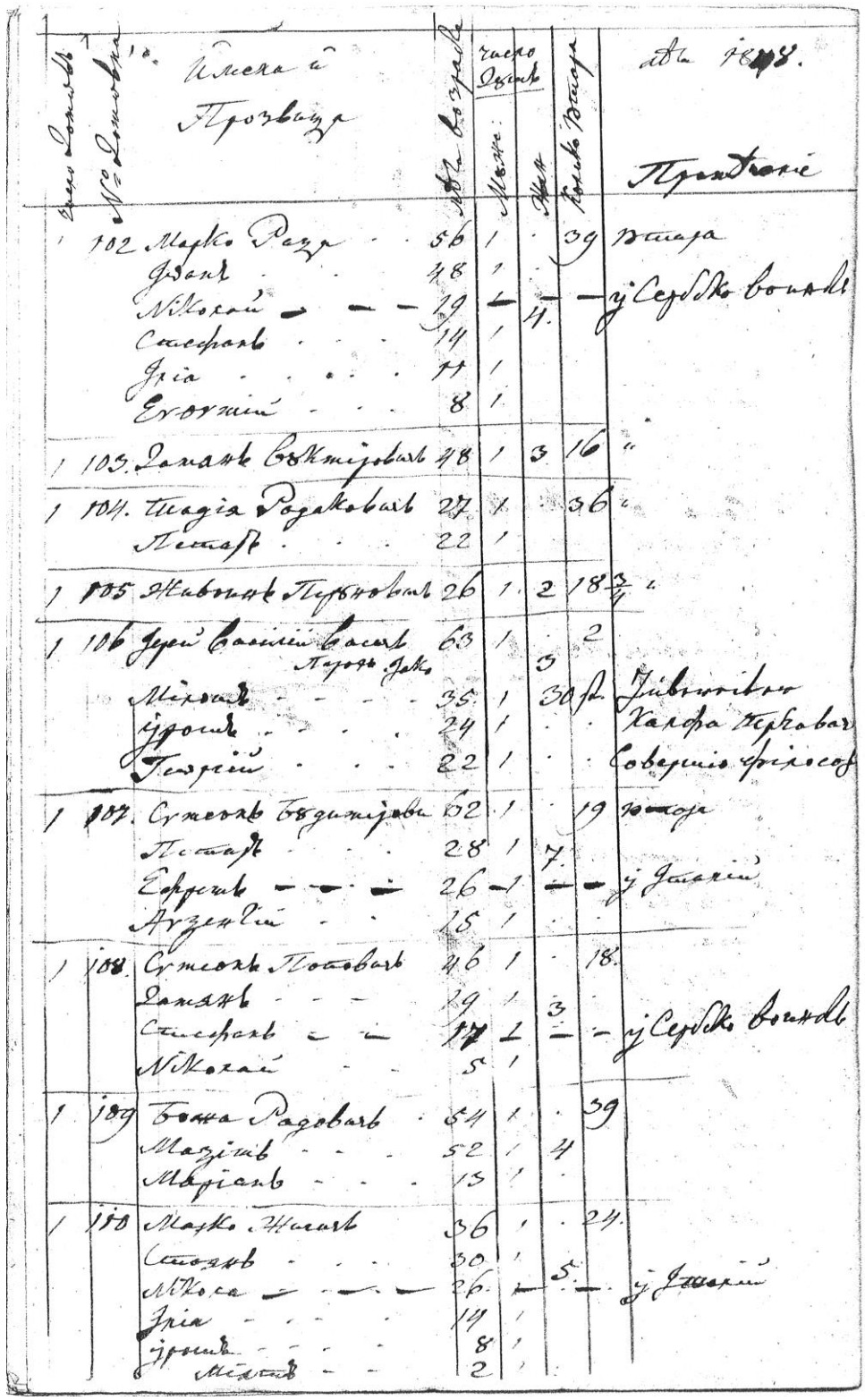

Број домаћ.	№ домаћ.	Имена и Прозвища	Год. рођења	Број Домаћ. Мушк.	Број Домаћ. Жена	Број Домаћ. Кућа	Примећење
							1848.
1	102	Марко Радуловић	56	1		39	Кућа
		Јован	28	1			
		Николај	19	1	4		у Српској Војводи
		Саватије	14	1			
		Јелена	11	1			
		Еврозин	8	1			
1	103	Јован Стојковић	48	1	3	16	"
1	104	Тодија Радаковић	27	1		36	"
		Петар	22	1			
1	105	Живко Петровић	26	1	2	18 3/4	"
1	106	Јеврем Васић	63	1		2	
		Пауна Јелић			3		
		Мирослав	35	1	3		Живописац
		Јероним	24	1			Калфа Петровић
		Теодосије	22	1			Совершио философ
1	107	Стојко Стојковић	62	1		19	Кућа
		Петар	28	1	7		
		Ефрем	26	1			у Јанини
		Аргенти	15	1			
1	108	Стојко Поповић	46	1		18	
		Јанаћ	29	1	3		
		Стефан	17	1			у Српској Војводи
		Никола	5	1			
1	109	Божа Радовић	64	1		39	
		Мазија	52	1	4		
		Марија	13	1			
1	110	Марко Живић	36	1		24	
		Стојан	30	1			
		Никола	26	1	5		у Јанини
		Јелена	14	1			
		Јероним	8	1			
		Мелпомена	2	1			

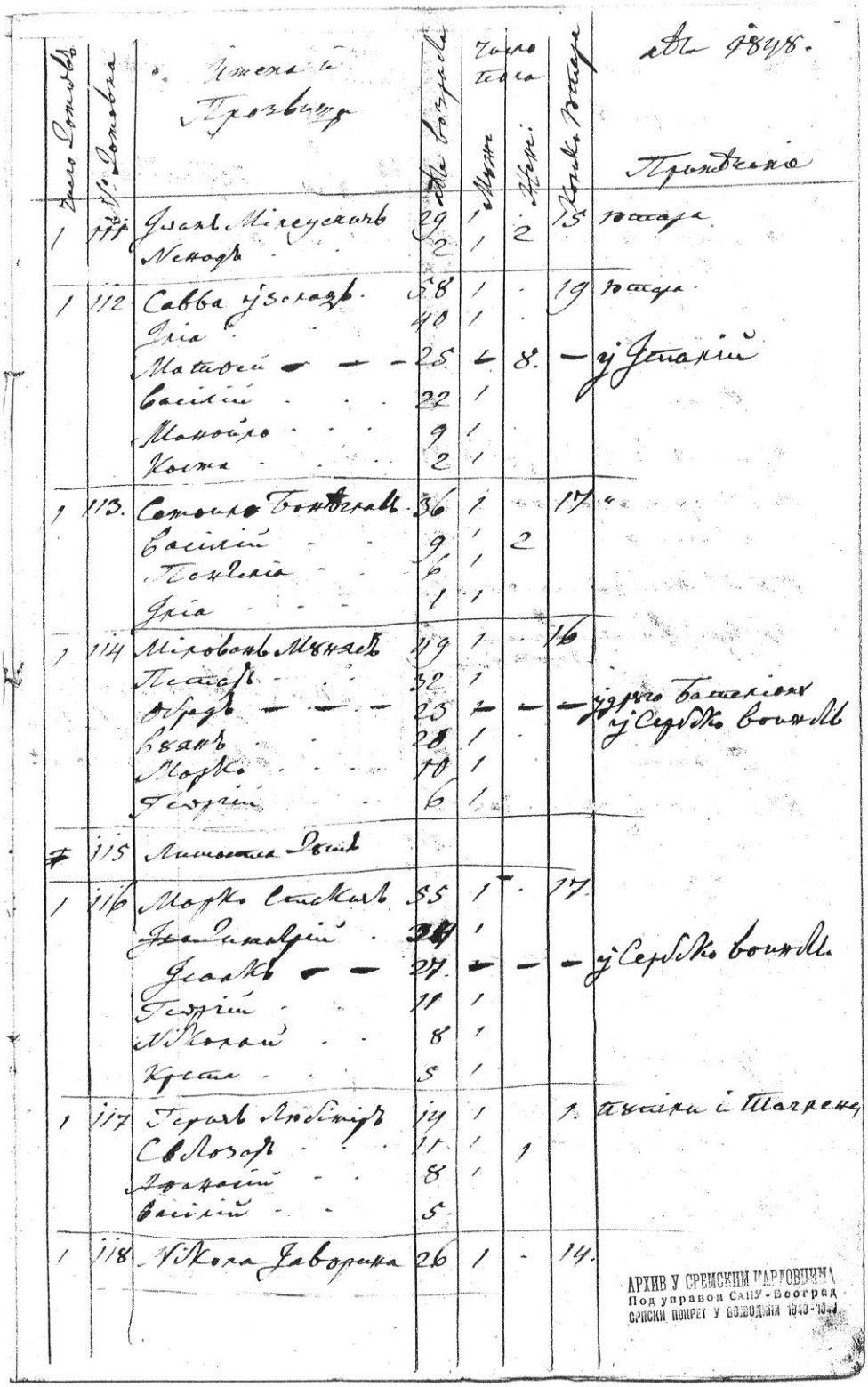

Број домаћинства | Број куће | Презиме и име | Година рођења | Телесна мана: Муке | Телесна мана: Кћери | Занимање | Примедбе

За 1848.

Број домаћинства	Број куће	Презиме и име	Година рођења	Телесна мана: Муке	Телесна мана: Кћери	Занимање	Примедбе
1	111	Јован Мићеускић	29	1	2	15	посада
		Исидор	2	1			
1	112	Савва Јовановић	58	1		19	посада
		Ђка	40	1			
		Матеја	25	1	8		у Јегарији
		Василије	22	1			
		Манојло	9	1			
		Коста	2	1			
1	113	Стојко Богдановић	36	1		17	
		Василије	9	1	2		
		Пелагија	6	1			
		Ђка	1	1			
1	114	Мировић Михаил	29	1		16	
		Пелагија	32	1			
		Обрад	23	1			у другој батерији у Српској војсци
		Јован	20	1			
		Марко	10	1			
		Георгије	6	1			
1	115	Антонија Јовић					
1	116	Марко Стојков	55	1		17	
		Димитрије	24	1			
		Јован	27	1			у Српској војсци
		Георгије	11	1			
		Никола	8	1			
		Христа	5	1			
1	117	Герак Љубомир	19	1		1	пушка и шајкача
		Стојадин	11	1	1		
		Арсеније	8	1			
		Василије	5				
1	118	Никола Јаворина	26	1		14	

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

прим. 18-ог Јулија у Карловцу 848.

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

Списак

чланова представа Општине Петроварадинске.

№ 1. Нестор Прокопијевић 63 године старе. Г. судија
Лука " " " 26. (у II. бат. воји.)
Максим " " " 41.
Серафим " " " 30. (у 2. бат. воји.)
Лаваш " " " 39.
Матеја " " " 37.
Гаврило " " " 33.
Арсеније " " " 28. (у 1. бат. у Италији)
Павле " " " 18.

№ 2. Максим Вукасовић 59 год.
Павле " " " 55. Члан суда.
Гаврило " " " 28.
Серафим " " " 31.
Живан " " " 28 (у 2. бат. воји.)
Аксентије " " " 28.
Драгомир " " " 18. (у 2. батаљон.)
Лазар " " " 25. у 2. бат.)

№ 3. Димитрије Сплаталовић 57 год.
Јеремија " " "

№ 4. Серафим Балић 20. год.

№ 5. Павле Живановић 62 "
Јаниа " " " 33. "
Аксентије " " " 21. "

№ 6. Јован Љубибратовић 47 год.
Максим " " " 18. у 1. бат. у Италији.
Драгомир " " " 16. "
Петар " " " 27. "
Савва " " " 26 "
Еуген " " " 24 (у 2 бат. воји.)

№ 8 Кузман Ђорђевић 43 год.
Павле " " " 18. "

30.

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ ПОКРЕТ У ВОЈВОДИНИ 1848-1849

№ 9. Теодоръ Радивовичъ 36 год.
Григорій " " " 27. "

№ 10. Іованъ Іовановичъ 46 год.

№ 11. Матеей Урошевичъ 48 "
Димитрій " " " 23. у 3. бат.
Софроній " " " 31.
Стефанъ " " " 26.

№ 14. Лесташе Пешуровичъ 49. год.
Радивой " " " 16. "

№ 15. Теодоръ Радаковичъ 39. "
Цветко " " " 24 (у 1. бат. у Гагани)
Димитрій " " " 33.

№ 16 Георгій Стаменчичъ 50. год.
Радоица " " " 16. "

№ 17. Георгій Лукичъ — 36. год.

№ 18. Іованъ Миличевичъ 41. "
Григорије " " " 39. "

№ 19. Лесташе Гаврилловичъ 61. год. Член одбора.
Радованъ " " " 31. "
Милошъ " " " 23. "

№ 20. Аџко Стаменковичъ 37. год.
Стаменко " " 31. "

№ 21. Іованъ Грашчичъ — 40. год.

№ 22. Павле Тошковичъ — 24 "
Радовичъ " " 16.

№ 23. Ефремъ Кошковичъ 102. год.
Миркола " " " 36. "

№ 24. Илія Илићъ — — 40 "

№ 25. Іованъ Вучетићевичъ 48. "
Новакъ " " 16. "

№ 26. Божа Вошковичъ — 42. год.

№ 27. Ђорђе Вукадиновичъ 54. "
Аврамъ " " " 36.
Урошъ " " " 17. у 3. бат.

№ 28. Іованъ Пешуровичъ 41. год.
Милошъ " " " 20. "

34

№ 29. Живко Радосављевић 44. год.
Сава " " " 19. " у 1. бан. у Јанини
Стефан " " " " 62. "
Георгије " " " " 26 "
Марко " " " " 23. "
Софроније " " " " 39. "
Стеван " " " " 36. "
Јован " " " " 31.
№ 30. Урош Коровачански 34. год.
№ 31. Јован Живановић — 47. " члан одбора.
Стефан " " " 44. "
Рафаило " " " 37. "
Марко " " " 33. "
№ 32. Живко Букилевац 31. год.
№ 33. Ђорђе Петровић — 50. "
Живко " " " " 16. "
№ 34. Ђуделко Младеновић 46. "
Стефан " " " 22. " у 1. бан. у Јанини
Георгије " " " 19. "
Радован " " " 36. "
№ 35 Вујко Ладић — 39. год.
№ 36. Јанићије Пантић — 41 год.
Григорије " " " — 18. "
Стефан " " " — 26. " у 2. бан.
№ 37. Алекса Радосављевић 38 год. Швабић Предед.
Божидар " " " " 15 " датета у одбора.
№ 38. Порфирије Јанић — 31 год.
Вујко " " " — 22. "
Стојанић " " " 37 "
Арсо " " " 25 " у 2. бан.
№ 39. Илија Пантић — 53 год.
Милентије " " " 33 "
Живко " " " 28. " у 1. бан. у Јанини
Јован " " " 53. " члан одбора.

33.

У Петровчићу, 17го Јула, 848.

Милутин Петровић

Будим 18. Јул 848.

Г Кузмић

Бр 15.

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом С.А.У-Београд
Српски покрет у Војводини 1848-1849

	Ђ.		
	Ђ.	40.	1.
	Игорја	39.	
	Гавриловић.		
	1. Радован	30.	1.
	2 Милош	22.	
XX.	Сашковић.		
	1. Аџко	37.	1.
	2 Сашенко	30.	
XXI.	Кадијевић		
	1 Георгије	53.	1.
	2 Авраам	35.	
XV.	Петровић.		
	1. Јован	41.	1.
	2 Милош	20.	
XVIII.	Радоњавић.		
	1. Живан	44.	3.
	2 Георгије	29.	
	ко	24.	
	ионије	39.	
	Вукосав	36.	
	Јован	31.	
X.	Живановић.		
	1 Јован	47.	2.
	2 Сафран	45.	
	3. Рафаил	37.	
	4. Марко	33.	
	Младеновић.		
	1. Недељко	47.	1.
	2. Радован	36.	
	3. Георгије	19.	
XIX.	Пашић		
	1. Данаил	44.	1.
	2. Григорије	18.	
XX.	Ђакић.		
	1. Порфирије	50.	1.
	2 Вучић	22.	
	3 Вукосав	26.	
XXII.	Пашић		
	1. Исаак	55.	1.
	2 Јован	52.	
	3 Живан	28.	

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ НОВЧИЋ У ОБОДИМА 1838-1848

Примѣћаніе.

У свима су пуноћи Муниципата Единице.

У Пештовцима 15. Јулија 848.

Милошевић Пештовић
Нотар. Муниципат.

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Под управом САНУ - Београд
СРПСКИ НОВЧИЋ У ОБОДИМА 1838-1848

Бачка, Кова[illegible] у сло.

За войну глава ни а.

№	Имена.	Године старости.	Колико пуш. редов. војског звања имају.
I.	**Прокопијевић**		
	1. Петаров.	52.	3.
	2. Максим.	41.	
	3. Новак.	38.	
	4. Матвеј.	36.	
	5. Радивој.	32.	
	6. Павел.	18.	
II.	**Суркасовић.**		
	1. Павел.	55.	2.
	2. Сафрат	32.	
	3. Живан.	28.	
	4. Аксентије	26.	
	5. Драгојло	18.	
V.	**Табић.**		
	1. Радован.	46.	1.
	2. Сафрат	20.	
	Павел Живановић.		
	1. Захаријан.	33.	1.
	2. Аксентије.	22.	
	Љубинковић.		
	1. Јован.	46.	1.
	2. Петар.	28.	
	3. Савва	26.	
	Рашковић.		
	1. Теодор.	36.	1.
	2 Григорије.	27.	
	Предић.		
	1. Матвеј.	48.	1.
	2. Софроније.	32.	
	3. Сафрат.	27.	
	Радаковић.		
	1. Теодор.	39.	1.
	2. Димитрије.	32.	

Бр. 129

Од Одбског Пододбора Прочанског

Списак

Сверху доле исписивати Мушки способни за оружје од 17 до 70 г. и 2. Младе повадити људи.

Број	Имена	Од 21 до 60 г.	Од 17 до 21 и од 60 до 70 г.	Свима	Број	Имена	Од 21 до 60 г.	Од 17 до 21 и од 60 до 70 г.	Свима
									24
1.	Јован Николић	1	.	1	48.	Гаја Живојиновић	.	1	1
2.	Ђорђе Ђуделанин	1	.	1	52.	Сима Милићевић	.	1	1
3.	Сима Косовић	1	.	1	54.	Јован Крстевић	1	.	1
6.	Стеван Милојевић	1	.	1	55.	Ђорђе Младеновић	.	1	1
9.	Димитрије Буковић	.	1	1	58.	Стеван Максимовић	.	1	1
9.	Аркадије ??	.	1	1	59.	Маја Атимовић	1	.	1
11.	Коста Косовић	1	.	1	61.	Стеван Пешић	1	.	1
13.	Павле Ковина	1	.	1	62.	Стеван Радић	1	.	1
14.	Илија Иванович	1	.	1	63.	Павле Живанов	.	1	1
15.	Алекса Кадиновић	.	1	1	??.	Ордер Живанов	.	1	1
19.	Живко Лазић	.	1	1	66.	Коста Сочић	.	1	1
21.	Живко Гуљанин	.	1	1	67.	Анасије Ђорђа	.	1	1
27.	Саватије Будаковић	1	.	1	68.	Јован Познанић	1	.	1
31.	Панчелија Милић	1	.	1	71.	Лука Богосављевић	1	.	1
33.	Савван Косанић	.	1	1	72.	Милован Стевановић	1	.	1
35.	Михаило Бакановић	1	.	1	73.	Марко Девџић	1	.	1
36.	Лазаре Живанов	1	.	1	77.	Саса Косовић	.	1	1
38.	Настас Суводанац	1	.	1	80.	Ђорђе Јаковљевић	1	.	1
40.	Јован Пекић	1	.	1	81.	Рако Марковић	1	.	1
41.	Јован Јосиповић	1	.	1	87.	Марко Миларовић	1	.	1
42.	Ђорђе Обрадовић	1	.	1	89.	Савван Сашић	1	.	1
44.	Никола ??	.	1	1	91.	Милоје Јованновић	1	.	1
46.	Мојсило Рошко	.	1	1	94.	Јанка Миловојевић	1	.	1
47.	Димитрије Атимовић	1	.	1	95.	Гаја Јаковић	1	.	1
	Сума —			24		Свега —			48

Из Заседавих Одбског Пододбора Прочанског 18. Јулија 1848. дестилано.

Ти Одбора Секретар
Павле Николић

Ти Одбора Председатељ
Живојин [illegible]

Довант Пенѣз изъ
Трогира, пруге 13. п. к.

№ 23.

АРХИВ У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА
Међународни Црвени Крст
Српски комитет у Београду 1866-1943

10. ПРИЛОГ 2:

Непотписани текст о Павлу Стаматовићу објављен је у часопису "Даница" број 1, од 05. јануара 1864. године, на страни 607.

ПАВЛЕ СТАМАТОВИЋ

Р.11.апр.1805 +14.септ.1864

И опет један гроб, и опет нов губитак! Гроб за гробом отвара се, у сваки сахрањујемо по једну подпору наше нејаке литературе и просвете, погребавамо мање више богат капитал народни од науке и воље за деловање. И наш прота Стаматовић оде! Већ од толико година боловао је, сиромах, и очекивали смо сваки час глас, да је и он преминуо, па опет жао нам је, што и на њега дође ред, који неће никога минути, и туга нам је тим већа, што нас и тај губитак мораде баш ове године задесити, која нас је одмах у почетку своме у црно завила. Наш покојник родио се у сремској Посавини, у Јакову, свршио је гимназију, философију и богословију и 1832 године постао је ђаконом у Пешти. Одатле је отишао за пароха у Јегру, и касније у Сегедин, после у Голубинце; после је био прота у Карловцима и у Новом Саду. Свуда, где ге год био показао се као највернијих син народа српскога и као прави поборник православља. Али најсјајније доба његово било је у Сегедину, где ће га за цело највећма ожалити; јер тамо је он знао утврдити дух српства и православија, те данас на граници српства бујно куца српско срце и славно поје православна црква усред туђег света. Особито је у Сегедину знао у више младежи побуђивати дух родољубља, и док је он био тамо, било је пуно у лицеју српских ученика, како ни у једном другом заводу (преко 150). Младеж га је особито уважавала и љубила, а он је с њом и волео проводити време. У обште, у Сегедину му је главна радња била и у књижевном обзиру. Кад је народ наш стао на ноге јуначке 1848, прота Стаматовић међу првима је био, која су уз покрет пристали. На славенском сабору у Прагу он је насред Златног Прага одслужио свету службу божију на језику славеских апостола, по славенском обреду, а Чеси после дугих 400 година чуше и опет у свом старославном граду славу божју на славенском језику. Питајте Чеха, који је тада у Пргу био,и он ће вам са сузама усхићења причати о светом оном тренутку, кад се славенска реч орила у славу божију по Златном Прагу, до Грачина, до крвавог Жишкиног брда, до плавог словенског неба; кад се славенско "Господе помилуј!" ломило о стране тужног Белог Брда, наговештаљвајући тамошњим чешким гробовима, да је пукао двесталетњи оков робства чешкога; - са светим страхопоштовањем сећаће се он оне дуге читуље славенских поборника и мученика, коју је тои приликом чуо, пак ће вас

запитати са највећим учешћем: шта ради прота Стаматовић, који је све то тако дивно извршио?...

Прави Срб-славенин био је покојни прота Стаматовић. Све, што је чинио, чинио је у правцу србства и словенства.

Његова књижевна дела ова су: 1 Од 1830-1841. издао је 12 чести "Србске Пчеле"; 2. Године 1831. и 1832. уредио је 5 чести "Србскога Летописа"; 3. Године 1834. издао је "Младога Србина у свемирном царству"; 4. напослетку, 1841. издао је први део превода "Сматрање дела божијих". Био је особито јак у дијалектици; што му је у позитивном знању оскудевало, то му је надокнађивало велико оштроумље, тако да се често морамо дивити правој дивинацији у некојим стварима. У својој славенској ревности доводио је многе туђе речи од славенска корена и често показивао у томе највеће оштроумље; али је он знао врло добро, шта се од тога оснива на научном темељу, шта ли је само титрање са речима, кад би се овог последњега у прилици тицало, увек би рекао: Сад да се мало нашалимо! – Стаматовић је свој позив извршио, а заслуга му је тимвећа, што је поњао, докле је било времена за његов рад; а кад је то време прошло, он је умукнуо, нити је кварио каквим дисонанцијом акорд млађих писаца. Заиста редка ствар, особито у нас. Покој пепелу његовом![263]

[263] Даница, 1/05. јануар 1864, 607

Текст о Павлу Стаматовићу аутора Емила Чарке објављен је у часопису "Даница" број 1, од 10. јануара 1869. године, на странама 27-30.

ПАВАО СТАМАТОВИЋ

Певци могу славити јунаке,

Потомство им дизат' споменике;

Ал' за тебе неима певаца,

Ни довољно признаних срдаца

СМС

Четрири је године, како покопасмо проту Павла Стаматовића.

Наши листови, књижевни и политични, с неколико врста пропратише га у вечност, ма да он беше важан чинилац у књижевности и политици.

Но у нас нису млого мукает књижевним ветеранима, старијим политичним борцима Чешки "Народ" и хрватски "Домобран" морадоше му некрологе донети, јер он својим деловањем нестече име само у вога, но у целог словенског народа; мало је словенски научених, а да незнадоше за књижевно и родољубиво деловање проте Стаматовића. Колико год Руса, Чеха, Пољака и др. долазише у Нови Сад, нико непропусти обићи ту вредну старину.

Но по листинама наши крестоматија, повестници наше књижевности, нашег политичког покрета, заман ћеш га тражити; он небијаше чедо Мелпомене те и није му места у нашим изарендираним пантеонима.

Но ја ћу овде рећи неколико из његовог живота и деловања, у успомену његови борба и напора, док праведна повестница трудним работницима неизда сваком своје. –

Прота Стаматовић родио се 1805. г. у Јакову у сремској крајини, од сиромашки родитељи; почео је учити већ у одрастлије доба у Карловци де га је митрополит Стратимировић архимандрит Мушицки подпомогао, затим у Сегедину и Пешти; у последњем месту посветио се и свештеничком чину, потом је био свештеник у Јегру, Купинову, Сегедину и Голубинци, а протом у Карловци и Новом Саду. Посвуда га прогањаше са његовог слободоумља и србовања, зато непоста ни натражњак ни одметник свога народа.

Стаматовић неможе се бројити у обичне писце, политичне борце, и свештенике, јер човек који је стварао и давао правце, и то не у бурном, већ

обичном добу, заслужује, да се у вишу сферу успне – над једноставним чињеницама.

На књижевном пољу деловао је од ране младости до последњи дана свога мучнога живота; беше га и душевна и телесна снага оставила, али добра воља делању није; капљом закочен у телу, поремећен у разуму, бележио је критиковао је дописивао је с првим словиистима. Беше то трудна челица, какви је мало у нашем уљанику.

Био је уредником "Српског летописа", и за три месеца уредио је четири свеске истога, докле данаске одбор и одељење књижевно за читаву годину неможе једне једите свеске.

Уређивао је забавник "Српску пчелу" дванајст година, којом је будио и подржавао српску свест, уводио словенску повестницу и књижевност код Срба, познавао из и чинио познатим.

Написао је "Младога Србина у свемирном царству", којим теде познати српски свет са важнијим стварима у свету. – Још је издао прву свеску "Сматрања дела божији."

Ово му је од главнији књижевни производа. Ван тога писао је у млоге српске, чешке и руске часописе, водио је знатне расправе с др. Стејићем, Павловићем, уредником "Народног листа" и Шагуном, сибињском владиком, ради српско румуњске јерархије и србо румуњског подељења, на српском и немачком језику.

По смрти, у рукопису, остало је вредни података за словенску повестницу и књижевност, и мисли о преустројству православне цркве, којим Бахов устав по савету српског архијереја недаде угледати бела света.

Као књижевник старије школе заузима у српској књижевности, гледајући на развијање свести и буђења родољубја, одма место иза Доситеја и Видаковића; а ван тога припада му у част, да је један од први био, који је почео и у Срба развијати мисао за свесловенском узајамношћу, како у књижевном, тако и политичком погледу; који је почео упознавати словенска племена и књижевност са својим народом и обратно српски народ с осталим словенством, и то у доба, кад је опште мртвило словенством, посебице српством владало.

Политичко деловање проте Стаматовића млого је важније; он беше први у Срба који јавно диже глас супрот угњетавању српске народности и православља у Угарској; он је опонирао не само пером, већ и словом и делом, и што је најважније, своме опонирању умео је важност дати, тако да су га и сами противници уважавали. За спомоћни елемент изабрао си је учећу се омалдину, у којој је будио родољубје, понос и мисао на узајамност

свесловенску, коју је не само подучавао, но и од оно мало сиротиње и материјално подпомагао, а није ју, као што данас неки чине, развртавао и из те развратности за се пробитачности купио, а њима и идеји, којој служе – како удес људцки определи.

Стаматовић својим књижевним и родољубивим деловањем не само да је деловао на саму омладину, но кроз њу и на велики број народа; он је први, који у угарски Срба побуди свест за бољим прослављењем Св. Саве, и овог уздигнућем за покровитеља народни учиона, што имаде велике користи по материјални напредак наши просветни заводи. Он створи први српску читаоницу, он отвори први словенску беседу. Свему овом у старије доба небеше лако прокрчити пута.

Стаматовићев цео живот беше трудан и буран, право рећи, једноставна борба, али ипак у том животу доба 1848-1849 1850-најсветлије је најјасније.

Први од свештеника диже он украј слова и крст часни за слободу вере и народности и узајамност Свесловенске. Цео рад немогу му описати, јер принадлежи праведној повестници, но само ћу главније споменути.

Био је главнији члан новосадске депутације, коју посла Нови Сад Кошуту Претиславу (Пожун), ради жеља српског народа; био је главнији фактор мајске скупштине, члан управљајућег народног одбора; био је српски заступник на иншталовају Јелачића бана, и много је допринео, да се у том одсудном добу незавадише ова два сродна си брата, како је жељела бечка камарила; био је српски заступник на прашком свесловенском сабору, где је својим говором и чином толику узрујаност учинио, да је Виндишгерц мораде топовима угушити, гди и данаске у савременика сродне нам браће Чеха живи свеједнако у светлој успомени са своји молитава за покој душе Гуса, Жишке, Прокопа и Јунгмана; заступао је српски народ у депутацијама у Инсбруку код цара Фердинанда, у Кромјержижу на државном сабору, и Оломуцу код цара Фрање Јосифа; ишао је у Влашку молити руску помоћ, кад издајством камариле очајавасмо о свом одржању супрот целој сили мађарској, која на нас навали. – Ван ови трудни и мучни послања, крстом у руци полазио је све наше војене станове, обадравајућ' словом и делом тешке заточнике слободе и народности, неостављајући их ни у најљућем крешеву без молитве и благослова.

Пак за све те тешке напоре видимо га осумњичена и кажњена тромесечним затвором 1851.г. и под полицијним надзором све до 1860 г. Тако му се Хабсбург за велике њему учињене услуте одужио. – Но није то болело превареног Стаматовића, већ што га Срби, православни архијерехи на царском двору опадоше, престављајућ га као буњицију, као панслависту, па

наравно и по државну опасност. Хеј неверо, ниђе те не било! Тако, да кад је болан лежао 1853. г. недадоше му у купел поћи, ма да му је трошак Книћанин пружио! -

Као свештеник, заузимао је без околиша међу прв на место; разумевао је подпуно црквено словенски језик, црквене обичаје, повестницу и каноне; једном речи, сватио је прави дух православија, понашао се достојанствено и примерно, уливајућ' сваком зазор; био је слаткоречив говорник, одушевљавајућ' до крајности, а церемонијал до највишега ступња. Био је супрот калуђерске супремације и тежио је, да се православна црква врати на своје исконско стање, крошто навуче си мрзост вишег духовенства.

Био је надалеко и широко знан и чувен; пријатељевао је и дописивао са Бакуњином, Шафариком, Ганком, Востоковим, Кубком, Гречом, Надеждином, Штуром, Голим, Јорданом, Немчићем и др; био је моћан у свим словенским наречијама. Био је побратим Книћанина и Јелачић бана, а највернији пријатељ патријарха Рајачића.

Свештенство и народ у војводству штовали су га, љубили и уважавали; зато нам јамчи, што га је, ма и болна преболна, свештенство за свог заступника на благовештенски сабор 1861. г. изабрало, где би он заиста и главнају улогу играо, да га болест не беше тако љуто обрвала.

Ну покрај толики штователља налазило се је и неколико опадника и завистника, које постиже она истинита народна пословица: ко више себе пљује, на образ му пада.

Проту Стаматовића дирнула је капља 1857. г. а задње три године није собе остављао; гледајућ' га, тело је човеку срце пући, мислећ' на толику снагу духа, а такову ништавост тела.

Већ у последње време посетио сам га са Славољубом Врбанчићем, с којим се невиди десет година, па ипак ома га познаде и заплака се; и ми смо плакали, јер каза нам, да несме умрети, док не види народ и цркву на слободним ногама, и камарилу смрвљену и угуштену. – Сирома, колико би се морао још патити...

Проте Стаматовића ма да беше цео живот буран, ипак је по народ користан, тако да и најпотоњијему потомству може за узор служити, јер он ништа необори, ништа неподвори, никог неокужи, као што тога данас сувише имаде. Слава му имену, а мир пепелу!

Емил Чарка[264]

[264] Даница бр. 1/10 .јануар 1869, 27-30

11.ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ:

АРХИВСКА ГРАЂА:

1. Архив у Сремским Карловцима под управом САНУ – Београд Кутија 1, Српски покрет у Војводини 1848-1849:
- Кутија 1, бр.48 (Бољевци)
- Кутија 1, бр.15 (Петровчић)
- Кутија 1, бр.129 (Петровчић)
- Кутија 1, бр. 23 (Прогар)
- Кутија 1, бр. (примерак без бр.) (Јаково)

2. Историјски архив Београда, ИАБ 10- 1558-36-20
3. Архив цркве Преподобне матере Параскеве – Св. Петке у Бољевцима, Домовни протокол православног српског парохијског звања у Бољевцима за год 1913, сачинио Димитрије Рајковић парох

ШТАМПАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ:

1. Алексијевић В, Министри просвете Србије 1811–1918, САНУ, Београд 1994.
2. Алексић С., Српске православне цркве у Доњем Срему, Зборник радова КИД ПЧЕСА Сеоске цркве и гробља, Едиција културно-историјска баштина Војводине, књ. 15, Матица Српска, Нови Сад, 2000.
3. Алексић С., Надгробњаци у Доњем Срему, Зборник радова КИД ПЧЕСА Сеоске цркве и гробља, Едиција културно-историјска баштина Војводине, књ. 15, Матица Српска, Нови Сад, 2000.
4. Алексић С., Бољевачка гробља, 913-916, Зборник радова КИД ПЧЕСА Сеоске цркве и гробља, Едиција културно-историјска баштина Војводине, књ. 15, Матица Српска, Нови Сад, 2000.
5. Алексић С., Илијина прича, необјављени рад
6. Амедоски Д., Земун и земунска нахија у XVI веку, Историјски часопис., књ. I.II, 2005.
7. Амедоски Д., Два пописа из Земунске нахије из 1578/79 и 1588-1596 године, Мешовита грађа, XXVII, 2006.
8. Avanzi Guiseppe, Chorographia istorica del ducato e prov. del Sirmio, in Roma, 1770.
9. Antonneli Guiseppe, Nuovo dizionario geografico universale, statistico, istorico, commerciale, Том 2, Venezia, 1827.
10. Без аутора, Монографија "Манастир свете Петке Фенек" штампана са благословом Његовог преосвештенства, епископа сремског Господина Василија. Издавач Манастир Фенек, 2008.

11. Бачка вила, Свезак други, Кронологичкиј списак достопамени догађаја у Срему; 1841.
12. Божовић А., Манастир Фенек, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 2009.
13. Будисављевић М., Бранково коло за забаву, поуку и књижевност, Том 15, Ср.Карловци, 1909.
14. ВујовићБ., Манастир Фенек, Београд, 1995.
15. Булатовић А., Капуран А., Стругар Н., Неолитски стратум на локалитету Кормадин у Јакову – сондажно ископавање 2008. године; Годишњак града Београда, књ. LX, 2010.
16. Видаковић М., Почетак животоописанија, Мемоарска проза XVIII и XIX века; Зборник, књ. I; Нолит, Београд, 1989.
17. Време, 2796/ 07.10.1929.
18. Време, 3399/19. јун 1931.
19. Време, 5686/14.11.1937.
20. Гавриловић В., Из историје манастира Фенека – пописи из 1813. и 1815. године; Оригинални научни рад, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Одсек за историју, Нови Сад, 2011.
21. Гавриловић С., Личности и догађаји из доба првог српског устанка, Матица Српска, Нови Сад, 1996.
22. Гавриловић С., Срем од краја XVII до краја XVIII века, Монографије књ.12, Филозофски факултет у новом Саду, Нови Сад, 1979.
23. Гајић Н., Словенска Митологија, Лагуна, Београд, 2011
24. Гогић С., Сурчин кроз векове, Сурчин, 2010.
25. Груичић Н., Бранко, Завод за уџбенике, Београд, 1991.
26. Дабижић М., Прилог прошлости граског парка у Земуну од седамдесетих година XVIII века до 1914. године, без издавача, без места, без године.
27. Даница, 1/05. јануар 1864.
28. Даница бр.1/10. јануар 1869.
29. Димитријевић Д., Ћирковић С., Почеци манастира Фенека, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, XXVII-XXVIII, Београд, 1995/1996.
30. Ђекић М., Водице у Војводини, Покрајински завод за заштиту споменика културе у Војводини, Београд, 2001.
31. Ђурић С., Књига о Бранку, ИП Ново поколење, Београд,1953.
32. Емецен М.Ф., Историја једне миграције с почетка XVI стољећа Сремски изгнаници у Галипољу, Историјски часопис, књ XLII-XLIII, 1995-96.
33. Енгел Ф. Ш., Опис краљевине Славоније и војводства Срем, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. XIX, Нови Сад, 1971.
34. Енгел Ф. Ш. (уредник издања Гавриловић С.) Опис краљевине Славоније и војводства Срем , Матица Српска, Нови Сад, 2003.
35. Закон о сахрањивању и гробљима, Сл.гласник СРС бр. 20/77, 24/85 др.закон, 6/89 др.закон, Сл.гласник РС 53/93 др.закон, 67/93 др.закон, 48/94 др.закон, 101/05 др.закон, 120/12 УС.

36. Зиројевић О., Бешка у време турске владавин, Годишњак завичајког друштва "Стара Бешка", Бешка, 2009.
37. Искруљев Т., Распеће Српског народа у Срему 1914 и Мађари, Нови Сад,1936.
38. Имеровски М., О Срему – као војној крајини - насталој још од времена Франака, Нови Сад, 2012.
39. Јавор, 1/03.01.1876.
40. Јакшић Г., Страњаковић Д., Србија од 1813 до 1858 године; Геца Кон АД; Београд, без године
41. Јеремић Р., Здравствене прилике у Југословнеским земљама до краја деветнаестог века, Школа народног здравља, Загреб, 1935.
42. Јовановић С., Савременици и последници Р 425/12, САНУ, Беорад, 2012.
43. Калић Ј., Прилог методологији проучавања Српског средњевековног друштва, Историјски часопис XXXV; Београд, 1988.
44. Калић-Мијушковић Ј., Београд у средњем веку, Београд, 1967.
45. Караџић С. В., Српске народне пјесме; Књига друга у којој су јуначке најстарије; Беч, 1845.
46. Кљајић М., Сурчин кроз повијест, издавач СН "Привлачница" доо Винковци,Осијек, 2010.
47. Коло, 39/26.09.1942.
48. Косовац М., Митрополија Карловачка по подацима од 1905. год. Ср. Карловци, 1910.
49. Културно добро од великог значаја, Одлука о утврђивању, "Сл. гласник СРС' бр. 14/79
50. Nagy Ludovico, NOTITIAE POLITICO-GEOGRAPHICO-STATISTICAE PORTIUMREGNO HUNGARIAE ADNEXARUM, SEU SLAVONIAE et CROATIAE LITORALIS ITEM HUNGARICO-MARITIMI COMMERCIALIS, ET CONFINIORUM MILITARIUM HUNGARICORUM. Tomus Secundus, Procusae Typis A. Londerer, Budae, 1829.
51. Магловски Ј., Белешке о градитељу цркве манастира Фенека, Свеске ДИУС 5-6, Београд, 1978.
52. Магловски Ј., Нови подаци за историју манастира Фенека, Свеске ДИУС,15, Београд, 1983.
53. Магловски Ј., Ктиторски натписи на цркви манстира Фенек, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе, XX-XXI, Београд, 1988/1989.
54. Магловски Ј., О Београдском култу Свете Петке српске и манастиру Фенеку, Зборник Народног музеја XVIII-2, Историја уметности, Београд, 2007.
55. Маринковић М., Алекса Симић, капућехија у Цариграду од 1842 до 1843.год.; Зборник МС за историју бр.58, 1998.
56. Марјановић В., Култ Св.Петке у Срему, Фолколор у војводини, 1993.
57. Момировић П., Стари српски записи и натписи из Војводине, књ.2, Матица Српска, Нови Сад, 1995.

58. Мркобрад Д., Село Бољевци код Земуна, Археолошки преглед 23, 1982.
59. Мркобрад Д., Нови резултати на истраживању вишеслојног насеља у Бољевцима, Истраживања 2, Ваљево,1985.
60. Мркобрад Д., Налаз ранословенске земунице у Бољевцима, Гласник српског археолошког друштва 2, 1985.
61. Мркобрад Д., Сладић М., Резултати истраживања вишеслојног насеља на налазишту Село у Бољевцима током 1986, Гласник друштва конзерватора Србије, 11, Београд, 1987.
62. Mc Gowan B.,Sirem Sancagi Mufassal Tahrir Defteri, Turk Tarih Karumu, Ankara, 1983.
63. Никић Љ., Жујовић Г., Радојчић-Костић Г., Речник чланова А-Ш; Грађа за биографски речник чланова друштва српске славесности, Српског ученог друштва, Српске краљевске академије 1841-1947; САНУ, Издања библиотеке 24, Београд, 2007.
64. Нинковић Н., Политичка и културна делатност митрополита Павла Ненадовића, Докторска дисертацина, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факутлет, Одсек за историју, Нови Сад, 2015.
65. Новић-Оточанин Ј., Капетан Радич Петровић и покрштеница Зорка истинита приповјетка од г. 1806., Матица Србска, Нови Сад, 1866.
66. Одлука о уређењу и одржавању гробаља и сахрањивању, Сл.лист града Београда, бр.27/02, 30/03, 11/05, 18/11 ,17/12, 44/14, 11/15, 61/15.
67. Павић М.,Стари српски записи и натписи, Српска књижевна задруга, Београд 1986.
68. Павичић С., Вуковска жупа у развитку свога насеља од XIII до XVIII столећа, Југословенка академија знаности и умјетности, књ 1., Загреб,1940.
69. Петковић Д., Средњовековна насеља сјеверозападног дијела винковачког краја, Градски музеј, Винковци, 2006.
70. Петровић М., Финансије и установе обновљене Србије до 1841. књ. 1 и 3, Београд, 1898.
71. Петровић Т., Из историје Српске књижевности, Матица Српска, Нови Сад, 1974.
72. Пецињачки С., Два документа о набавци дрвета за потребе Београда у 1718. години, Годишњак града Београда, књ. XX,1973.
73. Пешић Р., Винчанско писмо и други граматолошки огледи, Пешић и синови, Београд, 1995.
74. Попов Н., Србија и Русија од Кочине крајине до Св. Андрејске скупштине, Свезка I, Београд, 1870.
75. Поповић Ј.Д., Срби у Војводини, књ1-3, Матица Српска, Нови Сад, 1990.
76. Правда, 194/12.јул 1932.
77. Правда, 199/17.јул 1932.
78. Правда, 11758/11.08.1937.
79. Раденић А.,Положај и борба сељаштва у Срему од краја XIX века до 1914, САН књига CCCV, Београд, 1958.

80. Радичевић Б., Песме, Штампарија Игњата Фукса, Нови Сад, 1867.
81. Рајс др А., Страдање манастира Фенека, Извештај од 15.12.1918. Гласник историјског друштва у Новом Саду VIII/2, Нови Сад,1936.
82. Ракић В., Историја манастира Фенека, писано у Венецији 1798, штампано у Будиму 1799.
83. Ранковић З., Црквенословенски језик, приручник за студенте 2015/2016, Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд, 2015.
84. Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС бр. 842/50 од 22.9.1950.
85. Решење Завода за заштиту споменика културе града Београда бр.239/4 од 17.5.1966.
86. Решење Завода за заштиту споменика културе града Београда 239/5 од 23.12.1966.
87. Решење Завода за заштиту споменика културе града Београда 914/1 од 20.10.1971.
88. Руварац И.,Стари Сланкамен, Штампарија Симе Пајића, без места, 1892.
89. Руварац Д., Српска митрополија Карловачка око половине XVIII века по архивским списима, Ср.Карловци, 1902.
90. Скерлић Ј., Писци и књиге Том 1, Београд, 1956.
91. Скерлић Ј., Писци и књиге, Том 2, Београд, 1964.
92. Српски народ, недељни лист, 04.09.1943.
93. Српски Сион, 1/ 15.01.1903.
94. Српски Сион, 2/31.1.1903.
95. Српски Сион, 2/31.01.1905.
96. Српски Сион бр.4/28.02.1905.
97. Столић А.,Ђорђе Симић, последњи српски дипломата 19. века, Историјски институт, Београд, 2003.
98. Стражилово, 22/ 31.мај 1892.
99. Стојановић Љ., Стари српски записи и натписи, књ.1-6, Репринт изд.из 1902, Београд, 1982.
100. Стрика Б., Фрушкогорски манстири, Загреб,1927.
101. Црнобрња А., Античка насеља, фортификације и комуникације у југоисточном делу доње Панонији, Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2015.
102. Челиковић Б., Галипољски Срби, насеља, порекло становништва, обичаји, Службени гласник, САНУ, Београд, 2012.
103. Чуљак М., Из историје једне граничарске породице, Племићка повеља Илије и Јефте Новића, (УДК 929.52 Новић) без издавача, без места, без године
104. Шехалић С., Школски лексикон страних речи, Земун, 1997.
105. Шематизам источно-православне српске архидиецезе Карловачке за годину 1892.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

1. http://beogradskonasledje.rs/приступљено 27.10.2017.
2. http://www.urbel.com/приступљено 27.10.2017.
3. http://www.academia.edu /приступљено 27.10.2017.
4. http://www.mgb.org.rs/приступљено 01.11.2017.
5. http://www.arheologija.hr/приступљено 01.11.2017.
6. http://www.manastirfenek.com/приступљено 08.11.2017.
7. http://www.kcsurcin.org/приступљено 08.11.2017.
8. http://www.travel.rs/приступљено 08.11.2017.
9. http://www.ajmonegde.com/приступљено 08.11.2017.
10. http://www.sanu.ac.rs/приступљено 12.11.2017.
11. http://www.mfa.gov.rs/приступљено 12.11.2017.

ГЕОГРАФСКЕ КАРТЕ:

1. http://www.oldmapsonline.org/
2. http://mapy.mzk.cz/
3. http://mapire.eu/

ИЗЈАВЕ:

1. Шимо Клинко (рођ.1938.), Бољевци, Изјава, август 2016.
2. Ј.М (рођ.1946.), Бољевци, Изјава, септембар 2017.
3. Мирослав Прокопљевић (рођ.1972.), Петровчић, Изјава, новембар 2017.

Аутор: Снежана Алексић

snezanaaleksic3@gmail.com

Предговор: Јанко Магловски

Лектура: Маја Младеновић

Коректура: Анка Недељковић

Техничка обрада: Принт Стоп Београд

Штампа: Принт Стоп Београд

Издавач:

УДРУЖЕЊЕ ЗА ОДБРАНУ ЋИРИЛИЦЕ "ДОБРИЦА ЕРИЋ"

Београд, Скерлићева 12

За издавача: Миодраг Којић

www.cirilicasrbija.rs

cirilica.beograd@gmail.com

063/384-020

CIP - Каталогизација у публикацији -

Народна библиотека Србије, Београд

930.85(497.11)
726(497.11)
003.349.071(497.11)

АЛЕКСИЋ, Снежана, 1973-
Окамењена ћирилица ишчитавана између и преко редова : прилог за изучавање културне баштине похрањене на територији Града Београда - Општине Сурчин / Снежана Алексић ; [предговор Јанко Магловски]. - Београд : Удружење за одбрану ћирилице "Добрица Ерић", 2017 (Београд : Принт Стоп). - 155 стр. : илустр, факс.; 25 cm
Тираж 300. - Предговор: стр. 7-11. - Прилози: стр. 112-149. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 150-155.

ISBN 978-86-89027-11-2

а) Културна добра - Сурчин b) Ћирилски натписи - Сурчин
COBISS.SR-ID 252299788